

دوكتور سلام اوللاه جاويد

او گونون حسرتی ايله

(خاطیره لر)

بو کیتاب آتام دوكتور سلاموللا جاويدین و اونون موباریز
یولداشلارینین عزیز خاطیره سینه ایتحاف اولونور .
آزاد جاويد

باشلىقلار

اۋولاد بورجو.
ترتیبچى-رئىداكتوردان.
اۋولادلارېما خىطاب
حىياتىمدان لۇوحىلر
بۈيۈك آللاھىن آدى ایلە خاطرلرېمى قلمە آلیرام
اوشاقلىق ایللرېم، ایلک تحصیلم
سئوندە گىرک اورکدن سئوسن
ایزدیواج
س.جاوید عاییلە قورماغین پرىنسىپلرې حاقدا
عاییلە حىياتىمىن ایلک گونلرې
بیز ایرانا كۆچمىلى اولدوق
یولوموز ایمام رىضا شېرىنەدیر
قورخولو تئهران
رىضا شاه خفییەسى آزادىخاھلارین اوووندا
پىشەورى نىن حبسە آلینماسى
آزادلىغىن سون گونو
زىنداندا ایلک گونلرېم
آزادى گۆرمک ایستەدیم
قصر-قاجار
قصر-قاجارداكىلار آچلىق اعلان اندیر
كاشانا گىتمەیه حاضیرلىق
سالام، كاشان!
پىشەورى كاشاندا
آزادلىق بۈيۈك نەمتدیر
آذربایجان مىلى نئھىتیندن
وطن چاغیریر منى
12 شېرىور-فېرقەنن یارانماسى
آذربایجان مىلى حۆكومتیندە فعالیتیم
شئىطانى عمل پوزدو ایشلرې
تئهرانداكى گۆروشلرېم
محمدرىضا شاهلا اوز-اوزە
تئهرانا نۆبىتى سفرىم
قوشون تېرىزە گلیر
یئنە تعقیب، یئنە زىندان
خالقىما برانت ایستگى ایلە
سئوینمگىم عبث ایمیش
یئنە موتهیم كورسوسونده
یاخشىلىغى اونوتماق اولماز
گۆروشلر، ادبى مجلیسلر
اوستاد شېرىبارلا گۆروشوم
اۋز یازیلاریم بارەسیندە بىر نئچە سۆز
دوكتور سالاموللا جاویدین چاپ اولونموش اثرلرې
خاطرلرېمدن
قلم دوشمن الیندە دیر
دوكتور جاویدین وصیتنامەسیندن

اۋولاد بورجو

آتام حاقيندا قلوبىمده بۇيوك نيسكىلىم واردير. بىر اوغول كيمي من اونون آغير و عذابلي گونلرينده يانيندا اولماميشام. دونياسيني ديشينده سون سۆزلريني، آرزو و ايستكلريني انشيتمهيمش، اونون تابوتوندا توتوب سون منزىله يولا سالماميشام... بونلار مني هميشه كۆرلدىن، ناراحات ائدىن، فيكىر و دوشونجهلردى. آذربايجان ميلي حۆكومتى دۇورونده (1945-1946-جي ايللار (تحصيل آلماق اوچون باكييا گلديگىمىن، 17-18 ياشىمدا ايكن واليدئىنلر يىمىن، قارداشلار يىمىن، قوهوم- اقربامىن، وطندىن آيرىلدىم. هيچرانين بو قدر چكهجگىني، دوغمالار يما حسرت قالا جاعيمي او واخت هئج عاغلىما بئله گتيرمىردىم. نه انتمهلي؟ بو دا بىر قيسمتدير، بىر طالعدير، يوزلرله هموطنيم كيمي منيم ده عۆمور پايىما دوشدو .

آتام 1986-جي ايلده دونياسيني ديشىركن اوندا بيزه ايكي كىچىك اوتاقلي منزىل، خئىلي مىقداردا كىتابلار و بىر ده اۋز الي ايله يازديغي خاطرلر ميراث قالمىشدي. ائوي آنالىغىما، كىتابلاري تيريزدهكي م. تربىيت آدىنا ميلي كىتابخانايا وئردىك. خاطرلر ايسه منيم دۇنه-دۇنه اوخودوغوم و آتامين نفسيني سارالمىش وار اقلاريندا آختارديغىم ان قىيمتلي ثروت اولدو. من بو خاطرلرده آتامين منسىز كئچن عۆمرونون انىتلي، عذابلي، تعقيب و زيندانلاردا كئچن گونلري ايله تانىش اولدوقجا سار سيليرام، كۆورهليرم، آغلاييرام. منه آتامدان آيري دوشمكدن داها آغير گلن اونون حاقيندا بعضي ويجدانسىز، اوزدن ايراق "مؤلفلرين" يازديقلاري، دئدىكلري يالان، بۇهتان و ايفتيرالار يدير. دۇزولمز جهت بودور كي، بعضاً آتام حاقدا حقيقتدن اوزاق اولان اويدورمالاري آتامين "دوستلاري"، موباريزه و سنگر "يولداشلاري" ديله گتيريرلر. دوكتور س. جاويدين خاطرلري اونون حاقيندا يازيلمىش يالان و بۇهتانلاري اساسلي رد انئديگىنن من بو حاقدا بحث آچماغا احتياج دويمورام .

آتام سالاموللا جاويد سون نفسينده دوستو و ياخين قونشوسو شاعير ساوالانا دئمىشدير: "من اۋولادلار يما حسرت قالراق دونياني ترك انديرم. كىتابلار يىمىن و بىر ده "خاطرلر" يىمىن باشقا ثروتيم يوخدور. الين آزادا چاتسا، دئ كي، مومكون اولسا، زامان و مكان ايمكان وئرسه "خاطرلر" يمي چاپ انئديرسين، قوي منيم كئچديگىم موباريزه يولونو هامى بىلسين ."

من بۇيوك آلاهدان چوخ راضىيام كي، ياشىمىن 8-جي اون ايللىيه ياخينلاشديغي بىر دۇورده آتامين آرزوسونو و اۋولادلىق بورجومو يئرینه يئتيرىم. بو ايشده گۆستردىگى كۆمكلىيه گۆره تدقيقاتچي-عالم، دوستوم اكرم ميشووداغلىيا، صابير تافتئيبه، يدوللا نىمىنلىيه، انلجه ده آتام حاقدا خاطرلر تقدىم انتمىش هموطنلريمه دوكتور جاويدين اۋولادلاري آدىندان تشكورومو بيلديرىم .

آزاد سالاموللا اوغلو جاويد باكي 20 سئنتيابر 2003-جو ايل

ترتیبچى- رنداكتوردان

اوخوجولارا تقدیم اولونان "اوغونون حسرتی ایله..." آدلی کیتاب حیاتینین 50 ایلدن چوخونو گونئی آذربایجانین میلی آزادلیق و دموکراتیک حرکاتینا حصر ائتمیش بیر اینسانین - سلاموللا جاویدین کئچدیگی حیات و موباریزه یولوندان بحث اندیر. کیتابین اساسینی دوکتور س. جاویدین یازدیغی خاطرملر تشکیل ائتسه ده، اونو یاخیندان تانیانلارین، اوغلو آزاد جاویدین قنیدلری، همچین کیتاب ترتیبچیسینین بعضی شرحلری ده خاطرملرین علاوه سینده وئرلمیشدیر. بوندان باشقا، تاریخی و بدیعی ادبیاتدا، ائلجه ده دؤورو مطبوعاتدا س. جاویده عایید پارچالاردان دا ایقتیباس کئیرلمیشدیر.

خاطرملرین اوزرینده ایشلرکن اونلارین مضمونونا، جاویدین اولایلارا و شخصیتلره اولان موناسیبتین، وئرلمیش شرحلره توخونولمامیش، اونون یازی ایستیلی و اوسولونون قورونماسینا سعی ائدیلمیشدی. خاطرملرده بحث ائدیلهن دؤورله باغلی آرا-سیرا بعضی مسالهلره تام آیدینلیق کئیرمک مقصدی ایله ترتیبچى- رنداكتور او دؤورون تدقیقاتچیسى کیمی اوز کؤمکلگیگینی اسیرگعمشیدیر. بو کؤمکلک جاویدین یازیلارینین اساس مضمونونا توخونولمادان، مسالیه تام آیدینلیق کئیرمک خاطرینه ائدیلمیشدیر.

دوکتور سالاموللا جاوید ایگیرمینجی عصر گونئی آذربایجانداکی میلی-آزادلیق و دموکراتییا اوغروندا خالق حرکاتینین یئتیشدیردیگی لیدرلردندیر. اونون کئچدیگی موباریزه یولو و حیاتی اؤیره نیلمگه لایقیدیر. اونون اینتئلئکت سویهسی، سادهلیک، اخلاقی-معنوی تمیزلیک، هومانیتلیک، ان باشلیجاسی وطنه، خالقا باغلیلیق - بوتون بو اینسانی کئیفیتلر دوکتور جاویده خاص اولان خصوصیتلردیر. بونو اونون خاطرملریندن و حاقینداکی یازیلاردان بیر داها آیدین گؤرمک اولور.

تاریخیمیز اوچون گرکلی اولان بیر سیرا فاکتتلاری اؤزوندن عکس ائتدیرن س. جاویدین خاطرملری و اونو تانیانلارین جاویدله باغلی فیکرلری هم ایراندا، هم ده کئچمیش سسری-ده حؤکم سورن رنژیملرین سنزوراسینین تضییقی آلتیندا اوزون ایللر ایشیق اوزو گۆره بیلیمشیدیر. باغلی آرخیولرین آچیلدیغی، حقیقتلرین یازیلدیغی ایندیکی شراییطده کئچمیشیمیزه عایید بیر سیرا قارالیق مسالهلره ایشیق سالماغا ایمکان یارانمیشدیر. بو ایمکاندان فایدالاناراق 50 ایلدن آرتیق "ائو دوستاغی" اولموش س. جاویدین خاطرملری اوخوجویا تقدیم اولونماق ایمکانی الده ائتمیشدیر. اوخوجو، گؤرکملی سیاسی- ایجتیماعی خادیم، حکیم، فولکلور شوناس تدقیقاتچى عالم دوکتور سالاموللا جاویدین "خاطرملر" ای اساسیندا اونون کئچدیگی عؤمور یولو ایله موختصر اولسا دا تانیس اولاجاقدیر.

دوکتور س. جاویده رحمت، اوخوجویا ایسه بو کؤورک خاطرملر "ای دیقته اوخوماقدا صبیر دیلهمک آرزوسو ایله:

اکرم میشووداغلی

اؤولادلاریمما خیطاب

عزیز اوغلانلاریم!

من بو خاطرلریم یازیب باشا چاتدیرارکن یاشیم آرتیق 68-ای کئچمیشدی. یقین کی، بو دونیانین بیر نئچه ایلیک قوناغیم. سیزه نه بیر وار-دؤولت، نه ده ثروت قویا بیلیمهیم. من و آنانیز 35 ایلدن چوخ طبابت ساحه سینده چالیشماق دا وار- دؤولتیمیز 1326-جی ایله (1947) 21 مین تومن- آدیغیمیز ائودیر. بو ائوی آلاکن دوست-تانیشلاردان آدیغیم بورجوو بیر تهر اؤدهیه بیلیم. آلاهدان باشقا بیر کیمسهیه بورجوم قالمایب. 50 ایل خالقیمین آزدلیغی یولوندا اللشیم و بونا پئشمان دئییم. سیزه قویوب گنده جگیم ثروت بو خاطرلریمدیر. اوغلانلاریم، اومید ائدیرم کی، بو خاطرلر سیزین الینزه چاتماق و سیز ده اونون نشرینه سعی ائدهجکسینیز. خاطرلرین نشری آتانیزی کیمسه تانیدیرماق اوچون دئییل، اولوب-کئچنلری اولوغو کیمی میلت، مخصوصن جاوانلارا چاتدیرماقدیر. قوی بیلینلر کی، اونلاردان اولکی نسیل وطنین، خالقین طالعینه بیگانه اولمامیشدیر. منیم یازدیغیم خاطرلر، عینی زاماندا آنانیز بیکه خانیمین قیرخ ایل مودتینده منیم یولودا چکدیگی زحمتین، عذاب- اذیتین بیر پارچاسیدیر.

خاطرلری ایندیکی ایران موحیطینه او یغون یازدیغیمدان بعضی مسالهلرین اوستوندن کئچدیم، بعضیینه ایسه گئیش ایضاحات و ئرمگه لوزوم گؤرمهیم. هر شئی قیسا و موحیطه او یغون یازدیم. یقین کی، منی باشا دوشه جکسینیز...

ایرانداکی موحیطه او یغون اونا گؤره یازدیم کی، بلکه بورادا تکمیل و تصحیح ائتدیکدن سونرا چاپ ائتدیره بیلیم. بونا موفق اولماسام عؤمرومون 50 ایلیک بیر دؤورونو احاطه ائدن بو قئیدلری چاپ ائتدیرمگه چالیشین. ایسته بیرم بیله سینیز کی، سیزین آنانیز 40 ایل مودتینده منیم ایجتیماعی فعالیتیمین دستگی، سیزین تربیه چینیز، عوض سیز اینسان اولوب. اونون قدرینی بیلین، راحتلیغینا چالیشین. خاطرلریمده اونون آدینی تئز-تئز چکیمین سببی اونون منیم یولوداکی عذابلارینی و فداکارلیقلارینی یاد ائتمک خاطرینه دیر.

اوزونه 21 ایل حسرت قالدیغیم عزیزیم آزاد! بیزیم اورگیمیز سنی گؤرمک اوچون نئجه چیرپینیرسا، یقین کی، سن ده اؤز والیدئینلرینی، دوغمالارینی گؤرمک حسرتی ایله یاشاییرسان. من سنی اوخوماغا یولا سالاندا بیلیمدیم کی، بئله آیریلیق، بئله حسرت اولماق. نه ائدک؟ دؤزمهلی بیک، بو دا بیر قیسمتدیر.

آزاد، سنین سالامات اولماغینی آرزولاییریق. گومان ائدیرم کی، یاخشی حکیم اولماقسان. خانیمیندان، اوشاقلاریندان مویات اول. اوشاقلارین یاخشی تحصیل آلماسی و بادب اولماسی اوچون چوخ چالیش. اومیدواریق کی، هر شئی یاخشی اولماق، داریخما!

عزیز اوغولوم، نیکزاد، سنین ترقی ائتمگین و موفقییتین بیزی خوشحال ائدیر. بوندان آرتیق یوکسه لیش و اوغورلار آرزولاییرام. سؤگیلی خانیمین راحتلیغینا چالیش، آتا-آنانی دا اونوتما. بیز همیشه سیزینله نفس الیریق.

عزیزیم بئهاد، اومیدوارام آدیغین ایختیصاصی موفقییتله منیمسه جکسن. بیلکلی، خالقا یارایان مویخصیص اولماقسان. صنعتینی تکمیل اؤیرنمگه سعی ائت.

او غوللاريم! صنعت اوزره بىلىك و تجروبه نىزي آرتيرماقدان ھىچ واخت ال چكەيىن. بۇيوك نىظامىنىن سۆزلىرىنى ياددا ساخلايىن:

"كامىل بىر پالانچى اولسا دا اينسان، ياخشىدىر يارىمچىق پاپاچىلىقدان".

اينسانلار كۆمك ائتمگە چاليشىن. سىزه بىسلىك ائدنه ده ياخشىلىق ائدىن. اونوتمايىن كي، آتالار دئىيب:
"ياخشىلىغا ياخشىلىق ھر كىشىنىن ايشىدىر، يامانلىغا ياخشىلىق نر كىشىنىن ايشىدىر". باغىشلاماغي باجاران اولون! سىزه سالاماتلىق و اوغورلار آرزوسو ايله آتانىز:

سالاموللا جاويد.

ھاياتىمدان ئۇوھەر

منىم كىچىدىكىم ھايات يولونا عايىد چوخلو قىندىلرىم. اولسا دا خاطرە يازماق و بو خاطرەلەرلە ئۆزۈمۈ كىمەسە تانىدىرماق فىكرىندىن اوزاق اولموشام. لاکىن ھاياتىم كىشمىكىشلى ھاىثە لەرلە دولو اولدوغوندىن، ھلە ساغلىغىمدا ايكن منە بۇھتان دىيىلىپ، شر آتلىدىغىنى گۆروب، بو ئىبىجرلىكلرىن گىرچىكلىكىدىن اوزاق اولدوغونو و شىخسى موناسىپتلەر باغلىغىنى نىزە آلىپ ھاىققتلرى اولدوغو كىمى سۆيلەمگى واجىب ساىدىم. قىندىلرىمى و ھاىظەمدەكىلرى نىظاملاىىپ "خاطرەلرىم" اى يازماق قىرارىنا گىلدىم. قىندىلرىمى فارسجا 19، توركجه 15 مکتبلى دىفترىنە كۆچوروب، چوخ بۆيوك چىتىنلىكلە اىران سرحدىندىن كىنارا - بۆيوك اوغلوام آزادا چاتدىرا بىلدىم. ئۆزۈمۈن ماكىنادا چاپ ائىدىردىگىم خاطرە قىندىلرىمى، شاه دۆورونە و اوندان اول مىلى نىھىت زامانىنا عايىد يازىلارىمى دا باكىيا، آزادا يوللادىم.

اصلىندە خاطرەلەر اوچون اساس اولان قىندىلرى من رىضا شاھىن قىصر-قاجار زىندانىدا ھىسە، سونرا اىسە كاشاندا سورگون ھاىتى كىچىررىكن، داھا سونرا تىھراندا و تىرىزە سىياسى اىشلردە چالىشاركن، 21 آذر نىھىتىندىن سونرا بىر مودت ائو دوستاغى و سونرا ھىسە آلىناركن "جىزماقارا" ائىتىشىم. اىندى بو يازىدا من اونلارى صىفلە قلمە گىتىرىم. بو اىشى گۆرمگە منى سۆوق ائىن بىر ھىت دە وار: تارىخە چنورىلمىشلىرى سونراكى نىسلە چاتدىرماق، كىچىدىكىم عۆمور يولونون اوغور و اوغورسوزلوقلارى اىلە اونلارى تانىش ائىتمكىر.

بۆيوك آلاھىن آدى اىلە خاطرەلرىمى قلمە آلىرام

من سالاموللا موللا ھاشىم اوغلو جاويد 1900-جو اىلدە گوننى آذربايجانىن خالخال بۆلگەسىنىن نىروو كىندىندە كاسىب بىر عايىلەدە آنادان اولموشام. آتام ھاشىم قىسىمن ساوادلى اولدوغوندىن اونا موللا لقبى وئرمىشلىر (او زامان قىسىمن ساوادلىلار چوخ واخت بىلە آدلانىدىرلىدى). من آنا نوازىشىندىن ائركن محروم اولموشام. داىىم آروادى منە آنالىق ائىتىش، حتا اونون سودو اىلە بۆيوموشم. گۆزۈمو آچاندىن داىىمىن خانىمى دوررەنى گۆردۈيۈمدىن اونو دوغما آنا كىمى تانىيىپ، آنا قدر سۆيۈدىم و ھىمشە (حتا اىندى دە) ئۆزۈمو بىر اوولاد كىمى اونا بورجلو ساىيرام. داىىمىن خانىمى دوررەنى "اننە" دىئە چاغىرىدىم. او منە قارشى قاىغىكىش، دىقتلى و مرھمتلى اولموشدور. آلاھدان اونا رھمت دىلەيىرم.

اوشاقلىق اىللىرى، اىلك تحصىلىم

اىلك تحصىلىم "قوران" درسى اولموشدور. داىىم آروادى دوررە (بوندىن سونرا خاطرەلرىمدە اونو ھىمشە چاغىرىدىگىم كىمى "اننە" يازام) 6 ياشىم اولار-اولماز اۆز قارداشى آروادى جانىمبالانىن يانىنا "قوران" درسى

كئچمگە قويىموشدور. من بىر مودت بورادا قىزلارلا بىرلىككە "قوران" اي اۆيرنمگە باشلايدىم. سونرا موللا حوسئىن آدلانان بىر شىخىن مدرسەسىنە گىتىدىم و بورادا "قوران" اي اوخوماغي باشا چاتتىردىم.

مىنى اۆز اؤولادى كىمى بۇيودن داىمىم محرم نصروللا اوغلو سىياسى گۇرۇشلرىن، حۇكومت علئىھىنە اولدوغونا و بونون اوچون دە تعقىب اندىلدىگىنە گۇرە بىز گىزلى شكىلدە قوزئى آذربايجانا - باكييا كۆچمەلى اولدوق.

موللا حوسئىن مدرسەسىندە من "قوران" اي چوخ ياخشى سويىدە اوخوماغي اۆيرنمىشدىم. "ياسىن" اي و اوندان سونراكى سورەلرىن چوخونو، "الرحمان"، "يسبە"، "ايننا-انزلنا" و ديگر سورەلرى ازىر بىلىردىم. موللا حوسئىن "قوران" اي ياخشى اۆيرنىدىگىمىن مىنى اولىنجى شاگىردلرىن سايىردى. ھەر ايشدە، تحصيلدە، اويوندا (آت-آت، خان-خان، قاچدى- توتو، توپ-عربى و س.) اولىنجى اولماغا جان آتاردىم. بونو ھەر كسە ياخشى كئىفەت سايىرام.

ھمىشە چالىشاردىم مەكتەپ يولداشلارىم و محللە اوشاقلارى مىنى كاسىب تانىماسىنلار. اونلار نە قدر پول خرجلەسەيدىلر، من دە او مىقداردا خرجلەمگە چالىشاردىم. پولو اولوب آغلايان، قىتمىر (سىمىچ) ادامدان اوشاقلقدان خوشوم گلزم. قناعت اىصرافچىلىغىن ضىدەندە، سىمىجلىك ايسە پىس "خستەلىك" دىر، اونا توتولانلار اوندان چتىن آيرىلار. اوشاقلقدان، جاوانلىقدان، ياشا دولاندا دا بو "خستەلىك" دن اوزاق اولماغا چالىشىشام. مىنى ياخىندان تانىيانلار بونو ياخشى بىلىرلر.

بىز باكييا 1910- جو ايلىن قىشىندا گلدىگىمىزدن درس ايلي باشلانمىشدى و بىر نچە آي كئچمىشدى. واخت ايتىرمەمك اوچون داىمىم محرم مىنى حاجى انعام خالخالى آدلى بىر شىخىن مەكتىبىنە يازدىردى. نۆوتى درس ايلىندە باكىداكى "ايتىحاد" مەكتىبىندە تحصيلىمى داوام ائتتىردىم. داىمىم مەدى ايمكانى آز اولدوغوندىن پالتار، مەكتەپ لوازىماتى و جىب خرجلىگىمىن كورلوق چكىردىم. 1914- جو ايلدە محمدعلى خان تربىيت "ايتىحاد" مەكتىبىنە مودىر تەيىن اولوندو. او، ياخشى و اعلا اوخويان شاگىردلرە مەدى يارىدىم گۇستردىگىنەن، منىم دە وضعىيتىم ياخشىلاشىردى، داىمىم مەدى يوكو بىر قدر يونگوللشىردى. آغابالا آدلى بىر خئىيرخاھ ثروت صاحىبى 10-12 اوشاغىن تحصيللە باغلى خرجىنى اوزرىنە گۇتورموش. محمدعلى خان تربىيت منىم دە آدمى او سىياھىيا سالمىشدى. او سىياھىيا منىملە برابر مىرزە رحىم بايرامزاد، ايسمايىل ھىدايتزادە، حوسئىن رىيازادە، على يوسىفزادە و باشقالارى دا وار ايدىلر.

1918- جى ايلە قدر گئىم و مەكتەپ لوازىماتى آماق خرجلرىنەن آزاد اولدوق. اوخويا-اوخويا "تمددون" مەكتىبىندە دە درس وئىردىم. سحرلر "تمددون" دە درس وئىرىب، گونورتادان سونرا گىمنازىيادا تحصيل آلىردىم. آرتىق اليمە گلن پولدان ائو خرجى اوچون داىمىم دا كۆمك ائدىردىم. گىمنازىيانى بىتتىردىكەن سونرا خئىيرخاھ اينسانلار بىن كۆمگى ايلە تحصيلىمى موسكوادا داوام ائتتىردىم.

من روس دىلىنى "ايتىحاد" دان ياخشى اۆيرنمىشدىم. بو ايشدە روس دىلى موعلىمىم كرىماغا حوسئىنوون امگىنى ھمىشە قىيىمتلندىر مىشم. 3 دوستوملا بىرلىككە موسكوايا تحصيل آلماعا يوللاندىق. موسكوايا گئدىب چاتماق نقلات جەتدىن او واخت چوخ دا آسان دئىلدى. اون گون گمى ايلە سو اوزرىندە پول گئدىب (گمى ناساز ايدى) توركمنىستانا چاتدىق. پىيادا، سونرا قوشقولو نقلاتلا بىر تەر آشقابادا يئتىشدىك. بورادا "ايتىحاد" مەكتىبىندە منە درس دئمىش موعلىمىم كرىم آغا حوسئىنوولا راستلاشدىم. اونون كۆمگى ايلە بىز موسكوايا يوللاندىق.

ايجتىماعى علملرە نىسبەت طبابتە بۇيوك ماراغمىم وار ايدى. بو ماراق مىنى طىب اينستىتوتونا داخىل اولماغا سۇوق ائتدى. بىر مودت باكى طىب اينستىتوتوندا، سونرا تئهران طىب اونيوئرسىتئىتئىندە تحصيل آلدىم. تئهراندا

اوخوياركن داييمين وفاتي، اننعمن كيمسه سيز قالماسي مني يئنيدين باكييا دؤنمگه مجبور ائتدي. اصلينده ايراندان باكييا دؤنمگيمه باشقا سبب ده وار ايدي. من 1921-جي ايل لاهوتي نين باشچيليغي آلتيندا آذربايجاندا (تبريزده) باش وئرن حرکاتدا ايشتيراك ائتديگيمدن دؤولت طرفيندن تعقيب اولونانلار سيياهييسينا دوشموشدوم *. باكييا قايتديقدان سونرا طيبي ساحه ده تحصيليمي داوام ائتديرديم. عالي مکتبي قورتاريب حكيمليك ديپلومونو آلديقان سونرا تكميللشديرمه كورسونو كئچمك اوچون موسكوايا گنتمهلي اولدوم.

* بو حاقدان تبريزده چيخان "سحر" درگيسينده 13 تير، 1382، س. 16 بحث اولونور (ترتبياتي-رئداكتور)

سئونده گرک اوركدن سئوهسن!

(خاطيرملر كيچيك ايختيصارلا وئريلير)

دوكتور جاويدين يازيلاريندان بللي اولور كي، او، حيات يولداشي بيكه خانيمي چوخ سئويميش. بونو خاطيرملرده بيكه خانيمين آدينين تئز-تئز حورمت و محبتله چكلمه سيندن، بيكه خانيمين اونا قلبن باغليغيغيندان، حيات يولداشي اولماقدان علاوه هر جور چتينيلىگه سینه گرن، صبيرلي، دؤزوملو موباريزه يولداشي كييمي اوخوجويا تقديم اولونماسيندان آيدين گورمك اولور.

دونياسيني ديشنه قدر جاويده صادق اولموش، اونون اوغروندا بويوك عذاب و اذيتلره متانتله تاب كتيرميش بو قادين اصلينده بديعي ادبياتا كتيريلمگه لاييق بير آذربايجان قاديندير. بيز بو قادين حاقدان دئديكلر يميزين جانلي ائپيزودلاريني جاويدين خاطيره يازيسيندان آيدين گورمگيك.

ايزديواج

من آتا - آنامي اثركن ايتيرديگيمدن دايم مشهدي محرمين حيمايه سينده و اونون عاييله سينده ياشامالي اولدوم. دايمين حيات يولداشي مشهدي دورره نين - اننعمن منيم حياتيدا، تربيه مد، جمعيت، خالقا يارايان بير گنج كييمي يئتشمگيمده آنا قدر موستثنا زحمتي و قايعيسي اولموشدور. بو گؤزل اينسانين منه اولان قايعيسي و يوكسك اينساني دگرلريني هئچ واخت اونودا بيلمرم. گونلرين بير گونو دايمين دوستو (1919-جو ايل) محمدعلي اوز عاييله سى ايله ايراندان گلدي و باكييا مسكونلاشدي. بير نچه مودت (مسكونلاشانا دك) او، عاييله سى ايله بيزده قالدي. اونون او واخت 5-6 ياشيندا اولان قيزي بيكه خانيم، حيات يولداشي و قايناناسي (آغاباجي) بيزده قالديقاري مودته اننمه چوخ ايسينيشديلر. بيز بير عاييله كييمي مئهر بيان ياشاديق. محمدعلي عمي ائو توتوب بيزدن كؤچدوكدن سونرا دا بو ايكي همشهرلي عاييله آراسيندا صميمي موناسيبتلر، قوهومدان آرتيق ياخينليق و مئهر بيانليق حؤكم سوردو. محمدعلي عمي دؤورونون ساوالدي آداملاريندان ايدي. اونون دايملا دوستلوق و يولداشليغي چوخ اثركن يارانميشدي. اونلار هله باكييا گلهمش من محمدعلي امينين باجيسي اوغلو ميرزه رحيم بايرامزاده ايله تانيش و دوست ايديم. "ايتيحاد" مکتبينه بيرگه اوخويوردوق، بير

گزر، بىر دولاناردىق، چوخ واخت او دا بىزده قالاردى. محمدعلى عمى نىن عايىلەسى بىزده قالدىغى واخت دايمىن اونا بىكەخانيم حاقدى يارى ظارافاتلا: "محمدعلى، بو قىزى سالاموللا اوچون ساخلا" دئمەسى، "بو قىز سىزىن" - دئىه محمدعلى عمى نىن جاواب وئرمەسى، منىم دەنمىدە درىن اىز سالمىشدى. بو ايسە سونرادان يىنىجە حددى-بولوغا چاتمىش بىكەيە قارشى عشق و محبتە چئوريلدى. دايمىم دونياسىنى دىيشدىسە دە بىكەيە قارشى مندەكى سئوگى دىيشمەدى، ئايىتلشدى و روحن منى اوزونە داها آرتىق جلب اتتدى. من حددى-بولوغا چاتدىم، باكى طيب اينستىتوتونا داخىل اولدوم، تحصيلىمى موسكوادا داوام اتتىردىم، تبرىزە، تئهرانا گىتتىم، سونرا يىنىدىن باكىيا دۇندوم. باكىدا من آذربايجانلى آزادىخاھارلا گىتتىكجە داها آرتىق تانىش اولوردوم. بو تانىشلىغىن دايرەسى موسكوادا، تبرىزە و تئهراندا اولاركن بىر قدر دە گىتىشلندى. من طيب اينستىتوتوندا اوخوياركن آرتىق سىياسەت مۇدانىندا ايدىم و عۇمرومون سون دىقە لرىنە قدر خالقىمىن خىرىن، اونون آزادلىغى اوچون بو مۇدانان چىخمايدىم. من طيب اينستىتوتوندا اوخوياركن بىكەخانيم دا باكى مامالىق مكنىنە داخىل اولموشدو. من بىكەنى انجاق آناسى و نەسى آرابىر بىزە گلىب اننە ايلە تئاتر و يا كونسرتە گىتتىركن گۇروردوم. چوخ نادىر حاللاردا اونولار راستلاشىردىم. هر گۇروش اونا قارشى اولان محبتىمى سانكى داها دا قىزىشدىرىدى. تدرىجن حىس اتتىردىم كى، بىكەيە قارشى باشىمداكى سئوگى ماجراسى گىتتىكجە منى راحت بوراخمىر. لاكىن بو گىزلى محبتى كىمەسە آچماق، "او قىزى سۇيرىم" كلمەسىنى بيان اتتىم منىم اوچون موشكولە چئوريلمىشدى. آرابىر اوز-اوزومە "او قىز منىمدىر، آناسى رحمتلىك دايمىم سۇز وئرىب. دوست دوستونا وئردىگى سۇز و تاپدالاماز" فىكىرلرى ايلە تسكىنلىك وئرىدىم. ايشىن چىتىلىگى بىر دە اوردا ايدى كى، حكىملىك فعالىتىمە باشلار-باشلاماز و طنىم آذربايجانلا باغلى سىياسى فعالىتىم بىكەنىن دالىنجا "سورونمگە" ،اونو هارادا ايسە تىك تاپىب فىكىرىمى چاتدىرماغا ايمان وئرىدى. بىكە اونو سۇدىگىمى بىلىردى... دايمىن اولماماسى ايشىمى چىتىلىشدىرىشىدى. هر حالدا، كىشىنىن كىشى ايلە هر هانسى سۇدا حاقدى صۇحبىتى داها آسان اولور.

بىر گون بىكەخانيم آناسى ايلە بىزە گلمىشدى. من دە يادىمدا دئىل هانسىسا سىدى گۇتورمىك اوچون ائومىزە گىتتىم، لاكىن اونو گۇرركن ائو نە اوچون گلمىگىم دە يادىمدان چىخدى. پىس ايش گۇرموش آدم كىمى بىكەنى و آناسى كوبرا خانىمى گۇرركن قىيقىر مىزى اولدوم، ائە بىل بدنىمدن برق (ائلكترىك) كىچدى، اوزومو اله آلىم، سالاملاشدىم. باشىنى آشاغى سالمىش بىكەيە باخماقدان دويماسام دا، آبىر-حيا خاطرینه باخىشلاريمى، زورلا دا اولسا باشقا اىستىقامتە يۇنلتدىم. منىم كىف-احواليمى چوخ بۇيوك نزاكتلە سوروشان كوبرا خانىم ايشلرىمىن نىجە گىتتىگى ايلە ماراقلاندى. تصادوفى اولان بو گۇروشون چوخ اوركلندىم. بىكە حاقدىندا فىكىرىمى اننەمە سۇيلىجىگىمى همىن گونون صاباحى قرارلاشدىردىم. اوزومدە جسارت تاپىب انا قدر سۇدىگىم اننەمە واختى ايلە دايمىن محمدعلى عمىيە بىكە ايلە منىم حاقدىمدا دىدىگى سۇز و خاطر لاتدىم و بو سۇزون عملە چئوريلمەسى واختىنىن آرتىق چاتدىغىنى دىدىم. اننەمىن منە زىللىنىش باخىشلارىنداكى سۇنىجى سۇزلە دىمىك چىتىدىر. اننەم بو سۇز و مندن چوخدان گۇزلەبىر مىش كىمى، كوبرا خانىم گىلە يولا دوشدو. او، آخشامچاغى اورا گىتتى كى، هامى ائودە اولسون. اننەم صۇحبىتى آچاركن، محمدعلى عمى دايمىملا نىچە ايللر اول سۇودەلشمەسىنە صادق قالدىغىنى، كوبرا خانىم سالاموللا ايلە قوھوم اولماغا اعتىراض اتتمەدىگىنى و آباچى (كوبرا خانىمىن آناسى) خىبىر-دوعا وئرمەكلە بو قوھوملوعون باش توتدوغونو بىلدىردىلر. او واخت من طيب اينستىتوتونون، بىكەخانيم ايسە مامالىق مكنىبىن طلبەسى ايدىك. بىكەخانيملا عايىلە اىزدىواچىمىز آز سونرا باشلادى. توي مراسىمىمى دوزلدى. او واخت باكىدا مىنىك اوتوموبىللرى چوخ آز ايدى و اولان ماشىنلار دا عالي دۇولت ايدارلەرىندە ايشلەينلر اوچون ايدى، تاكسى، فىلان، عومومىتلە، يوخ ايدى. حوسىنعلى آدى بىر دوستوم گلىنى گىتتىر مەك اوچون ماشىن سۇز وئرسە دە باش توتمايدى. بئە اولان تقدىردە اصلن گونىلى اولان حاجى موعلىم و مىرزاغا

ولیزاده (بئهبود) گلین اوچون کارنتا، منه و دوستلاریمایا ایسه بیر فایتون توتدو. موسیقی صدالاری آلتیندا بیز گلینی ائوه گتیردیک و توی مجلسی کئچیرتدیک.

بئله لیکله، من بیکه خانیملا عایيله حیاتی قوردوم. بو عایيله حیاتیین گلهجک گونلرده بیکه خانیم اوچون نه قدر چتین، قورخولو، مادی و معنوی سارسینتیلی، نیسگیلی و ایضطیرابلی اولاجاغینی بیلسهیدی بلکه ده او، بو ایزدیواجا گنتمزدی. منیم سیاسی فعالیتیمله باغلی عایيله من اوزلشدیگی چتینلیکلر و موصیبتلرله، اوخوجو، سن سونراکی صحیفه لرده تانیس اولاجاقسان.

س. جاوید عایيله قورماغین پرنسیپلری حاقدا

دوکتور سالاموللا جاویدین خاطرلرینده حددی-بولو غا چاتمیش جاوانلارین عایيله قورماق و بیرگه یاشاییشی حاقدا فیکیرلری ماراقلیدیر. س. جاوید خاطرلرینده سئویب-سئویلن گنجلرین عایيله قورماق تشبوتونده آشاغیداکی جهتلری اؤن پلانا چکیر:

سالاموللا جاوید والیدینلرین اولغانین و یا قیزین وار-دؤولتینه طاماح سالیب، عایيله حیاتیینی بونون حسابینا قورماسینی نادانلیق ساییر و وار-دؤولتی، پولو، ثروتی حیاتیین ال چیرکی حساب ائدیر. س. جاوید طاماح پرنسیپی اوزرینده قورولان عایيله لرده حقیقی محبت، قارشیلیقلی حورمتی، بیر-بیرینی باشا دوشمک کیمی عولوی حیسلرین چوخ نادیر حاللاردا اولدوغونو یازیر.

س. جاویدین دئدیگی بودور کی، "عایيله قورماق ایستهین هر بیر گنج هر شئیدن اول و هامیدان قاباق اوزونه گونمه لیدیر. قورماق ایسته دیگی عایيله نی، اوشاقلاری اوز زحمتی، گلیری ایله ساخالیا بیله جکمی؟ بو سوالا تام اولماسا دا، نیسبی موثبت جاواب آلدیقدان سونرا او، عایيله قورماق تشبوتونه ال آتا بیلر. عایيله قورماقدا هر بیر کسین میلستینین، میلی خصوصیتینین، عادت-نعنه سینین، اخلاق و تربیه معیارلارینین چوخ بویوک اؤنمی وار دیر. آنجاق حیس لره قاپانیب عایيله قوران، ایسته دیگی شخصین اخلاقی یاخشی دوشونمهن، میلستینی، مذهبی. نظره آلمادان یالنیز ظاهیری ایله ماراقلانیب ائولنلر حاقدا دونیا طالاق ایستاتستیکاسینا نظر سالساق گؤرریک کی، بو جور نیکاحلارین چوخو آخیرا قدر یاشامیر."

س. جاوید حکیم اولدوغوندا نیکاحا گیرمه مشدن اول طرفلرین بیر-بیرینین ساغلاملیغینی اطرافلی اؤیرنمگی، ائولنمه عرفه سینده حتا طبیی یوخلامادان کئچمگی تؤولصیه ائدیر. "ایدئال نیکاح حقیقی، تمناسیز، عولوی محبت اساسلانان، اخلاق، عایيله، ساواد و دونیاگؤروشو جهندن بیر-دیگرینه آز-چوخ موطناسیب اولان نیکاح دیر. بو اولچونو اولادلاریمیزا، قوهوم، تانیس و دوستلاریمیزا آشیلاماغا چالیشمالییق."

س. جاوید اؤز خاطرلرینده یئنی عایيله قورانلارا باشقالارینین، ان اول قوهوم و دوستلارین، ائل-اوبانین مادی کؤمک گؤسترمه سی اوزرینده دایانیر و بو ایشین اولو بابالاریمیزدان بیزه کئچیب گلن دگرلی بیر عادت اولدوغونو قئید ائدیر. دوکتور س. جاوید یئنی عایيله قورانلارین آشاغیداکی شرطلره عمل ائتمه لرینی واجب ساییر:

يئني عاييله قورماق ايستەين گنج (او غلان و يا قيز) كيم ايله حيات قوراجايني اوزو مو عينلشدير مهليدير. بو ايشده واليدئينلرين و ياخين قوھوم-اقر بانين مصلحتيني ده نظرە آماق گر كدير؛

مادى ايمكان جھتدن قيزين عاييلهسى ايله او غلانىن عاييلهسى آراسيندا فرق چوخ اولماليدير.

عومومي معلومات، سوييه، دونياگوروشو و ساواد درجه سينده، ائلجه ده خاصيتده ياخينلىق اولماليدير؛

ساغلاملىق و ياش خصوصيتي مطلق عاميللر دندير.

اوز شخصي حياتيني يوخاريدايكي پرينسيپلر اساسيندا قوران سالاموللا جاويد حيات يولداشي بيكه خانيملا قوردو غو عاييله دن راضي قالدغييني خاطرلرينده دونه-دونه قئيد ائدير. "تميز و تمناسيز سئوگي اوزرينده قورولان عاييله لر اوچون حياتدا هنج نه موشكول يارادا بيلمز. عاييله ده كي سئوگي بوتون چتئينلىكلره قاليب گلن قوووهدير"، س. جاويدين بو فيكري اونون قوردو غو عاييله نين تيمثاليندا اينكار اولونماز حقيقتدير.

عاييله حياتيمين ايلك گونلري

منيم جاوانليغيم، عوموميتله، حياتيم قاينار، مادى، سياسي و معنوي موشكوللرله دولو اولوب. حياتدا ان خوشبخت، آسوده و قايعيسيز گونلريم عاييله قوردو غوم ايلك گونلر اولوب دنسم يانيلمارام. اينسان تكجه او واخت خوشبختدير كي، سئودىگين، سئچدىگين و ايستەدىگين آداملا حيات قورورسان. بو معنادا من ده دونيانين خوشبخت آداملاريندان سايبلا بيلرم. عاييله حياتيميزين ايلك گونلرينده كونسرت و تاماشالارا گئتمگه، ياخين دوستلارلا واخت كئچيرمگه، شنلمگه، بيرگه فيكيرلشمگه، كدر و سئوينجيميزي بؤلمگه واخت تاپيرديق. 1917-جي ايلده روسيادا، خصوصن وولقا چايي اطرافيندا باش وئرميش شيددتلي آجليق نتيجه سينده قافقازا، خصوصن قافقازدا او واخت صنايع و مدنيت مركزي اولان باكييا چوخلو روس عاييله لري پناه گئير ميشدي. ائله عاييله عوضولريندن اولان اورتاياشلي قادين ائو ايشلرينده انهمه كؤمكليك ائتديگيندن، بيكه خانيم دنمك اولار كي، آنچاق تحصيليني داوام ائتدير مكله مشغول ايدي.

عاييله حياتيميزين ايلك گونلرينده كي "جاوانلىق دؤورو" چوخ دا اوزون چكمه دي. وطن دردي، ميلتيمين آزادليغي باكيدا تحصيل آلان و ايشلەين گونئيلي گنجلر سيرا سيندا گئندىكجه مني ده دوشوندورمگه، ناراحات ائتمگه باشلادي. نجه دئيرلر، خبريم اولمادان آزادلىق يولونون بورولغانينا دوشدويمو گوردوم. بو بورولغانلي موباريزه يولو نه قدر چتين، مشقتلي و ايضطيرابلي اولسا دا، آزادليغا و قورتولوشا اولان اينام بو يولو سنين اوچون تيلسيميلى بير جاذيبه قووو هسینه چئويرير. عاييله قوردو غوم ايلين ايلك ياييندا "ايجتيماعي ايش اوچون" * من ناخچيوانا گئتمه لي ايديم. خوشبختلىك دن همين ياي بيكه خانيمين او خودو غو مکتبين قيزلاري قارا دنيزه ائكسكورسييا (سياحت)، آناسي كوبرا خانيم ايسه تبريزه گئتمه لي اولدو. من بيكه خانيمي طلبه دسته سي ايله سياحته يولا سالديقدان سونرا كوبرا خانيمي دا اوزومله ناخچيوانا آپارديم. او، جولفا يولو ايله تبريزه گئندي. ايكي آي ناخچيواندا "ايجتيماعي ايشلر اوزره تاپشيريغي" يئرینه يئتيريب، باكييا دؤندوم و تحصيليمي داوام ائتديرديم.

* "خاطرلر" ده "ايجتيماعي ايش" سياسي فعاليتە ايشار ددير، ايشين مضمونو آچيقلانمير (ترتبيجي-رئداكتور).

طبيعتن من قوناق گنتمكدن چوخ، قوناق قبول ائتمگي خوشلادىغىمدان ائويميز قوناق-قاراسيز اولموردو. قوناقلارا لاييقلې خىدمت گۆسترمدە اننهمين و بيكه خانيمين خصوصي زحمتلاري اولوردو. بيكه جان اولسا دا، اناسي و بؤيوك ننهسي اونا ائودارليق ايشلريني، لذتلي يئمك حاضيرلاماغي ياخشى اشيلا ديقلاريندان منيم بو جهندن هئچ واخت ناراحاتليغيم اولماميشدي. قديم آزادىخاھلاردان چوخو، او جوملەدن حئيدير عموغلودان توتموش ميرزه آخوندزادهيه قدر گونئيليلرين چوخو بيزيم اوجاغين عزيز قوناقلاري اولموشلار.

1929-جو ايل عاييله منزين حياتيندا اوغورلو ايل سايبلا بيلر. همين ايل ايلك اوولاديم - اوغولوم دونيايا گۆز آچدي. وطنيم و خالقيم حاقدان آرزو و ايستگيمه اويغون اولراق اوغولومون آديني آزاد قويدوم و اونون خالقينا، ميلتينه، يوردونا يارارلي اينسان اولماغيني آرزولاديم.

آزاد دونيايا گلندن سونرا من طيب اينستيتوتونو، بيكه خانيم ايسه ماماليق شؤعبه سيني بيتيردي. بيكه خانيم بير مودت دؤولت تعييناتي ايله باكي اطرافيندا، پيرشاغي كندينده ايشلهمهلي اولدو. من طيبي ساحه ده بيليگيمي آرتيرماق و بعضي "ايجتيماعي ايشلر" له باغلي موسكوايا گنتمهلي اولدوم. آرتيق بو زمان بيكه خانيم اۆز صنعتي اوزره باكيده ايشه دوزلميشدي. من موسكوايا گنتمك عرفه سينده اننهم-دورره حاجي شريف قيزي، دايم محرمين وفالي حيات يولداشي، دوغما آنا قدر سئودىگيم بير اينسان قفلتن خسته لندي. اونون موعاليجه سي ايله موننظم مشغول اولوب، ساغلامليغيني بير قدر برپا ائنديكن سونرا موسكوايا يولا دوشدوم. ايكيجه آي موسكوادا قالميشديم كي، اننهمين وفاتي خبري گلدي. دونيالار قدر سئودىگيم و احترام قايل اولدوغوم بير اينساني ايتيرمك مني چوخ سارسيتدي. من باكييا دؤننهك قوهوملار، دوستلار، ايران معاريف جمعيتي اننهمي بؤيوك عيزت و حؤرمته تورپاغا تاپشيرميشلار. اننهمين مزارى اوستونده كي گول قالاغي دفن مراسيمين درين تشكورلره لاييق سوييه ده كئچديگيندن خبر وئيردي.

بيز ايرانا كؤچمهلي اولدوق

آرازين او تاييندان هر گون موختليف مضمونلو خبرلر گليردي. بو خبرلر سيرا سيندا ريضا خان حاكيمي تينين گنئديكجه غدار لاشماسي، زور و زوپانين ايشه دوشديو حاقدان سؤز-صؤحبت داھا چوخ ايدي. وطن سماسيني قارا بولودلار - ريضا خان ديكتاتوراسينين و اھيمه سي بورومكده ايدي. بئله بير واختدا وطنده كي همفكيرلريم مني ايرانا گلمگه، موباريزه يه قوشولماغا چاغيرديلار. بو حاقدان، دئمك اولار كي، هر گون، هر هفته تيريزدن منه سيفاريشلر گليردي.

ايرانا دؤنمك ايشينده چتئيليكلريم وار ايدي. اولن، تزه عاييله قورماغيم، كؤرپه اوشاق، بيكه خانيمين فارسجا هئچ بيلمه مه سي، ان باشليجاسي آتا-اناسيندان آيري دوشمه سي و س. ايرانا كؤچمگي چتئيلشديريردي. ايراندا كي سياسي موحيطين منيم اوچون خوش اولماياجاغيني، تعقيب اولونا جاغيمي و حبسلره دوشه جگيمي ده تصورومه گتيريرديم. بونلار مني قورخوتموردو. نيگار انچيلىغيم بيكه خانيم و آزاددان ايدي. اصلينده بيز وطنه گنئسك ده اورا بيكه اوچون قوربت و تاماميله بئني موحيط ايدي، باكيدان سونرا ...

گنئمك، وطنه دؤنمك، خالقين دردین، احتياجينا ياراماق - بو فيكيرلرله ياشايرديم و ايرانا كؤچمگي تام قرار لاشديرديم، بو حاقدان فيكريمي بيكه خانيم، اونون واليدئيلرينه بيلديرديم. ايرانا كؤچمگيميز رئاللاشدی.

باكىداكى ئويمانىيەت بىكەخانىمىن ۋە ئىدىئىلار يىنىن ئىختىيارىنىدا قويدۇق. بىكەخانىمىلا موسكۋادا اولار كىن من "ئىجتىمائىي ئىشلار" ۋە ياناشى ھىكىملىك فەئالىيەتتە عابىد سىندلرى دە سەھمانا سالىب، ئىراندا كۆچمەك ھاقدا وىزىنى دا الە ئىتمىشىدۇم. باكىدا سون كۆچمەننى خاھىرىنى چوخ ئىستەدىگىم، كىچىلىك ۋە موبارىزە دوستۇم مىرزاغا ۋە لىزادە گىلدە (ئىراندا او، دوكتور بىھبود لىقى ئىلە تانىنىردى) كىچىر مەلى اولدۇق. من مىرزاغا ئىلە بىر ئاتقدا ياتدىم، سىر ئاچىلانا دىك دىلشەب، گەلەگىمىز ئىن اوفولقلىرىنى موعىنلشەدىر مگە چالشىرىدۇق. مىرزاغانىن مەھمەتلى ئاناسى انەم قىر مەنە مەھرىبان ۋە عزىز ئىدى.

سىر ئاچىلدى، بىز باكى ئىلە، قوھوم-ئاقىبا، دوست ۋە تانىشلارلا وىدالاشدىق. عابىلەمىز گەمى ئىلە ئىراندا دوغرو يوللاندى. گەمى سىھىلدىن اوزاقلاشدىقچا باكى مەنە داھا دوغما ۋە عظەتلى گۆرونوردۇ. مەنمى اوشاقلىغىم، كىچىلىگىم بو شەھردە كىچىمىشىدى. اورتا ۋە عالى تەھسىلى بو شەھردە ئالمىشىدۇم. آزادلىغىن موبارىزە قازاننى بورادا دوشموشدۇم. ئىلە سىگىمى، عابىلەمى ۋە ئىلەك اۋولادىمى باكىدا تاپمىشىدۇم. باكى او زامان، ئىندى دە، يقىن كى، گەلەگە دە بىز توركلر اوچون عوض اولونماز بىر مەكان، جاذىبە مەركىزى، عزىز ۋە دوغما دىيار اولاجاقدۇر.

بىزە گۆستردىگىن قايغىيا گۆرە ھەمىشە وار اول، باكى! الوداع، باكى!

توركىستاندا دوغرو ئىستىقامەتلەن گەمىن گۆرتەسىندىن باكىن گۆرونوردۇسۇ گۆزوموزدىن ئىنتە قىر اونا ھىسرتلە باخدىق. ارتىق باكى گۆرونوردۇ. بىكەخانىمىن گۆزلرىندىن آخان ياش، ياناقلارنىدا سانكى دونوب قالمىشىدى. من بىكەنە ھىچ واخت بىلە كىرلى، مظلوم ۋە مەھزۇن گۆرمەشىدۇم...

يولوموز ئىمام رىضا شەھرىنەدىر

بىز ارتىق ئشقاباد شەھرىنەدىر، بوراداكى دوستلارمىن ئوئىندە بىر نەچچە گون قالدىقدان سونرا 1930-جو ئىلدىن پايىزىندا (اكتىابرىن 14-دە) ئىران سىرھىدىنى كىچىب موقەس شەھرىنە داخىل اولدۇق. من ئىراندا كىرەن داخىل نىگار ئىچىلىق كىچىرىدىم ۋە بو ھاقدا بىكەخانىما بىر سۆز دىمىدىم. باكىدا اولار كىن "ئىتىھاد" مەكتىبە مەھسۇس پولىن بىر قىسمىنى مەنمەدىگىنە ۋە آرامىزدا جىدى فىكىر ئىرلىغى اولدوغونا گۆرە يەمىن اولمولك ئىسقىدىيارى ادلى شەھىلە جىدى ئىختىلافىمىز وار ئىدى. او، ارتىق ئىراندا ئىدى. من ظن ئىدىردىم كى، او، مەن ئىراندىن دوولت اورقانلارنى "تەلوگەلى آدام" كىمى تانىتىدىراجاق. ھىس اولونماغىمدان داھا چوخ قوربەندە اولان بىكەخانىمىن ۋە آزادىن طالعى مەن ناراحات ئىدىردى. خوشبەختلىكەن ھىچ بىر ھادىئە باش وئرمەدى. بىز مەھسۇدەكى دوستلارنى ئوئىندە بىر نەچچە گون قالدىقدان سونرا اوزوموزە موقىتى دە اولسا مەن بىر كىرايە ئىتىدىك.

مەھسۇدە او واخت يىگانە ھىكىم اولان آغايى دوكتور مەھسۇد اورتا سوبىھەلى بىر جراح ئىدى. او، بىكەخانىمىن تەھسىل ئالمىش ۋە تىروپەسى اولان بىر مامما اولدوغونو ئىشىدىب، بىزە گەمى ۋە بىكەخانىما اونون چالشىدىغى خەستەخانادا ئىشلەمگى تەكىف ئىندى. تەكىف قوبول اولوندو ۋە بىكەخانىم مامالىق اوزرە ئىشە باشلادى. آز مودتە چوخ خەستە موراجىعت ئىندىگىن ئىشى خىلى آغىر ئىدى ۋە چوخ واخت ئاپارىدى. لاكىن مەھسۇد دە پىس ئىدىلدى، 45 گونە 75 تومن مەھسۇد بولمىشىدىلر. بو بىكەخانىمىن ئىراندا ئىدىغى ئىلەك مەك ھاقى ئىدى.

بیزیم مشهدهد قالمایمیزین اساس سببی طبیی دیپلوملاریمیزین تصدیقی ایله باغلی ایدی. اوللر بو تصدیقی ایالت صحیبه شوعه سی اندیرمیش. ایندی بو صلاحیت آنجاق تئهرانا وئرلیدیگیندن بیز اورا گنتمگه حاضیرلاشدیق.

تئهرانا گنتمه‌مشدن اول بیزه مشهدهد و طنداشلیق پاسپورتو وئرلمه‌لی ایدی. من اوزومه و خانیمیم پاسپورت گؤتوررکن "جاوید ثابت" فامیلینی تکلیف ائتدیگه قارشی طرف (پاسپورت وئرن) "جاوید ثالث" یازیلما سینی "مصلحت" گوردو. من علاجسیز قالیب، موباحیته اچمادیم. تئهراندا پاسپورت آلا رکن "جاوید ثابت" فامیلیاسینین یازیلیشینا موفق اولدوم. و طنداشلیق پاسپورتو آدیقدان سونرا طبیی تحصیل اوزره دیپلوملاریمیزین تصدیقی اوچون تئهرانا موراجیعت ائتدیم. مشهدهد بیکه‌خانیم موراجیعت ائندلرین سایه گوندن-گونه آرتیردی. تئهرانا گندیب اورادا یاشاییب و ایشله‌مک اوچون بیزه پول گرک اولدوغوندان چوخ واخت من بالاجا آزادلا قالیر، اونا قوللوق ائتمه‌لی اولوردوم. باشقا چاره یوخ ایدی...

مشهدهد کؤهنه تانیشلاریمین یاشادیغینی بیلیردیم. اول اونلارلا مکتوب واسیطه‌سی ایله علاقه ساخلا بیردیم، سونرا بیلاواسیطه گوروشدوک. بونلاردان بیری باکیدان تانیدیغیم سرتیبپور ایدی. اونون ماهافریده آدلی خانیمی بیکه‌خانیم تنز ایسینیشدی، خصوصی احتیرام و صمیمیت گؤستریدی. ایکینجی تانیسیم واختیله باکیدا اجزاچیلیدا اوخویان پئیمانی ایدی. پئیمانی باکیدا طلبه‌م اولدوغوندان منه قارشی حورمتینی داها یوکسک قاتا گؤستریدی. او، خانیمینی بیکه‌خانیملا تانیش ائتدی. چوخ عالیجناب و سون درجه مئهریبان اینسان ایدی. مشهدهد قالدیغیمیز بیر نئجه آی عرضینده بیکه‌خانیم آز-ماز فارسجا دانیشماغی و فیکرینی باشا سالماغی اویرنمیشدی. آخی بیز تورکلر فارسجانی چوخ تنز اویرنمک مهارتینه مالیک اینسانلاریق.

بیز اوچ آیا قدر مشهدهد یاشادیق. طبیی فعالیتیه ایجازه آلماق مقصدی ایله تئهرانا گنتمک ضروری اولدو. تئهرانا کؤچمگیمیزی منیم ایجتیماعی فعالیتیم ده طلب ائدیردی. او زامان مشهدهدن تئهرانا موننظم نقلیات ایشلمه‌دیگیندن بیز نئجه نفرله بیرلیکده بیر سوواری (مینیک) ماشینی کیرایه ائتدیگ و بیر نئجه گوندن سونرا - 1930-جو ایلین بیر پاییز گونو گلیب تئهرانا چاتدیق.

قورخولو تئهران

تئهران او واخت آزادلیق سنور اینسانلار اوچون گنندیگه قورخولو بیر شهره دؤنموشدو. ریضا خان اوز قارا دیکتاتوراسینی خالقین غضببندن قوروماق اوچون آمانسیر جزا ماشینی ایشه سالمیشدی. من ایسه یاشاماق و ایجتیماعی بورجوم عمل ائتمک اوچون قریب بیر گلینی کورپه اوشاغی ایله بو موده‌ش موحیطه گنیرمیشدیم. قاباقدا منی نهلر گوزله‌دیگینی هله چوخ دا آیدین درک ائتمیردیم. تئهراندا ایلک گونلر مئهمانخانادا یاشادیق. سونرا کؤهنه دوستلاریمدان یوسیف تاجبخشی، دادیزاده‌نی، شکیبانی و باشقالارینی گوردوم. بو آداملار منیم ایجتیماعی فعالیتیمه علاقه دار یولداشلار ایدی. نه باکیدا، نه مشهدهد، نه ده تئهراندا منیم ایجتیماعی فعالیتیمدن بیکه‌خانیم تام خبرسیر ایدی. ایجتیماعی ایش دالینجا گنرکن من بیکه‌خانیمین نظر - دیقینی شخصی ایشیمه باغلی ایستقامته یؤنلدردیم.

تئھراندا ايلك آختارديغيم آدام س.ج. پيشهورى ايدى. او، بيزيم ايران موحيطينده سياسي فعاليتيميزي ايستيقامتلىندىرن و حقيقي وضعيتله بيزي تانيش ائدن اساس شخصيت ايدى. من پيشهوريني باكىدان تانييرديم. اونون تئھراندا اولماسي خبري مني چوخ سئويندردى. پيشهورينين شيمراندا قاضيزاده ادلى دوستوموزون باغيندا اولدوغونو اؤيرنديم و واخت ايتيرمەدن داديزاده ايله اونون گۇروشونه گنتديك. بو گۇروشده پيشهورى مني ايلك دفعه گۇردويوم يئني يولداشلارلا تانيش ائتدى. پيشهورى وضعيتيمله اطرافلي تانيش اولدوقدان سونرا منە احتياطلاي اولماغي و هلهليك كۇهنه دوستوم يوسف دادبخشين ائوينده ياشاماغي مصلحت گۇردو. يوسف دادبخش كۇهنه آزاديخاهلاردان ايدى. خانيمي باكىدا بيكهخانيملا بير اوخوموش و بيزيم ائوده ياشاميشدىلار. اونون ايرانا قايتماغي اھميتلي كۇمگيم دگميشدى. ايرانا گلديكن سونرا آباداندا مسكونلاشميشلار. سونرا سياسي فعاليتي ريزا خان خفيهلري طرفيندن ايزلەنيلميش، آباداندا مركزه - تئھرانا تبعيد (سورگون) اولونموشدو. تئھراندا باجيسي و باجيسي قيزي ايله بيرليكه بير خيطده ائو ايجاره ائتميشدىلر. همين خيطده ايكي اوتاغي بيزيم ايختياريميزا وئردىكلرىندن مئھمانخاناندا اورا كۇچدوك. بو، بيزيم تئھراندا ايلك عاييله كوماميز ايدى. يئمگيميز خرجيني بيرليكه چكىردىك و هاميميز بير قازاندا قيدالانيرديق. منيم ياشايش يئريمي بيلن يولداشلار اورا قوناق گلير، مصلحتلشير، فيكىر و مولاھيظلر ييميزي بۇلوشدور دوك. بيكهخانيم تدريجن بو يئني موحيطه اويغونلاشير و فارسجا لوغت احتياطيني آرتيريردى. تئھرانا گلندن 2-3 آي سونرا من د، بيكهخانيم دا معاريف نازيرليگيندن طيب اوزره ديپلوملار ييميزين تصديقيني آلدق و بئلهليكله، اوز ايختيصاصي موزره ايشلەمگيميزه ايجازه وئريلدى. نفسيميز بير قدر آچيلدى. ايختيصاص اوزره ايشلەمك اوچون اوميد ياراندى. ياشاماق و مطب آچماق اوچون قوناق قالدغيميز ايكي اوتاغ بيزه كيفايت ائتمەديگيندن، 3 اوتاغلي و مونسايب خيطي اولان بير ائوي ايجار يه گۇتوردوك. 2 اوتاغي اوزوموز، 1 اوتاغي ايسه مطب اوچون ايبيرديق و ائوين قاباغينا تابلوموزو ووردوق. ائو بير قدر گۇزه دگيملي يئردە اولمايدىغيندان اولجه خستهلرين سايي چوخ آز ايدى، لاكين تدريجن آرتماغا باشلادى. منيم باشيم سياسي فعاليتە قارىشديغيندان چوخ واخت مطبده خستهلري بيكهخانيم قبول ائديردي. آزادلا و ائو ايشلري ايله قوللوقچو مشغول ايدى. مطبدن گلن گلير دولانيشيغيميزا يئتيردى. ديپلوملار ييميزين تصديقينده و مطبين آچيليشيندا بيزه كۇمك ائدنلره بير قوناقليق دا وئردىك كي، اولارين ياخشيليغي موقاييلينده خجالته قالمياق.

1931-جي ايلين ياي آبي ايدى. دوستوم يوسف تاجبخشين عاييلهسى ايله تئھران اطرافينا گزىنتيه گنتديك، اگلنديك، ايستيراحت ائنديك. باكىني ترك ائندن بو، بيكهخانيملا ايلك ايستيراحت ييميز ايدى. من اورگيمده آلاھا يالواريرديم كي، بو جور ايستيراحت و گزىنتي چوخ اولسون، بونولا دا بيكهخانيم قريپليگي اونوتسون. دئير "سن سايدىغيني ساي، گۇر فلک نه ساير."

ريضا شاه خفيهلري آزاديخاهلارين اووندا

ريضا شاه اولكهده، ايالت مركزلرينده و خصوصن تئھراندا ائله بير موحيط ياراتميشدى كي، پوليس و حربى اورقان مأمورلاريندان علاوه گيزلي خفيهليندن نفس آلماق مومكون دئييلدى. منە خبر وئرديلر كي، دوستلار ييميزدان بير نئجه نفر، او جوملەدن ياخشى تانيدىغيم شكيبا و علي شرقي حبسه آلييب. بو خبر عئيني سنگرين عسگري كيمي، طبيعى اولراق مني سارسيتدى. من اوزومون او قدر ده حيس ائتمەديگيم كئفي

قاچمىش و فيكىرلىي حالدا ائوه گلدېم. وضعىيىتىمى سىزن بىكەخانىم نە اوچون بىكئف اولدو غومو سوروشدوقدا، اوزومو الە آلىب ظارافاتلا "ئىيە بىكئف اولمايىم، داها مەنە قاپىنى يانىلا آچىرسان" دئمكلە اونون فيكىرىنى باشقا اىستىقامتە دۇندرمگە چالىشىدىم. او، حساس و آغى قارادان تىز سىچمگى باجاران بىر اينسان اولدو غوندان، يقىن كى، ظارافاتىما اينامادى و اونون دا چۇهرەسىندە فيكرە دالماق جىزگىلرى گۇرونو. يوخارىدا قئىد انتدىگىم كىمى، بىكەخانىم منىم سىياسى فعالىتىمدن، موبارىزە مرامىمدان تام خبرسىز اىدى. من اونون خبرسىز قالماسىنا چوخ چالىشىردىم، اونا علاوه بىر قايغى ياراتماق اىستەمىردىم، هم دە منىم توتدوغوم يولون پرىنسىپى هر بىر آزادىخاهدان، او جوملەدن مندن دە بئله حركت ائتمگى طلب ائدىردى.

پىشەورىننن حىسە آلىنمىسى

گىزلى فعالىتدە بۇيوك مهارتە مالىك اولماسىنا باخمايلاق رىضا شاه خفىيەسى پىشەورىننن دە اىزىنە دوشە بىلمىشىدى. پىشەورى اوزو بو تهلوكەنى حىس ائدىگىندن بىر حادىئە باش وئرن تقىردە نە ائتمگى، سىياسى اىشى نىچە، كىمە و ھانسى اىستىقامتە آپارماغى مەنە و اونونلا هم مسلك اولانلار دئمىشىدى. بىر نىچە گون چكەمدى كى، پىشەورىنى حىسە آلدىلار. اىشىن آغىرلىغى منىم اوزرىمە دوشدو. ايندى نىكى مطبەدە اىشلەمگە، ھىچ ائوه كئتمگە بئله واخت تاپمىردىم. بعضن كئجەر بئله ائوه گلە بىلمەدىگىمدن بىكە كولفئله قالمالى اولوردو. وضعىيت موبارىزەنى درىن قاتلار، خفىيەنى چاشدىرماق اىستىقامتلىرىنە كئچىرمگى طلب ائدىردى. بونون اوچون اىشلەمكدن، فعالىتىن سورعتىنى آرتىرماقدان باشقا يول يوخ اىدى. بعضى مسالەلر حاقدى پىشەورىننن خانىمىنا موراجىعت ائتمك لازىم اولاندا بئله من خفىيەنىن شوبەھلەنمەدىگى آداملار واسىطەسى اىلە بو اىشى ائدىردىم. بىر گون پىشەورىننن خانىمىنن مەنە گۇندردىگى سىفارىش، منىم دە خفىيە جايىناغىنا كئچمگىمدن خبر وئردى. من نىچە واخت اول آغايى پىشەورىيە اوز آدىم و اىمضاملا بىر قبض (چئك) وئرمىشىدىم. پىشەورىنى خفىيە مأمورلارى قفلتن ياخالاياركن چئكى محو ائتمك اونون يادىندان چىخىر (و يا اوندى بئله بىر چئكىن اولماسىنى اونودور). پىشەورى خانىمىنا دئبىر كى، سن دوكتور جاويدە چاتدىر كى، منىم اونونلا علاقه مى چئك واسىطەسى اىلە بىلمىشلر. دوغروسو، بو خبر مەنە چوخ آغىر تاثير ائدى. اولن، پىشەورىدن سونرا اىشلىرىن مركزىندە من اىدىم، خطلىرى، يوللارى باشقا يولداشلار نىسبت داها چوخ بىلىردىم، كىمنن، ھارادا، نىچە اىش گۇرمك تاپشىرىغىننن چوخو مەنە حوالە ائدىلمىشىدى. دىگر طرفدن، بۇيوك، قورخولو تئھراندا بىكەنى كۇرپە اوشاغى اىلە قويوب كئتمك عذابى، ويجدانىمى راحات بوراخمىردى. آخى بىكە بورادا قرىب اىدى!

چئك احوالاتىندان سونرا منىم دە الە كئچەجگىمە شوبەھم يوخ اىدى. پولىس - خفىيە تعقىبىندن ياخا قورتارماغا ھىچ نەبىن كۇمك ائدە بىلمىجگى مەنە آيدىن اىدى. آيدىن اولمايان قرىب بىكەخانىملا كۇرپە آزادىمىن طالعى اىدى. موبارىزەنىن قوربانلار طلب ائدىگىنى، بو يولدا مەن بىر عذاب-اذىت، زىندان، سورگون و س. اولدو غونو اولدن گوز آلتىنا آلمىشىدىم. داردا قالان، حاقي تاپدالانان مىلتىنى آزدلىغا چىخارماق يولوندا چكىلن عذابلار، منجە، بىر دە اونا كۇرە شىرىندىر كى، سن اوزاق قارائلىقدان اىشىقلى صاباحىن اوفوقلرىنى گۇرورسن. او اىشىقلى صاباح اوچون هر شئىي قوربان وئرمگە دگر. بو ايدىئا، بو غايە منى راحات، آسودە حىياتدان موبارىزە بورولغانىنا آپاردى. بونون اوچون نە او واخت، نە دە ايندى پئشىمان اولمامىشام و يقىن كى، بوندان سونرا دا اولماياجام.

آزادلیغین سون گونو

من حبسه آلیناجاغیمی بیکه خانیم دئمک مجبوریتینده ایديم. بیر سیرا مکتوب و سندلری اونا وئریب هانسی یئره، کیمه چاتدیر ایاغینی تاپشیردیم. بو سندلر ایچریسینده بیر مکتوب جیدی سیاسی مضمون داشیبیردی. من صوبح تئزدن ائومیزین یاخینلیغینداکی حاماما گئندیم، سانکی زیندانا حاضیر لاشیردیم. حامامدان چیخدیقدا بیر شخصین منی ایزلهدیگینی حیس ائتدیم. قاپییا چاتارکن بیر پولیس نفرین ده بورالاردا گزیشدیگینی گۆردوکده مساله نین نه یئرده اولدوغونو آنلادیم. اوتاغا داخیل اولار- اولماز کوچه قاپیسینین دؤیولدیونو ائشیتدیک. کولفت قاپییا گئندی، من ایسه بیکهیه سند و مکتوبلاری گیزلتمگی دئدیم. قاپی آچیلارکن منی ایزلین شخص و پولیس ائوه داخیل اولوب، حبس اولوندوغومو بیلدیردیکن سونرا طیبی کابینتندن توتמוש هر یئری و هر شئی (حتا یورغان-دوشگی) آختارماغا باشلادیلار. بیکه خانیم سند و مکتوبلار اله کئچمه سین دئییه، اونلاری یاندیرماغا واخت تاپمادیغیندان جیریپ تیکه-تیکه ائتمیشدی. پولیس جیریلان کاغیذلارین نه اولدوغونو سوروشدوقدا بیکه اؤزونو ایتیرمهدن "او تایدکی والیدئینلریمدن آدیغیم مکتوبلار دیر" - دئدی. سریشته سیز پولیس جیریلمیش مکتوبلارین تیکه لرینی یاپیشدیریب مطلبی آنلایا بیلر دی. یاخشی کی، اونون بونا فراصتی چاتمادی.

1931-جی ایل مارتین 13-ده پولیس احاطه سینده باش خفییه ایدار هسینه دوغرو آدیملادیقجا یاریمچیق قالمیش ایشلریم، زواللی بیکه نین طالعی، کۆرپه آزادیمین گله جگی حاقیندا دوشونجه لر منی راحت بوراخمیردی. دوشونوردوم کی، بیکه نین وضعیتی چوخ آغیر لاشدی. تکباشینا ایشله مک، اوشاق ساخلاماق، ائو دولاندیرماق، اوسته لیک پولیس و ایستینطاق اورقانلارینا ایاق دؤیمک، زیندانا یئمک، پال-پالتار آپارماق تک، قریب بیر قادین اوچون چوخ آغیر یوک ایدی. من قورخوردوم کی، بیکه بو آغیر یوکه تاب گتیرمگه... اوندا بس آزادیمین آخیری نئجه اولار؟ بو سواللارا جاواب تاپمامیش پولیس ایدار هسینه چاتدیغیمی گۆردوم.

زیندانا ایلك گونلریم...

منی موشایعت ائدن خفییه مأمورلاری 1931-جی ایلین نووروز بایرامینا بیر هفته قالمیش "سیاسی تامینات" آدلانان ایداره یه تحویل وئردیلر. بیکه خانیم آرخامجا همین ایداره یه گلیب اؤیرندی کی، من بورادا گئجه له مه لی اولاجام. بونا گۆره منه یونگولواری یاتاق دستی چاتدیردی. منی ایلك ایستینطاق ائدن، سورغو- سوالا توتان میرزه حسن فیروزئش آدی گوبود و ظالیم بیر آدم ایدی. او، ایلك گئجه بیر نئجه دفعه منی ایستینطاقا چکدی.

ایستینطاقدا سسلندیریلن سواللار بونلار ایدی: تشکیلاتینیزین آدی، هارادا یئرلشیر، رهبر اورقانییز؟

سیز میلتی نییه قیزیشدیریر سینیز، بو ایشده سون مقصدینیز ندر؟

کومینتئرن و کومونیست مرکز لرله علاقه نیز، آدیغینیز گؤستریشلر؟

ایراندکی دوستلارین، قوهوملارین کیملر دیر و داها کیملرله علاقه ن وار؟

ایرانا کؤچوب گلرکن هانسی تاپشیر یقلاری آلمیسان؟ و س.

سحره ياخين نظارتچى منى نصروللا ايسفنديياري آدلى شخسه تحويل وئردى. سحر بيكه خانىمى دا ايستىنطاقا چاغىردىلار. بيكه خانىم سىياسى فعالىتىمدىن دىمك اولار كى، خبر سىز اولدو غو اوچون اونون دىندىر يلمه سىندىن منه ضرر دىگمەدى. اونو ساخلا مایىب ائوه بوراخدىلار. منى سىياسى تامىنات ایدارەسىنىن "كنشىكچى كومىسیونو" آدلانان بۆلمەسىنىن نظارتىنه تاپشیردىلار. بىر قايدا اولاراق، توتولانلار اولجه بىر نۇچە گونونو بورادا كنجىر مەلى اولوردولار. كنىشىكچى كومىسیونونون نظارتىنده قالدیغىم 7-8 گون عرضىنده بيكه خانىم هر گون منىم اوچون يىمك و س. گنئىر يردى. اونا و پىشە مورىنىن خانىمىنا بىزى گویا نوروز بايرامىنا قدر بوراخا قلا رىنى دىمىشدىلار. لاکىن بو، يالان اولدو. ايسفند آيىنىن سون گونلرى ایدی (18-20 مارت). كومىسیون اوتاغىندا ائىشیتىم كى، كۆهنه تانىشىم موسا خوزوستانىنى ده حبس ائىدىلار. سحر بيكه منه يىمك گنئىر نده تاجبخشىن، دادىز ادەنىن ده حبسه آلىندىغىنى، تاجبخشىن باجىسى و باجىسى قىزىنىن دا توتولدو غونو دىدىكه تشكىلاتا خفیه نىن يول تاپدیغىنا شوبه مە قالمادی.

سىياسى حبسلر چوخالدىقا زىندانلار اكارا قارشى تضىيق و زوراكلىق گولەنیردى. منى كومىسیونون تابعلىگىندن چىخارىب عومومى زىندانلار گوندر دىلر و كىمسه ايله گوروش قاداغان ائىدىلار. بيكه خانىم ايستىنطاقىمى آباران مىرزە حوسئىنه موراجىعت ائىدىكه او جاوابىندا: "دوكتور جاويد سوللارى دوغرو جاوابلاندىرسا، آنجاق او واخت آزاد اولايىلر" - دىمىشدى. اىلك دفعە ایدی كى، نوروز بايرامىنى زىنداندا كنجىردىم. 17-18 گوندىن سونرا منىم يىنى ايستىنطاقىم باشلادی. ايستىنطاقى يىنه مىرزە حوسئىن فىروزش آپارىردى. او، ايستىنطاقىن چوخونو گنجه يارى آپاردىغىندان يوخوسوزلوق منى الدن سالىردى. آدمالارى تانىماغىمى، هارادان تانىدىغىمى، اولارلا نۇچە همكارلىق ائىدىگىمى و بو ايشلرده مقصدىن نه اولدو غونو تکرار-تکرار سوروشان مىرزە حوسئىن ايسته دىگى جاوابى آلامدىقا عصىبلىشىر، سؤيور و حدله يىردى. بو وضعىت اونو جانا گنئىر دىگىندن ياشاماق اوچون آغىر و دهشتلى اولان 1 نؤمرەلى زىندانلار كۆچورولمىگىمى امر ائىدى. گنجه اىكن ياتاجاغىمى قولتوغوما وئرىب 1 نؤمرەلى زىندانلار گنئىر يىلدىم. قارائلىق، دار زىندان اوتاغى بىت و تاختابىتى ايله زنگىن ایدی. گنجهلر ياتماماق، گوندوزلر ايسه تاختابىتى اولدورمك زىندان. مشغولىتىمه چنور يىلدى. زىندان طرفىندن وئرىلن ناهارى يىمك مومكون اولمادىغىندان ائودن گلن يىمگى گوزله يىردىم. منى آجلىقلا ايمتاهانا چكىدكلرى اوچون ائودن گنئىر يىلن يىمگى قصدن ساعاتلارلا گنجىك دىر دىلر. بو مىنواللا منى 93 گون جهنم قدر عذابلى اولان قارائلىق، بىتلرین قاينادىغى تىك آدملىق كامئرادا ساخلا دىلار. يوخارىدا دىدىگىم كىمى، منى ايستىنطاق ائدن مىرزە حوسئىن ذاتن چوخ ظالمىم آدم ایدی. نؤوبتى دفعە ايستىنطاقىمى 2-جى مرتبه آپاردىغىندان زىندانىن حىطى اورادان آيدىن گورونوردو. حىطه باخان زامان منه يىمك گنئىر بيكه خانىمى و بالاجا آزادىمى گوردو كده قهر منى بوغدو، اورگىمده آغلا دىم. بلکه ده مىرزە حوسئىن بو منظره نى قصدن ياراتمىش دىر كى، منه تاثير ائده بىلسىن، ايسته دىگى جاوابلارى مندن آلسىن. او، منه خانىمىمى و اوغلو مو گؤسترىب اوئود-نصىحت وئردى و هر شئى آچىب دىمكله بو عذابا سون قويماغى تؤولىمى ائىدى. من ايسه بو ظالمىم آغانىن "مرحمتلى اوئودلر يىنى" قولاق آردىنا ووروب، اولكى جاوابلارىمى تکرار ائىردىم. موستنتىق خانىمىمى تبعید (سورگون) ائده جگى ايله منى هدهلسه ده، اونون اوچون موثبت نتيجه آلىنمادی.

بيكه خانىملا گوروشلر يىمىن بىرىنده (بوتون گوروشلر نظارتچىنىن ايشتىراكى ايله اولوردو) ائوده تىك قالماقدان خوفلاندىغىنى دىدى. من اىجازه ايله خالخالدا ياشايان باجىم خوشقدمه بىر مکتوب يازدىم. عمىم اوغلو بىلالدان ايسه بيكه خانىمى ايمان داخلىنده مادی كؤمكلىك ائتمگى خواهىش ائىدىم. باجىم گلدى، بيكه خانىم تىكلىكدن قورتاردى. او، منه يىمك گنئىر ركن اىختىصاصى اوزره ايشلەمك اوچون دؤولت اورقانلارىنا موراجىعت ائتمگى مصلحت گوردوم. او، بونونلا باغلى يازدىغى عرىضه نى پولیس رىسى آيرىم واسىطه سىله درباردا (شاه

سارايىندا) بئله ايشلره باخان ئىمورتاشا عونوانلامىش، او دا اۆز نۆبىتىدە صحىبه نازىرلىگىنه بو حاقدى گۆستىرىش و ئىزدىگىندىن بىكەخاننىم ايدا 25 تومن (او واخت بو چوخ دا پىس ماعاش دىيىلدى) مواجىبلە دۆولت خطىلە اۆز اىختىصاصى اوزره پولىس خستەخاناسىندا ايشە دوزلە بىلدى. بو، باجىملا بىكەخاننىمىن دولانمىسى اوچون كىفائىت ائىدىردى. بىكەخاننىم 18 تومنه كىرايه ائىدىگىمىز ائودن چىخىب، داها اوچوز اولان 2 اوتاقلى منزىلە كۆچمكلە عابىلە بودجەسىندەكى چىتىلىگى ارادان قالدىرا بىلدى.

زىندان اوتاغىمىن آغىر شرايىتى، هاواسىزلىق منى تدرىجن الدن سالىردى. من بىكە اىلە گۆروشنە اۆزومو صونعى اولسا دا شاخ، گومراه، احوال-روحيهسى ياخشى اولان بىر ادام كىمى گۆستىرمدىم كى، دردىن اوستونە درد قويمىم. دئمە، او، منىم حر كىتمەدىكى صونعىلىگى دويموش و ضعيفلەمگىم بىر طىب اىشچىسى كىمى اونون دىقتىنى چكىب، ناراحات ائتمىشدى. او، منىم خىرىم اولمادان زىندان رىسىنە عرىضە اىلە موراجىعتىندە زىندان وضعىتىمى بىر قدر يونگوللشدىرمدىم خواھىش ائتمىشدى. 93 گوندن سونرا گوندە بىر ساعات منىم ياتدىغىم اوتاغىن قاپىسىنىن آچىق قالماسىنا اىجازە وئىلدى. بو، منىم ساغلاملىغىمى ساخلاماق و دارىخماغىمى قىسمن ازالتماق اوچون پىس اىمكان دىيىلدى. من ياتدىغىم شۇعبە دە خىلى تىرىهكى، آراخور، قومار باز و س. پوزغون محبوسلار وار اىدى. يوز مىنت و يالوارىشان سونرا قاپىمىن 24 ساعات عرضىندە جمعى 2 ساعات آچىق قويماسىنا اىجازە وئىلدى، پوزغون محبوسلار پىسى 2-3، بعضن ساعاتلارلا آچىق قالا بىلدى. منە كىمسە اىلە دانىشماق، عادى سۆز سوروشماق بئله قاداغان اولدوغو حالدا، توفىلى محبوسلار بىر-بىرى اىلە اىستەدىكلرى قدر دانىشىر، حتا ظارافاتلاشا دا بىلدىر دىلر. منىم قاپىمىن 2 ساعاتلىق آچىقلىغى اوزون چكەدى. محبوسلاردان مىلنجه ائرمى اولان قازار سىمونىيان ادلى بىرىسى (اونونلا صۇحبىتنە ھىچ خوشوم گلدىردى) باشىمى لازىمسىز صۇحبىتە توتوب، ھىچ گرگىم اولمايان موختلىف مضمونلو معلوماتلار وئىردى. دئمە، نۆبىتى پولىس بىزە گۆز قوبورموش. منىم سىمونىيانلا صۇحبىت ائىدىگىمى مىرزە حوسىنە چاتدىردىغىندان 2 ساعات قاپىمىن آچىق قويماسى لغو ائىلدى. ائرمى اىلە نە مؤوضوعا دانىشماغىما عابىد اىستىنطاقدا چوخلو سواللار جاواب وئرمەلى اولدوم. بىكەخاننىمىن زىندان رىسىنە تکرار عرىضە اىلە موراجىعت ائتمەسىنى و ائرمى سىمونىيانلا صۇحبىتىمىن ھىچ بىر سىياسى مضمون داشىماسىنى نظره آلىب بىر گوندن سونرا قاپىمىن 2 ساعات عوضىنە 1 ساعات آچىق قالماسىنا اىجازە وئىلدى.

آزادى گۆرمك اىستەدىم...

زىنداندا ياتاركن، گزركن، بعضن دە خىردا هاوا- كئشدىن بايىرا بويلاناركن ھىي آزاد گۆزومون اونونە گلدىردى. اؤولادلار والىدىن اوچون عىنىي اىستگە مالىكدىر. لاكىن اىلك اوولادىن والىدىن طرفىندىن داها چوخ سئولىدىگىنى دئمگە بلكە احتىياج دا بوخدور. آرتىق 2 اىلە ياخىندىر من آزادى گۆرمورم. اونون اىستى، معصوم و منىم اوچون عزيز اولان چۆهرەسىنى قارالىق زىنداندا ياتاركن آرا بىر بوخولاردا گۆروردوم.

آزاد اوچون يامان دارىخىشام! بو حاقدى فىكرىمى بىكەخاننىم زىندان نۆبىتى دفعە يىمك گتىرركن دندىم و خواھىش ائندىم كى، چتىن دە اولسا آزادى زىندان، منىملە گۆروشه گتىرسىن. بىكە منە بو حاقدى نە ھە، نە دە بوخ جاوابى وئىردى، آنجاق گۆزلىرىندىن آخان ياش اونون صىقتىندە دايانىب، مونجوقلاندى. من آزاد حاقدى صۇحبىت آچماغىما پئشمان اولدوم، آخى اونسوز دا بىكەنىن دردى آغىر اىدى و بو دردى من ياراتمىشدىم، اوستە لىك اونا

يئني درد وئيردیم. بيكه خانيم حاقدان يازاندا، دانيشاندا من بو حقيقتي دونه- دونه قئيد ائتميشم و ائدهجگم: بيكه غيرتلي، ناموسلو و عاييلهسى يولوندا آغير مشقتلره تاب گئيرن و بو حاقدان هئچ واخت زاريمان، شيكايئتمهين موقدس بير اينسان ايدي. بو جهندن او، تورک قادينليغيغا بلکه ده اورنک اولاييلر. بعضن ائله دوشونورم كي، او، اينسان جيلدينده يئره گلن و منيم قيسمتيمه چيخان عذابکنش، پاک ملک ايدي (استغفوروللاه).

نؤبتي دفعه زيندانين كئشيكچيسي مني گؤروش اوتاغيغا چاغيردي. باشا دوشدوم كي، بيكه يئنه يئمك گئيريب. من بيكه خانيمي، يانيندا ياراشيقلې و تزه پالتار گئيميش 2-3 ياشلي آزادي گؤرجك بوتون عذابلاريمي اونوتدوم. كؤورلديم، آغلاماق ايستدیم. اوزومو آزادا طرف آتدیم. اوشاق مني ساقالي و زيندان پالتاريندا گؤردويوندن، بير قدر ده يقين اونوتدوغوندا قورخوب نعره چكدي و اوزونو آناسينين اوستونه آتدي. نه قدر ديله توتوب نوازش، يالوازش ائتدیمسه بير نتيجه آينمادي. آزاد، نئجه دئيرير، دوه نالبنده باخان كيمي منه ترس-ترس باخير و واهيمهلي شكيله اوزونو آناسينين قوجاغيغا باجارديقا برک-برک سيخيردي.

او غلوملا، كؤرپه آزادلا زيندانداكي گؤروشوم باخ بئله كدرلي سونلوقلا باشا چاتدي. بيكه خانيم و آزاد ائوه، من ايسه قار انليق زيندانا يوللانديم.

منيم قالدېغيم 1 نؤمرهلي كوريدور آدلانيردي. 1-جي مرتبهده يئرلشديگيندن قار انليقدان علاوه چوخ كئيف و نملې ايدي. قاپي آچيلاركن ايچرينين آغير هاواسي داها تئز حيس اولونوردو. 2 نؤمرهلي كوريدورداكي زيندان اوتاقلاري بيزيمكيندن بير قدر ياخشې ايدي. بير گون منه چاتديرديلار كي، 2-جي كوريدورداكي سياسي محبوسلاردان جامال شيرينلو و حسن حسنزادي 2-جي كوريدورون 1-جي اوتاغيندان شرطي آزادليغا بوراخيليب، پيشهوري و فيروزي ايسه 3-جو اوتاقدان قصر-قاجارا كؤچورولوبلر. من وضعيتي بيكه خانيم سؤيلهديم. او اوز نؤبوحتينده منيم صحتيمين پيسلشمهسي ايله باغلي 1-جي كوريدوردان 2-جي كوريدورا كؤچورولمگيمي زيندان ريسندن خواهش ائتدي. 13 گوندن سونرا مني 2-جي كوريدورا كؤچوردولر.

قصر-قاجار

ريضا شاه دؤوروند، تئهرين اطرافيندا سياسي محبوسلار و آغير دؤولتي جينايت ائتميشلر اوچون تيكيلميش بو زيندان تيكيلن گوندن اوزونون مودهيشليگي و دهشتلري ايله ايراندا مشهوردور. جهنم و بعضن ده گندر-گلمز ائوي آدلانديريلان بو قازامات چوخ زوراكليقلارين، محكمه سيز-ئوبوتسوز اعداملارين، آغلاكلمز ايشگنجه، عذاب و جينايتلرين شاهيدي اولوب. اونون دؤرد ديوارلاري آراسيندا نئجه-نئجه آذالوق ايستهين اينسان، سياسي شخصيتلر سسسيز-صداسيز قتله يئتيريلميش، حاقي، عدالتي ايستهينلرين نفسي خفهلميشدي. قصر-قاجار زيندانينداكي داشلارين، ديوارلارين ديلي اولسايدي ريزا شاهين قانلي رئزيمينين جينايتلريندن نهلر دانيشاردې... قصر-قاجار او واخت تئهرانين اوجقاريندا اونا گوره تيكيلميشدي كي، بورادا ياتان محبوسلارين ياخينلاري اورا چتين گليب-گنده بيلسينلر. زيندانا آنجاق فايئون، آت و اولاقلا (و واخت باشقا نقليات واسيطهسي، دئمك اولار كي، يوخ ايدي) گئتمك مومكون ايدي. پييدا گئتمك بؤيوك عذاب ايدي. بوتون بونلاري نظره آلاق بيكه خانيم منيم قصر-قاجار زيندانينا پاريلماغيغا چاليشير و بونولا علاقه دار گوماني

گلن دؤولت اورقانلارینین قاپیلارینی آچسا دا، سایسیز موراجیعتلر ائتسه ده بونلار هامیسی نتیجهسیز قالدی. گونلرین بیر گونو، آخسامچاغي منی زیندان ماشینینا میندیریب قصر-قاجارا گتیردی. قصر-قاجارا او واخت "زندان مرکزی" ده (مرکزی زیندان) دئییلیدی. زیندان موختلیف کوریدورلارا بؤلونوردو. هر کوریدوردا تقریبین 20-24 اوتاق وار اییدی. سیاسی محبوسلار زیندان جزاسینی تک-تک بیر اوتاقلی کامرالاردا، اوغرو، قولدور و قاتیلر ایسه 7-8 نفرلیک ایری کامرادا چکیردی. من ساکینلری سیاسی محبوسلاردان عیبارت اولان 7-جی کوریدوردا دوشدوم. کوریدوردا راستلاشاندا و حیطه هاوایا چیخارایلاندا محبوسلارین بیر-بیری ایله دانیشماغینا ایجازه وئرلییدی. من تانیدیقلاریمدان رحیم همداد و یوسف ایفتیخارینی بورادا گوردوم. اوتری صؤحبتلشدیک. ایکی گوندن سونرا عذابکئش بیکه پای-پیاده منه یئمک و دیشک گتیریپ گلدی. من اونا هر گون گلمهسینی مصلحت گورمهديم. هفتهده ایکی دفعه گلمهسینه اونون تاکیدی ایله راضیلق وئرديم.

بیکهخانیم ایشلهدیگی خستهخانادا جراح دوکتور خراطی ادلی شخصین او آغیر گونلرده عایلهمه گؤستریدیگی یاخشیلیگی هنج واخت اونودا بیلمیریک. رئزیم طرفیندن عایلهمیزین باشینا گتیریلن فاجیعهدن خبردار اولان دوکتور خراطی موعالیجه و عمل واختی خستهلردن آدیگی پولدان بیکهخانیمدا پای وئریدی. بیکهخانیم آدیگی مواجیب و علاوه گلیر اونلارین دولانماسینا، هفتهده ایکی دفعه منه یئمک گتیرمهسینه زورلا چاتیردی.

باجیم خالخالداکی عایله وضعیتینی ایله علاقه دار بیکهخانیمی تک قویوب گنتمهلی اولدوقدا مصلحتیمله بیکهخانیم باکیداکی بؤیوک ننهسینی (اونا آجی دئیردی) یانینا گوندرمگی والیدینلرینه یازدی. چوخ چکمهدی کی، آجی تئهرانا گلدی و من بیکهخانیم تکلیک و کؤمکسزلیک فیکریندن قیسمن آزاد اولدوم. ائومیزین یاخینلیغیندا یئنیجه آچیلیمیش اوشاق باغچاسینا آزادین وئريلمهسی بیکهخانیم ایشینی و اوزرینه دوشن عایله یوکونو خئیلی یونگوللشدیردی. منیم توتولماغیم، ائو و عایله ایله باغلی خرچلر ائومیزده گوزه دگن و پوللا گندن نه وارسا هامیسینین ساتیلیب قورتارماسی ایله نتیجهلنمیشدی. بیکهخانیم دئمسه ده من حیس ائدیردیم کی، عایلهم مادی جهتن چتینلیک چکیر. من حبسه آیلانان سونرا غیرتلی دوستلارین یاردیمی و کؤمکلیگی اولماسایدی یقین کی، عایلهم مادی جهتن فاجیعه لرله اوزلشمهلی اولاجاقدی. حاضیرکی وضعیتده ائومیزده پوللا گندن بیر فرش قالمیشدی کی، او دا دوستوم ریضا روستانین اییدی. بو عالیجناب اینسانا بؤیوک ارکیم چاتدیغیندان من فرشین ساتیلماسینی و پولونون هنج اولماسا یاریسینین ر. روستایا وئريلمهسینی بیکهخانیم تاپشیردیم. روستا وضعیتینی نظره آلیب هنج پولون یاریسینی دا آلامیش، خانیمی اوتانديرماماق اوچون او فرشی چوخدان یاددان چیخار تدیغینی دئمیشدی.

قصر-قاجارداکیلر آجیق اعلان ائدیر

یوخاریدا دئدیگیم کیمی، قصر-قاجار زیندانی کوریدورلارا بؤلونوردو. عدالت فیرقهسینه رهبرلیکده و عوضولوکده سوچلانلار 2-جی و 7-جی کوریدوردا ساخلانیلیدی. اونلارین سایي او واخت 100 نفره یاخین اییدی و دئمک اولار کی، هامیسی اساسن آذربایجانلیلاردان عیبارت اییدی (تبریز، اردبیل، آستارا و س.). خاریجین ایرانا گلیم و بورادا حبس اولونانلارا یئرلی سیاسی محبوسلارا نیسبتن بیر قدر آز کوبودلوق گؤستریلییدی. بونا باخمایراق، سیاسی محبوسلارا قارشینی زیندان مأمورلارینین زوراکلیغی، تحقیر و اوزباشینالیغی گوندن-گونه آرتیردی. محبوسلارا وئریلن یئمگین کئیفیتی او قدر آشاغی سالینمیشدی کی، بو

يئمگي يئمكدن يئمهمك ياخشى ايدى. دفعه لرله اولان اعتيراض و ناراضيليغا باخمايaraq يئمگين كئيفيتي دوزلمهدهي كي، دوزلمهدهي. معده پوز غونلوغو محبوسلاري الدن سالميشدي. علاجسيز قالان محبوسلار آجلىق آكسياسي كئچيرمك قرارينا گلديلر. بو آكسياسيا پيشهوري باشدا اولماقلا من و بير نئجه نفر فعال يولداشيميز - رحيم، همداد، كريمي، يوسيف ايفتيخار، پورسرتيب و باشقالارى. باشچىلىق انديردي. 2-جي كوريدور ايله 7-جي كوريدوردا ياشايان محبوسلار آراسيندا چتين ده اولسا علاقه يارادا بيلديك. آجلىق آكسياسيين گونو، واختي و مودتي حاقتا عومومي راضىلىق اولدوقدان سونرا آكسياسيا باشلادىق. اول سحر يئمگيندن، سونرا گوناورتا و آخشام يئمگيندن تام ايمتيناع انديك و علاوه اولاراق آشاغيدايكي طلبلر يئمگيندن زيندان ريسليگينه و يوخاريلارا چاتديرديق:

سياسي محبوسلارين تكليفيني بير آيادك مو عينلشديرمك.

سياسي محبوسلارا وئرلين يئمگين كئيفيتيني و كالوريسيني يوكسولتمك.

محبوسلارين بير-بيري ايله تماسينا و صؤحبت ائتمهسینه ايجازه وئرتمك.

آجلىق آكسياسيين بيرنجي گونو زيندان ريسي گليب طلبلر يئمگينه تانيش اولسا دا اونلارا اهميت وئرهميب گئندي. 2-جي گون يئمگه گلدي، بو دفعه بير-ايكي شيرين سۆز ايشلهديب يئمگه گئندي. 3-جو گون مساله بؤيودو و يوخاريلارين ديققيني جلب ائتدي، باش پوليس ايداره سيندن و صحيه شؤعه سيندن آداملار گليب بيزي آكسياسي دايانديرماغا و يئمگه تشويق ائتسلر د، يئمگه اونلار اوچون ايسته نيلن نتيجه حاصل اولمادي. 4-جو گون آرتيق آجلىق آكسياسي خبري شهر، عاييله لر و سير اوي وطنداشلارا چاتديغيندان، بو حاقتا صؤحبتين گئيشلنمه سيندن و ياييلماسيندان قورخان رئزيم نومائندهلري بيزي ساكيتلشديره بيلن تدبيرلر ه ال آتماغا مجبور اولدولار. آجلىق آكسياسي ايله بير نئجه محبوسون اولدويو حاقتا ياييلان شاييعة سياسي محبوس عاييله لرني، قوهوم-قارداشي ناراحات ائتديگيندن محبوسلار لا گوروشه گلنلرين سايي چوخالدي. بيكه خانيم دا بو گلنلرين ايچر يسينده ايدى. حاديه نين چرچيوهدن چيخيب دؤولته پروبلئم يارادا بيله جگيندن چكينن رئزيم باشچيلاري آجليغين 5-جي گونو باش پوليس ايداره سي حكيمي علم-الدؤولهنى، تهلوكه سيزليك اورقانندان گئنرال آيريمي و پوليس ايداره سينين خوصوصي نومائنده سيني زيندانا گؤندرديلر. گلنلر محبوسلار لا صؤحبت آپاراركن اونلارين اؤز طلبلريني يئرينه يئتيرمكه ايصرارلي اولدوقلاريني گوروب بو طلبلري قبول ائتديكلريني و ايجراسي اوچون گونو صاباحدان عملي تدبيرلر گوروله جگيني بيلديرديلر. بوندان سونرا آجلىق آكسياسيين دايانديريلماسيني قرارلاشديرديق. حقيقتن سياسي محبوسلارين يئمگينه ديشيكليك اولدو، كئيفيت و چئشيده بير قدر اهميت وئريلدي. سحرلر يومورتا، سود، گونورتا پلوو و س. وئريلدي، لاكين بو "خوشبختليك" اوزون سورمهدهي.

آجلىقلا باغلي من برک خسته لنديم، زينداني خسته خاناسيندا نئجه گون ياتمالي اولدوم. منيم پئشه اعتياري ايله حكيم اولدوغومو بيلن خسته خانانين حكيمي آغايى دوكتور فيروزئش ساغالدقدان سونرا زيندان خسته خاناسيندا قاليب اونا كؤمك ائتمگي تكليف ائتدي. من موختليف سببلر (هر شئيدن اول كوريدورلاري بير-بيري ايله علاقه لنديرمك، محبوس يولداشلار يما كؤمك ائتمك) اوزوندن بو تكليفي قبول ائتديم و خسته خانادا قاليب ايشلهديم.

زيندان خسته خاناسيندا حكيمليك فعاليتيم چوخ چكمهدهي. بير گون كؤهنه "عدالتچي" دوستوم پورسرتيبيله خسته خانانا كوريدوروندا صؤحبت ائديب، دردلشركن نايب حوسئنيخان گوردو. بو حاقتا درحال زيندان ريسينه

خبر آپاردي، مني سحري گون خستهخانانان اوزاقلاشديريب، اولكي كوريدورا كۆچوردولر. بير مودت آيري دوشدويوم يولداشلار لا يئنيدين گۆروشمگيمدن خوشحال ايديم.

گونلر كنجديكجه زينداندا سياسي محبوسلار و ئريلن يئمگين كئيفيت و كميتي آزالماغا باشلايبردي. من بيكهخاننما زيندانا يئمك گتيرمه مهسيني دئميشديم. وضعييت يئنيدين پيسلشديكن سونرا هفته ده بير دفعه يئمك گتيرمه سيني انله دئديم كي، او، آج قالماغيمدان خبردار اولاي بيلمه دي. هفته ده بير دفعه گتيريلن ائو خورگيني خسته و بدنجه ضعيف دوشموش محمدباغير ارببيلي آدلي چوخدان تانيدغييم زيندان يولداشئما يئنديزديريرديم محمدباغيرين صحتي مني چوخ ناراحات ائديريدي. او، گوزل اينسان، وفالي دوست ايدي. من اونونلا باكيذا عدالت فيرقه سي سيرا ااريندان تانئش ايديم. وطنيني، ميلتيني سئون بير آدام چوخ تعصبوكنئش و ناموسلو يولداش ايدي. محمدباغيرين خسته ليگي شيدتئنديگيندن اونو خسته خانادا ياتيرمالي اولدولار. خسته خانانين حكيمي و منه بير همكار كيمي حورمت قايلا اولان دوكتور فروزنئش ائوه گئتمگه حاضير لاشيردي كي، محمدباغير منيم قوجاغيمدا قان قوسدو، اونو خيلاص ائله مك، اولومون پنجه سيندن قوپارماق مومكون اولمادي. او، ريشا شاهين باش زيندانيندا - قصر - قاجارين خسته خاناسيندا گوزونو ابدي اولراق يومدو. بو عدالت فيرقه سينين قصر - قاجاردا ايلك ايتكيسي ايدي.

پيشه وري و زينداندا كي دوستلاريميز محمدباغيرا ياس مجلسي دوزلتدولر. موباريزه ميميزه ايچديگيميز آندي ترمه ليك.

ارديبل و آستارادا توتولان 2 نفر سياسي محبوس قفلتن آزاد ائيدلي. بيز گومان ائتديك كي، آزاد اولماق گونو بيزه ده قيسمت اولاجاق و من بو حاقدان بيكه خاننم زيندانا يئمك گتيرركن اونا دا دئميشديم. او، بو خبردن چوخ سئوينديگيني گيزله ده بيلمه دي. اونون گوزلريندن آخان ياشي من بو دفعه سئوينج ياشي آدلانديرارديم. لاكين... دئير سن سايدغييني ساي، گور ريشا شاه نه ساير! بو بايرام او بايراما، او بايرام او بيريسينه جالاندي، بيز قصر - قاجار زيندانيندا ياخا قورتارا بيلمه ديك كي، بيلمه ديك.

آزادياهلاري زيندانا سالديقدان سونرا ريشا شاه دؤولت دستگاهيندا ايشله ينلري، اونا آز رغبت گؤسترن وارليلاري، منصب و وظيفه صاحيبلريني ده اوز خلبيريندن كچيرمگه باشلادي. سياسي ايداره ده يوكسك وظيفه ده ايشله مش شريف عزازي، مجلس وكيلى صوولتئدؤوله نين او غلو، بعضي مازاندارانلي مولكدارلار، حتا نئيمورتاش كيمي ساراي نازيري و س. حبسه آليبيب قصر - قاجارا گتيريلدولر. بونلارين بعضيسينه من زينداندا طيبي يارديم دا گؤسترمه لي اولوردوم.

زيندانين 7-جي كوريدوروندا كي كامئرالار دولدو غوندان، اورادا سياسي محبوسلاردان 2 نفرين بير كامئرادا ياشاماسينا ايجازه وئريلدي. خوشبختليكن آغايي پيشه وري منيمله بير كامئرايا دوشدو.

خاطيرلر يمين اولينده قئيد ائتديگيم كيمي، پيشه وري ايله منيم تانئشليغي لاپ جاوان ياشلار يمدان اوزو بري ايدي. هم ده بيز همكندلي ايديك. اونونلا "ايتيحاد" مكنئيندن، عدالت فيرقه سيندن تانئش ايديم. موطاليعه ني چوخ سئون، ايتي دوشونن، دؤنمز و بير قدر ده ائموسيونال آدام ايدي. اونونلا زيندان حياتيندا كي ياخينليغي منه اونو داها ياخشئ تانئماغا ايمكان وئردي. زينداندا ياتان جاوانلارا او بير موعليم، نومونه، عوض اولونماز مصلحتچي ايدي. پيشه وري ايله بير كامئرادا زيندان حياتي سورديووم واخت منيم اوچون ماراqli اولان بو احوالاتي بورادا نقل ائتمك ايسته ييرم.

پېشهوری تئز-تئز نئفت قابینی گیزلهر، اونی گۆزدن کنار یئره قویماغا چالیشاردی. من بیر گون بونون سببینه سوروشدوقدا، او، نئفت قابی اوزرینده اینگیلیسجه یازیلیمیش "جار جاویل" سۆزوندن و ایرانداکی اینگیلیس فیتنه سیندن خوشو گلهدیگینی، بونا گۆره ده نئفت قابینی گۆزدن اوزاق یئره قویدوغونو سۆیلهدی. سونرالار بو احوالات یولداشلار آراسیندا یاییلدی و خوشا گلهمین شئی و یا آداما "جار جاویلدی" دئمگه باشلادیق. بو "جار جاویل" سۆزونی 1945-جی ایل 21 آذر نئهضتی و اوندان سونرا میلی حۆکومت دؤورونده تئز-تئز ایشلهدردیک. بو سۆز قصر-قاجاردا ایشلندیگیمیز سۆز ایدی. پېشهوری ریضا شاهي حاکیمیتهدی گتیرمکده و مشروطه قانونلارینا ضربه وورماقدا اینگیلیسلری گوناھلانديریردی.

1931-جی ایله ایرانین صحیبه ایشلرینه بیر نفر گئنرال حکیم، دوکتور کولويد باشچی تعیین اندیلدی. همین شخص زیندان خسته خانالارینا دا باش چکمک قرارینا گلیر. پولیس صحیبه ایشلرینه باشچیلیق ائدن دوکتور اعلم الدؤوله و پولیس خسته خاناسینین باش حکیمی خراطی (بیکه خانیم اونونلا ایشلهدیردی) زیندانا گلدیلر. بیکه خانیم دا اونلاری موشایعت ائدنلر آراسیندا ایدی و باشقالاری ایله بیرلیکده اونا دا اولجه دن زینداندکیلارلا دانیشماق تاپشیریلیمیشدی. اونلار 2-جی کوریدورا گلیب بیزه باش چکرکن بیکه خانیم منیمله، آغایی پېشهوری ایله آنجاق باخیشلاری و باشینی بیر قدر آشاغی اگمک ایشارهی ایله سالاملاشدی. کولويدین زیندانا باش چکمه سیندن بیر نچه گون سونرا قصر-قاجارا اوز مولک و تورپاقلارینی دؤولته (پادشاه) ساتماقدان ایمتیناع ائدن بیر دسته مازاندارانلی مولکدار گتیریلدی. زیندانا داخیلی قایدانی داها آرتیق قوروماق بهانه سی ایله محبوسلاردان پریموسلاری بیغدیلار. پول بیغیب نچه محبوسون اوزرینده خورک قیزدیریب، چای قویماق اوچون آدیغی پریموسلارین بیغیشدیریلما سی اصلینده سیاسی محبوسلار اوزرینده تزییقین آرتیریلما سی ایدی. ایندی هر بیر محبوس زیندان یئمگیندن باشقا بیر شئی تاپمیردی. احتیياج اولدوغوندان و حرکتلریمده جیدی قوصور تاپمادیقلاریندان منی یئیندن زیندان خسته خاناسینا حکیم کؤمکچیسی ایشینه دعوت ائتدیلر. خسته خانایا سحر تئزدن گندیب، گون اورتان سونرا کامئرایا گلردیم. خسته خاناداکی سیاسی محبوسلارا شوربا، یومورتا، پلوو و س. قوووتلی یئمکلرین وئرلیمه سینه نایل اولماغیم اوچون بو اله دوشموش یاخشی فرصت ایدی. اینصافن خسته خانایا مسؤل اولان دوکتور خراطی منه بو ایشلرده مانع اولمازدی. بیر گون نؤوبتی دفعه ایشه گنرکن کئشیکچی پولیس قباغیمی کسدی و کامئرایا دؤنمگیمی امر ائتدی. من کامئرایا گلیب، احوالاتی پېشهورییه و یاور احمدخانا دانیشدیم. او دا بو ایشه تعجولبه نیب بنله بیر ایمکانین الدن گتتمه سینه تأسوفلندی. پېشهوری پولادی دسته سیندن اولان یاور احمدخانا مسالهنین سببینه اؤیرنمگی تاپشیردی. بیزه نیسبت چؤل ایله آرابیر علاقه ساخلاماغی باجاران احمدخان گلیب بیلدیردی کی، ریضا شاه ساراییندا ایکنجی شخص کیمی تانینان تئیمورتاشین حبسه آلینما سی و قصر-قاجارا گتیریلما سی زیندانی داخیلینده "اینتیظامین" مؤحکم لندیریلمه سینه، اصلینده محبوسلارا قارشی تزییقین آرتیریلما سینا سبب اولموشدور. زینداندان بوراخیلانا قدر بیر ده منی خسته خانایا، طیبی ایشلرده کؤمکلیگه بوراخمادیلار. چوخ چکمه دی کی، ریضا شاهین امرینه تئیمورتاشی زیندانا ایکن محو ائتدیلر.

1932-جی ایلین نووروز بایرامی یاخینلاشیردی. سیاسی محبوسلارین بیر دسته سینین آزادلیغا بوراخیلماغی حاقد سۆز-صؤحبت دولاشیردی. حتا آزاد اولماق محبوسلارین آدینی دا دئییردیلر:

پېشهوری، دوکتور جاوید، رؤوشن عابدوللا، میرزه، یاور احمدخان، یوسف، رحیم و باشقالاری. محبوس موختارینین قارداشی پولیس ایداره سینده ایشلهدیگیندن او بعضی "سیرلی" خبرلری زیندانا اؤتوره بیلیردی. بیز گونلری ساییردیق. لاکین آخیر چرشنبه ده اولدو، نووروز دا اولدو، بیزی آزاد ائتمه دیلر. عاییلهریمیزدن نیگار انچیلیق اولماسایدی، بیز او قدر ده داریخمازدیق. زیندان حیاتینا آلیشمیشدیق، هم ده پېشهورینین

كئچمیشدن، ایندین و گلهجکدن ائتدیگی صؤحتلر، مولا حیظه و فیکیرلر او قدر ماراقلی ایدی کی، بیز او فیکیرلرین جاذیبه سینده ایدیك. سانکی زیندان متینلشمک و موباریزه آپارماقدا بیزه چوخ گرک ایمیش. قیساسی، اونو دئمک ایسته بیرم کی، آزادلیق موباریزه سی اوچون زیندان بیر مکتب دیر. بیزیم قصر-قاجار زیندانیندا یاتدیغیمیز زامان پیشه وری و اونون همفیکیرلری احاطه سینده اولماق، اونلارین مفکوره و موباریزه آماللارینی بؤلوشمک دوغرودان عوض سیز مکتب ایدی. زیندان نه قدر گرکلی مکتب اولسا دا، اورادا چؤلده کی آزادلیق، سربستلیک یوخ ایدی. عایله لی آدامین زیندانا یاتما سی چوخ چتین مساله دیر. عایله نین مسؤلیتینی اونوتماق، مادی تامینات و باشقا-باشقا مسالهلر حاقدان دوشونمه مک، ناراحات اولماق مومکون دئییل. بو معنادا زیندانا یاشادیغیم گونلر و ایللر منیم اوچون چوخ آغیر و دهشتلی اولموشدور.

انهم رحمتلیک تنز-تنز دئیردی: "بیر یاندان باغلیان خالیق، بیر یاندان آچار". هنج ائله بیر قارانیق گنجه اولماییب کی، او، صاباحلا عوضلنمه سین.

1311-جی ایلین (1932) نووروزوندا تقریبین ایکی آی کئچیردی. آخشام طرفی ساعات 8-9 راده لرینده آغایی دوکتور خروش زیندانا، منیمله گؤروشه گلیمشدی. بو قفلتی و بیواخت گلیمش منی خنیلی نیگاران قویسا دا، دوکتورون اوزونده کی تبسوم و سئوینج جیزگیلری اونون زیندانا خوش خبرله گلدیگینی بیلدیریدی. دوکتور خروش آغزینی قولایما یاخینلاشدیریب یواشدا: "دوکتور جاوید، تبریک اندیرم، سنین ده حبسدن آزاد اولجاغین حاقدان منده معلومات وار. بو خبری یقین کی، صاباح خانیمینیز دا سیزه چاتدیراجاق" - دئدی.

منی فیکیر گؤتوردو. بو حاقدان دوغرو چیخمایان چوخ خبر انشیتدیگیمدن، دوغروسو ائله ده اینانمادیم. اما دوکتور خروش جیدی آدم اولدوغوندا تردوده قالدیم. منیم فیکیرلی اولدوغومو گورن پیشه وری، بیزیمله قونشو کامئرادا یاتان مسلک دوستوموز یاروشنه اوز توتوب: "جاویده نه اولوب؟" - سوروشدوقدا، مسالهنی آچیب اونلارا دئدیم. اونلار دا بونون حقیقت اولجاغینا منیم کیمی شوبهه ائتدیلر. او گنجه نئجه دئیرلر، ایلان ووران یاتدی، من یاتمادیم. سحر ساعات 8-ده بیکه خانیم زیندانا، منیمله گؤروشه گلدی. دوکتور خروشون دندیکلرینی او دا تکرار ائتدی. همین گون ساعات 11-ده منی زیندان ماشینینا اوتوردوب سیاسی ایداره یه آپاردیلار. بورادا آدی جاوانشیر اولان سیاسی ایداره مأمورو منه خنیلی "اؤیود-نصیحت" وئردیکدن، رنژیم علئیهینه موباریزه دن اوزاقلاییب، اوز پنشمه مشغول اولماغیمدان، عایله مه یازیگی گلگیندن دانیشدیقدان سونرا منیم حبسدن آزاد اولونوب کاشانا سورگون ائدیلمگیم حاقدان یوخاریلارین امرینی اوخودو و دیگر محبوسلارین دا تنزلیکله آزادلیغا چیخاچاغینی بیلدیردی.

کاشانا گنتمگه حاضرلیق

من قصر-قاجاردا کاشانا سورگون اولونماغیم باره ده خبری آلان کیمی بو شهرله باغلی معلومات توپلاماغا، اهالیسی، آب-هاواسی و س. حاقدان چوخ بیلیمگه چالیشدیم. اؤیرندیگیم بو اولدو کی، کاشان چوخ دا بؤیوک اولمایان، ایران اراضیسینین مرکزینده یئرلشن و اینضیباطی بؤلگوده تنهران ایالتینه (اوستان) داخیل اولان شهر دیر. اهالیسی او واخت 30-35 مین نفر دن چوخ دئییلدی. گلملر بو شهرده چوخدو. اولکه اوزره بو شهر نفیس توخونموش. خالجالاری و موختلیف چنشدیلی ساخسی قبالاری ایله مشهوردور. بوردا اولان عقربلر

اهالي اوچون ايلين ياي فصلينده چوخ قورخولو حشراتدير. گۆرمه‌ديگين، اولماديغين بير شهره ايلک دفعه عاييله‌ليکجه گنتمک چوخ دا آسان ايش دئييل، خصوصن ده زينداندان يئنيجه آزاد اولموش جيبی بوش، "شوبه‌لي" آدم اولسان.

من آزادليغا بوراخيلان کيمي، اولجه عاييله‌مين مادی ايمکاني ايله ماراقلانديم. بو ساحه ده وضعيت هئچ اورک اچان دئييلدي. بيکه‌خانيمدا 1-2- گونلوک يئمگه چاتان پول وار ايدي، اوسته‌ليک 2-3- آي ائو کيرايه‌سي اؤدنيله‌ممشدي. بوندان باشقا، کاشانا گنتمگيميزله علاقه دار اولراق اباچيني و خالاجاني تبريزه يولا سالماليديم. حبسه آينارکن بير دوستومون وئرديگي 25 تومني ساخلاميشديم. کؤهنه باکيلي دوستوم اژدر عليزاده‌دن و علي عسگرباقری زاده‌دن بورج آلدیم. بير قدر ده ائوده قالميش خيردا-خوروشدان ساتيب يول پولو دوزلتديک.

حبسه آيلنديغيم ايلک گونلرده محبسه بير دؤولتلي تاجيرله تانيش اولموشدوم، اونون عونواني ياديمدا قالميشدي. من اونو تاييب، وضعيتيمي سؤزله چاتديرسا دا، او اوزونو او يئره قويماي، کؤمکليک و يا بورج وئرمدن دانيشمادي، فقط خئيري بو اولدو كي، قونشو دوکاندا حاجي محمدتاغي آدلي بير کاشانلي تاجير ايله مني تانيش ائتدي. همين کاشانلي تاجير ده اوز نؤوبه‌سينده "کاشان تجاروت تاغي" ريسي حاجي سئييد محمد علوي آدلي بير آداما مني تانيتديردي. اوزومون حکيم، حيات يولداشيمين پئشه اعتيباري ايله ماماچي اولدوغونو بيلديرديکه س. علوي سئويندي و بيزه ده اورک-ديرک وئردي كي، کاشاندا حکيم يوخدور، ايشينيز ياخشي گنر. بو سؤزلري ائشيدن "محبس تانيشيم" حاجي محمدتاغي اورکلنهرک کاشانداكي ائولرينين عونوانيني وئرپ "بيزده گنديب قالارسيز" - دئدي. من ائو صاحيبينه 3 آيلىق کيرايه‌ني ياخين واختلاردا اؤدهيه‌جگيم حاقدان قبض وئرپ، قارازدا کاشانا گندهجک ماشينين واختيني و گنديش حاقيني اؤيره‌نيب ائوه دؤندوم و حاضيرليق ايشلريني تاماملاديم. زينداندان چيخارکن پيشه‌وري ايله خوداحافيزلشنده او، بير مودت گؤزه ديمه‌مگي، هئچ کيمله علاقه‌يه گيرمه‌مگي تاپشيرميش، ايزلنه‌جگيمي دئميشدي. بيز کاشانا گنتمک تداروکونو قورتارار- قورتارماز سياسي ايداره‌نين موفتيشي ايسفنديباري سحر تنزدن بير نفرله بيزه گلدير. يئنه ائوده هر شئي دقيق يوخلانيلدي، گؤزدن کئچيريلدي و مني تکرار آپاريب موقتي حبس اوتاغينا سالديلار. بو اوتاغا توتولوب گتيريلن 10 نفردن شريفيني و اميرخيزيني اولدن تانيبيرديم. 3 گون موقتي حبس اوتاغيندا قالديقدان سونرا يئنه جاوانشير آدلي مأمور (هانسي كي، اولكي ايستينطاقلاردان اونونلا تانيش ايديک) اليمه آغ کاغيد و قلم وئرپ اشاغيدايي جومله‌لري يازماغي امر ائتدي:

زنده باد ايحاد کارگران!

زنده باد اول مئه!

زنده باد ايران آزاد!

سن دئمه، ال ايله يوخاريدا يازيلميش شوعارلار ماي بايرامي عرفه سينده تئهران کوچهلرينين ديوارلارينا ياپيشديريلميش و بونا گؤره ده سياسي ايداره شوبه‌لي بيلديگي آداملاري درحال حبسه آلاق اونلارين خطلريني ديوارا ياپيشديريلميش ورقلرده‌كي خطله توتوشدوروردو. سياسي ايداره مأمورونون منيم حاقدان شوبه‌سي دوز چيخماديغيندان حبسن آزاد انديديم (سونراكي ايللر اؤيرنديم كي، همين شوعارلاري مشه‌دي کاوييان يازديرپ ديوارلارا ياپيشديريلميش).

سالام، كاشان!

ريضا شاه مأمورو اولسا دا، مني سون دفعه ايستينطاق ائدن آغايي جاوانشير اينصافلا دئسم، اورگي يوموشاق ادام ايدي. منيمله، عاييله من وضعيتي، تحصيل و ايختيصاصيميزلا آز-چوخ تانيش اولدوغوندا اونون حركتلرينده منه كۆمك ائتمك مئيلي اولدوغونو حيس ائديرديم. ايستينطاقدان سونرا منه تئهراني تئز ترك ائتمگيمي مصلحت گوردو و آچيقا دئدي كي، دؤولت علئيهينه بو شهرده نه باش وئرسه، يئنه سنين كيميلرين ياخاسي اله كئچهك. من اونون مصلحتيني قولاق آردينا وورماديم، تلم-تله سيك خالاجاني و آباچيني تبريزه يولا سالدیم، اؤزوموز ايسه 1311-جي ايلين اورديئيهشت آيينين اوللري ايدي كي، (1932-جي ايل، آپرئل) كاشانا يولا دوشدوك.

زينداندان چيخان، قريب آدامين تانيماديغي، بلد اولماديغي بير شهره گلمه سي نه يامان آغير اولورموش. من عاييله مله كاشانا ياشاماق اوچون يوخ، مودتسيز سورگونلوك گونلريمي كئچيرمك اوچون گلميشديم.

كاشاندا ايلك گونلر تئهراندان تانيديم حاجي آغاتاغي آدلي شخصين ائوينده قالمالي اولدوق. حاجي آغاتاغي قلبلي يوموشاق و مرحمتلي ادام ايدي. دوشدويوموز وضعيتي ياخشي آنايير، اورك-ديرك وئرير، هر شئين ياخشي اولاجاغينا بيزي اينانديرماغا چاليشيردي. كاشاندا مني سؤينديرن واختيله "ايتيحاد" مکتبينه درس وئرديگيم مير احمد آدلي شاگيرديمله تصادوفن راستلاشماغيم اولدو. مير احمد كاشاندا بهايير مکتبيني موديري وظيفه سينده ايشله ييردي. اونون بيزه گؤسترديگي خيدمت منيم حكيم، بيكه خانيمين تحصيل گورموش ماماچي اولدوغونو مو عين دايرلره چاتديرماسي ايدي كي، بونون دا نتيجه سينده گوروشوموزه گنلرين سايي گونگون آرتيردي. بيكه خانيملا اؤز ايختيصاصيميز اوزره ايشله مگه حاضيرلاشاركن قفلتن مني كاشان پوليس ايداره سينه چاغيرديلار و تئهراندان ايجازه گلمه منش حكيمليك فعاليتينه باشلاماغي منه ياساق ائتديلر. بير مودت بيكه خانيمين نوسخه سيندن ايستيفاده ائتمه لي اولدوم. بو او دئمك ايدي كي، من حكيمليك فعاليتيمي گيزلي آپارمالي اولاجاقديم. بو دا يئنيدن حبسه آليتماغيم اساس يارادا بيلردي. باشقا چاره يوخ ايدي. تكجه بيكه خانيمين مو عاليجهدن آلدغي خيردا-پارا ايله قوربتده ياشاماق چينليلك توره ديردي. بونا گوره سورگونده حكيمليك فعاليتينه باشلاماق حاقدان تئهراندان سياسي ايداره يه عريضه ايله موراجيعت ائتمه لي اولدوم. اينصافن چوخ چكمه دي كي، سياسي ايداره منه اؤز ايختيصاصيم اوزره حكيمليك ائتمگه ايجازه وئردي.

حاجي آغاتاغي گيلده بيز چوخ قالماديق. آغايي علوي واسيطه سي ايله ايلليك كيرايه سي 40 تومن اولان منزل توتدوق. يوخاريدان 2 اوتاغي خستلري قبول ائتمك، آشاغي مرتبه نين 2 اوتاغي ايسه ياشاماق اوچون آييرديق.

كاشان كيچيك شهر اولدوغوندا بورادا بير حكيم كيمي کوتله ايچريسينده تئز تانينديق. موراجيعت ائدن خستلرين سايي گوندن-گونه آرتيردي. تحصيلي "روسيله ده" آلماغيميز و بيليك سوييه ميزين كيفايتلنديريجي اولماسي بيزه اوستونلوك وئريردي. من ايمكانسيزلاردان 2 قران (بير چوخ واخت تام مجاني)، وارليلاردان 5 قران ويزيت حاق آييرديم. بير سؤزله، كاشاندا مادي وضعيتيميز بير قدر يونگوللشديگيندن اول آلدغيميز بورجلاري، ائله جه ده تئهراندان ائو صاحيبينه كيرايه حاقيني اؤده يه بيلديك. حتا ائو ايشلرينده و آزادي ساخلاماقدا كۆمك اوچون كاشانلي بير قاديبي دا كۆمگه دعوت ائتديك.

كاشاندا ياشاديغيميز و ايشله ديگيميز سورگون گونلرينده كاشانين بعضي ضياليلاري ايله دوستلورموز ياراندي، عاييله لر آراسيندا گنت-گل ده اولدو. البته منيم سياسي عقيدمه گوره زينداندان ياتماغيم و سونرا ايسه

سورگون اولونماغیم دا اؤز تاثیرینی گؤستریر، بعضی ضیالیلارین مندن و عایله‌مدن اوزاق دورماغینا سبب اولوردو. من اولناری قینامیرام، دؤور آغیر، تعقیبلر آمانسیز، خبرچیلر چوخ اییدی... بیز کاشاندا 4-5 آی یاشامیشدیق کی، شهرین فرماندارینی، میلیس ریسینی، صحیبه ایشلری اوزره مسؤلو دییشدیله. صحیبه ایشلرینه یئنی باشچی گلیمیش میلستجه فارس اولان آغایی دوکتور مؤعتمد فارسین شووینیست نوماینده‌لریندن اییدی. من هنج و اخت میلتچی اولمامیشام، لاکین میلتمی یانار قلبله سئون، اونون اوغروندا هر جور فداکارلیغا همیشه حاضر اولان بیر اینسانام. میلتمی آچالتماق ایسته‌ینله منیم سویوم بیر آرخا گنتمه‌مش و گنتمیه‌جک. یئنی ریس گلیمیش دوکتور مؤعتمدی ایله موناسیبتیمیزین پیسلاشمه‌سینه سبب ایلك گوندن اونون باشقا میلته (خصوصن، بیز تورکلر) خور باخماسی و بونو گیزلتمه‌مسی اولدو. مؤعتمدی منیم نظریمده ضیالیلیقدان اوزاق، قانی تمیز اولمایان چوخ پیس آدم اییدی. اونون گلیشی بیزیم شخصی موناسیبتلریمیزله یاناشی عایله‌م اوچون ده بد قدم اولدو. منی بووه سانجیدی، آزادی تیف ایئیدئمیاسی توتدو، بیکه‌خانیمین حامیله لیگی چوخ آغیر اولدو و س. مؤعتمدی حکیم ده اولسا، حکیملیک اخلاقیندان و وظیفه‌سیندن اوزاق اییدی. تئلئقراخانا قاباغینداکی حووضدا بوغولان اوشاغا طیبی یاردیم گؤستریمک اوچون اونا تئلئفون اولونسا دا، او، مجانی اولدوغونو بیلیب گلهممش و بیچاره اوشاق تلف اولمشو.

کاشان اهالیسی ایچریسینده منیم و بیکه‌خانمین قازاندیغی حؤرمت بو شهرین دؤولت ایداره باشچیلارینین و تانیمیش آدمالارین قولاغینا چاتمیشدی. تئهراندان منه گلن تئلئقرامدان قمره حکیم و صحیبه ایشلرینه باشچی اولماق تکلیف ائیلیردی. کاشان چوخ ایستی و عقربلی یئر اولدوغوندان من بو تکلیفی قبول ائتمک ایسته‌یردیم، بیکه‌خانیم دا منیمله همفیکر اییدی. لاکین کاشانداکی دوستلار و ایداره باشچیلاری منی کاشاندا قالماق اوچون دیله توتدولار و کاشان صحیبه‌سینه باشچی تعیین اولونماغیم حاقدان تئهرانا موراجیعت ائیلیر. بو خبری ائشیدن دوکور مؤعتمدی درحال تئهرانا تئلئقرا م ووروب منیم دؤولت علیئینه اولدوغومو، کومونیست فعالیتینده بولونوغومو و س بؤهتانلا دولو معلومات گؤندریدی. یئرلی اورقانلار اونونلا همفیکر اولمادیقلاری اوچون وورولموش تئلئقرا م بیر فایدا وئرمدی. دوکتور مؤعتمدی مرکز ه پاریلدی، اونون یئرینه منی صحیبه شؤعه سینین باشچیسینی قویولار. بیز بورادا سورگونده اولدوغوموز اوچون آلیق ماعاشلاریمیز ان آشاغی اولچوده تعیین ائیلیمیشدی. منیم کاشان صحیبه ایشلرینه تعیین اولونماغیملا 2-جی اوغوم نیکزادین 1313-جو ایله (1934) دونیایا گلهمسی عئینی گونلره تصادوف ائتدی.

بیکه خامیلا اؤز صنعتیمیز اوزره باجاردیقجا یاخشی ایشلمگه و اهالینین داها چوخ حوسن- رغبتینی قازانماغا چالیشیردیق. کاشان شهر رهبرلیگینین خواهیشی، اساسیندا تئهران منیم صحیبه ایشلری اوزره مسؤللوغوما و بیکه‌خانیمین مامچیلیق اوزره فعالیتینه اجازه وئرسه ده، آدیغیمیز مواجیب خنلی آشاغی، تعریفله وئریلیردی. من بونا گؤره روحدان دوشمهدیم. صحیبه جهندن ایرانین گئری قالمیش یئرلریندن بیری اولان کاشاندا وار قوووه ایله چالیشدیم کی، آز دا اولسا طیبی خیدمتیمین سویه‌سینی قالدیریم. بوتون ایمکانلاردان ایستیفاده ائتمگه ال آتدیم. اولجه شهریداری ریسی آغایی اعتماددؤوله‌نین واسیطه‌سی ایله شهریداری بودجه‌سی حسابینا بئش چارپاییلیق بیر "مینی خسته‌خانا" آچماغا موفق اولدوم. یئرلی 9 نفر تاجیردن توپلادیغیم ایعانه لر حسابینا خسته‌خانانین دیگر خرچلرینه وسایط آیرماق مومکون اولدو. او و اخت هر خسته‌نین یئمگینه 30 شاهي کیفیت ائیدیردی. منیم و شهریداری ریسی اعتماددؤوله‌نین بیرگه سعیی ایله خسته‌خانا اوچون داها موناسیب یئر آلدیق. طیبی آوادانلیق، آلت و واسیطه‌لر الده ائتمک اوچون بوتون ایمکانلاردان ایستیفاده اولوندو و نتیجه‌ده او دؤور اوچون موناسیب طیب اوچاغی یارادیلدی.

منيم كاشاندا صحىبه ايشلرينه مسئول تعيين ائدىلمىگىمىن بىر خئىرى ده بو شهرين تانىمىش ضىاليلاري، ايش اداملاري ايله شخصي و عاييلهوي تانىشلىغىم اولدو. بو تانىشلىق سونراكي ايللرده ده منيم بعضن دادىما چاتمىش و من ده ايمكانىم داخىلىنده كۆمكلىگىمى هئچ واخت اونلاردان اسيرگه مەنشم. كاشاندا ايشلەدىگىمىز مودتده ايمكاني آز، كاسىب اداملارا جوزىي حاقلو و چوخ زامان مجانى خىدمت گۆسترمگىمىز بىكه خانىملا مني اجتىماعت اچرىسىنده ياخشى معنادا تانىتىردى.

كاشان سورگونونده ايشلرىمىزىن تدرىجن يولونا دوشدويو، مادی وضعىتىمىزىن قىسمن دوزلدىگى بىر واختدا شهر پوليس ايدارەسىنىن رىسى و منه پيس موناسىبىت بىلەمەن ياور وئكارىن كاشاندان باشقا شهره ايشه گۆنرلىمەسى عايىلەمىزى قاغىلاندىرىب، ناراحات ائتدى. آخي من سياسى عقىدەمە گۆره زىندانان بوراخىلىب بورايا تبعيد اولونموشدوم. هر آدىمىمىن اولچولويونو، هر سۆزومە فىكىر وئرىلدىگىنى و ايزلندىگىمى ياخشى بىلىردىم. بو ايشلر هامىسى مۇوجود قايدا اوزره يئرلى پوليس، اونا باشچىلىق ائدنه حواله اولونموشدو. پوليسه يئنى ريس ياور تئيمورى آدىلى بىر آذربايجانلى تعيين اولونموشدو. او ايلك گوندىن منىملە حۆرمتلە داورانىر، اورگىنىن درىنلىگىندە مە سانكى يازىغى گلير و عايىلەمىن آغىر طالعىنە تأسوفلەنىردى. بو حاقدان مە بىر كلمە دئەسە دە، اونون باخىشلار يندان، داورانىش و موناسىبىتىندن بونو ياخشى آنلايردىم. دونيا ياخشىلاردان خالى اولسايدى، نە قدر كاسىب و مىسكىن گۆرونردى.

خىدمتىملە علاقه دار تئهرانا يولوم دوشموشدو. كۆهنە دوستوم اژدر علىزادەدن باتارنيا ايله ايشلەين بىر راديو آلدىم.

لاكىن كاشانا دۆنركن معلوم اولدو كى، سياسى آدام اولدو غومدان رادىودان اىستىفاده اوچون گرک تئهرانداكى سياسى ايدارەدن ايجازە آلام، بو ايسه مە قارشى شوبهەنى يىنىلشدىرە بىلردى. بونا گۆره رادىودان اىستىفاده ائتمەكن واز كنجدىم.

بىكه خانىملا كاشاندا سورگونده حكىملىك اىختىصاصى اوزره فعالىتىمىزى داوام ائتىرىب، مادی وضعىتىمىزى بىر بالاچا يولونا قويدو غوموز بىر واختدا خبر گلدى كى، اونون والىدىنلرى (مشەدى على آغا و كوبرا خانىم) اوغلانلارى بهمن، جمشىد و قىزى معصومه ايله شىمالى آذربايجاندىن ايرانا كۆچورولمگە مجبور ائدىلىبلر (گونئى منشالى اولدوقلارىنا گۆره). بو احوالات اىستر-اىستەمز بىزىم مادی وضعىتىمىزە تاثير گۆستردى. اونلارا هر جهندن كۆمكلىك ائتمك بىزىم بورجوموز ايدى. معصومه خانىم طىب اوزره عالی تحصيل آلماغىنا و اىنستىتوت قورتارماسىنا باخمايلاق، اونون حكىملىك دىپلومو ايراندا بىر مودت قبول اولونمادى. بو حال 1317-1318-جى (1937-1939) ايللرده قوزئىدن ايرانا گلن اداملارا داها چوخ شامىل ائدىلدى.

1316-1318-جى ايللرده قوزئى آذربايجاندىن ايرانا كۆچورولن و بورادا "موهاجىر" آدلاندىرىلان اداملارنىن اولكەنىن جنوبونا، آب-هاواسى آغىر اولان يئرلره كۆچورولمەسى حاقدان رىضا شاهىن امرى وئرىلمىشىدى. "موهاجىر" سۆزونون اورتايا آتىلماسى رئزىمىن دوشونولموش سياسىتى ايدى. بو آد آلتىندا آذربايجاندا مىلتىن وحدتىنى پوزماق، ايكىتيرەلىك سالماق و بوندان فايدالانماق مقصدى گودولوردو. هم رىضا شاه، هم دە اونون اوغلو "موهاجىر" آدىندان اوز چىركىن مقصدلرىندە كىفايت قدر اىستىفاده ائتمىشلر. "گلەم"، "يئرلى" سۆزونو اورتايا آتىب و بونو مىلتىن قافاسىنا يئرىتمەكلە آذربايجان توركلرىنىن آراسىندا پارچالانما سالماغا نايىل اولموشلار. قصدن ائدىلمىش بو فىتنەكارلىق پهلوي حاكىمىتىنە چوخ واخت گرک اولموشدور 1. من و عايىلەم ايران تبعەسى اولان آذربايجان توركلرىنىن سوونت رهبرىلىگى طرفىندن كوتلوي سورگونوندىن چوخ اول ايرانا گلدىگىمىزە گۆره "موهاجىرلىك" بىزه شامىل اولونموردو. لاكىن بىكه خانىمىن والىدىنلرى 30-جو ايللرىن

سونوندا ایرانا گلدیگیندن اونلارا شامل اندیلیردی کی، بو دا عایله‌میز اوچون یئنی پروبلئم یارادیردی. من بیر قدر پول و بیر قدر ده دؤولت ایدارلرینده قوهوملاری ایشله‌مین دوست-تانیشین کۆمگی ایله بیکه‌خانیمین و الیدئیلرینین آدینین سورگونه گۆندریلمگه حاضر لاشان موهاجیرلر سیبایه‌سیندان چیخارماغا موفق اولدوم.

پیشه‌وری کاشاندا

آرتیق 2-جی جاها موحاریبه سی باشلامیشدی. ایرانین داخیلی سیاسی وضعیتی حیس اولوناجاق قدر کسکینلشیب مورکبلشیردی. محبس‌لرده کی سیاسی محبوس‌لارین سای آرتیر، "شوبه‌لیلر" این حبسه آلینمسی چوخالیردی. ریضا شاه دیکتاتوراسی داها دا آمانسیرلاشمیشدی. بنله بیر شرابیطده قصر-قاجاردا محبوسلوق مودتینی باشا وورموش سیاسی شخصلرین تام آزادلیغیندان سۆز بنله گنده بیلمزدی. 1320-جی ایلین اوللرینده (1941-جی ایل مارت) س.ج.پیشه‌وری، ممی نونونه‌کرانی (دئهقان) و بیر نچه نفر منیم یاخشی تانیدیغیم قصر-قاجاردا کی زیندان یولداشلاریم حبس مودتلرینی قورتاردیقلارینا گۆره اونلار دا کاشانا سورگون اندیلمیشدیلر. زیندان یولداشلاریمین کاشانا گلمه‌سی و اونلاری ساغ-سالامات گۆرمگیم منی چوخ سئویندیردی، هم ده قایغیلاریمی آرتیردی. آخی اونلار زینداندان تزه چیخمشیدیلر، من ایسه آرتیق کاشاندا "سابیقه‌لی" (ستاژلی) سورگونه ایدیم، هم ده کنچن بیر نچه ایله بورادا خئیلی آداملا تانیش اولموشدوم، حتا بعضیلری ایله عایله دوستلوقوموز دا وار ایدی. من پیشه‌ورینی و خانیمینی بیر مودت ائویمیزده ساخلامدیم. پیشه‌وری بیر یئرده اولماغیمیزا سیاسی رنگ وئرله بیله‌جگی احتمالیینی اورتایا کتیردی و اونلارا باشقا یئرده ائو کیرایه ائتدیک. منیم زینداندان چیخیش یولداشلاریملا گۆروش و صؤحبتلریم، دئمک اولار کی، مخفی اولوردو، چونکی بیزی بورادا دا ایزله‌ییردیله. پیشه‌وریه بیر عطار، مرندی فامیلیالی باشقا بیر دوستوما باقال دوکانی آچماقدا کۆمکلیک ائتدیم. اصلینده بو دوکانلار کاشاندا کی آزادیخاھلارین گۆروش و مشورت یئری ایدی. کاشاندا اولارکن پیشه‌وری بین الخالق وضعیت، ایرانین داخیلی سیاسی دورومو، بیز آزادیخاھلارین وظیفه‌سی حاقدا، دئمک اولار کی، هر گون صؤحبت ائدیر، مولا حیظه و فیکیرلرینی بیزیمله بؤلوشدوروردو.

کاشاندا کی گونلریمیزده بین الخالق وضعیت حاقدا ان یاخشی معلوماتی قونشوم آغایی جوجانی ایله (او نفت شیرکتینده ایشله‌ییردی) شریک آلدیغیمیز رادیودان آیردیق. من موختلیف اولکهلرین خبرلرینه قولاق آسماق اوچون قونشوم گیله گنتمه‌لی اولوردوم. رادیونون بیزده اولماسی منه تهلوکه تۆرده بیلردی. رادیودان آلدیغیم معلوماتلاری بیر قایدا اولراق، دئمک اولار کی، هر گون آغایی پیشه‌وریه و دیگر یولداشلارا چاتدیریردیم. معلوماتلاردان گۆرونوردو کی، سوونت ایتیفاقینین موحاریبه‌یه جلب اولوناجاگی احتماللاردان چوخ حقیقته بنزمییر. تئهرانا گئدن کاشانین تانیلمیش ضیالیلارینین و دؤولت مأمورلارینین اورادان کتیردیکلری خبرلر و ائتدیکلری صؤحبتلر ایرانین دا موحاریبه آپاراجاق دؤولتلرین تاثیر دایرهمینه حؤکم دوشه‌جگینی بللی ائدیردی.

بین الخالق وضعیتین کسکینلشمسی، ایرانین داخیلی سیاسی دورومونون گوندن-گونه مورکبلشمه‌سی ایله علاقه دار س.ج.پیشه‌ورینین فعالیغی آرتیر و اطرافدا کیلارا گلجه‌ده هانسی پروگرام اساسیندا حرکت ائده‌جکلرینه دایر اؤز تۆوصیه‌لرینی وئریردی. البته بو ایشلر سون درجه مخفی و کاشان پولیسینین نظارتیندن اوزاق مکاندا گۆرولوردو. پیشه‌وری ایرانین گلجه‌گی حاقدا اؤز مولا حیظه‌لرینده ایرانی هر شئیدن اول په‌لوی

دیكتاتوراسیندان خیلاص ائتمگي و اولکده دموکراتیک بیر موحیطین یارادیلماسینی، ایران اراضیسینده یاشایان بوتون خالقلارا آزادلیق وئريلمهسینی، اونلارین تاپدالانیب یوخ اولموش حوقوقلارینین قایتاریلماسینی خصوصی اولراق قئید ائدیردی. پیشهورینین دوشونجهلرینده آذربایجانین طالعی، اونون گلهجگی خصوصی وورغولانیردی. او، هم زیندانا، هم ده سونرالار، همیشه دئییردی کی، "آذربایجانین اؤز دردلری وار، اونا آنجاق میلّت اؤزو علاج ائتمهلیدیر". ستارخان، خییابانی حرکاتلاریندان ایفتیخارلا دانیشارکن بو حرکاتلارین مغلوبیتینده ایران ایرتیجاسی ایله یاناشی و اوندان داها چوخ خارجی موداخیلهچیلرین شنیطانی رول اوینادیغینی خاطرلادیردی. عومومیتله، اونو دئییه بیلرم کی، بیز آذربایجانا دؤننه قدر بورادا گؤرهجگیمیز ایشلرین پروقرامی، سیاسی حرکت خطی رحمتلیک پیشهوری طرفیندن اطرافلی و آغلاباتان سویبهده موعینلشدیریلیمیشدی. بونا گؤره پیشهوری اطرافینداکی سیاسی قووولر آذربایجانا دؤنن کیمی نه ایش گؤرهجگینی، هانسی مراما قوللوق ائدهجگینی و بو یولدا نه کیمی انگل و مانعهلرله راستلاشاغینی، وضعیتدن چیخیش یوللارینی تقریب اولجهدن بیلیردیلر.

پیشهوری طرفیندن آذربایجانداکی حرکاتا اولجهدن گتیریلیمیش آیدینلیق موباریزه مزین سونراکی مرحله سینده، خصوصن "21 آذر" نهضتینین قلبهسینده چوخ اهمیتلی اولدو.

ایرانا سوونت و اینگیلیس قوشونلارینین داخیل اولاجاغی احتمالی آرتدیغینا گؤره ایراندا موخالیف قووولره قارشى نظارت و تضییق یئنین گوجلندی. اولکده حربی وضعیتین اعلان ائدیلمهسی ایله باغلی احتیاطدا اولان بوتون افسرلر اوردویا چاغیریلدی. کاشانین صحییه ریسی جاوان اولدوغوندان اونو دا اوردو سیراسینا چاغیردیلار و وظیفهسینی مووقتی اولراق یئنین منه حواله ائدیلر.

ایرانین موثقیق قوشونلار طرفیندن توتولماسینا بیر نچه هفته قالمیش سورگونده و موختلیف یئرلرده یاشایان سیاسی موخالیفتچیلرین حبسه آلینماسی حاقدان گؤستریش وئریلدی. بو گؤستریش اساسیندا سیاسی عقیدهسینه گؤره کاشانا سورگون ائدیلمیش شخصلر، او جوملهدن س.ج. پیشهوری یئنین حبسه آلیندیلار. من صحییه ایشلرینه مووقتی باشچی تعیین اولوندوغومدان بو حبسلردن کناردا قالدیم. بو تکجه من و عابیلهم اوچون یوخ، هم ده یئنین حبسه آلیان یولداشلاریم اوچون ده یاخشی ایش اولدو. من اونلارا هر گون یئمک آپاریر و چؤلدهکی وضعیت حاقدان معلوماتی چاتدیریردیم.

آذربایجان میلی نهضتیندن "خاطیره لریم"-ه موقدیمه

ایندی آذربایجانا و آذربایجان دیلینه قارشى شووینیستلر طرفیندن فیشار او قدر آغیردیر کی، حتا ریضا شاه دؤورونده ده بئله اولمامیشدی. دؤولت طرفیندن آذربایجانلا باغلی نه کیچیک، نه ده بؤیوک یازیلارین نشرینه ایجازه وئريلمیر. دؤرد ایلیک زحمتدن سونرا فارس دیلینده حاضیرلادیغیم "نومونه های فولکلور آذربایجان" کیتابینین 2-جی جیلدینی مطبعهده اونا گؤره موصادیره ائدیلر کی، اوزرینده آذربایجان سؤزو وار. گنجهلی صباحینین "قارتال" کیتابینین نشرینه مانع اولدولار. حسن مجیدزادنین "آپاردی سنلر سارانی" کیتابینین فارسجا چئوریلیمهسینه باخمایاراق چاپینا یول وئرمدیلر. آذری دیلینده نشرلره ایمکان وئريلمیر. ظاهرده "اداره نگارش" آدلانان، حقیقته "سازمان امنیت" این سنزوراسی اولان اداره آذربایجان دیلینده بیر جوملهنین

بئله چاپنا ایمکان وئر میر. "وقایع برجسته تاریخ مشروطه ایران" کیتابینین موقددیمه سینه یازدیغیم "یونجا بییب، مشروطه آلمیشیق" جومله سینین ده چاپ اولونماسینا ایجازه وئر یلمه دی.

بوتون بو تضييقلره باخمایارق هر بیر دوشونجه لي آذربایجانلي گرک اؤز ميلتيني اونوتماسين. لازم گلن يادداشلاري، کیتابلاري آنا ديلينده يازسين. يقين بير گون گلجک آذربایجان ديلي آزاد اولاجاق. آذري خالقي دوشوندوکلريني دوغما آنا ديلينده يازيب، نشر ائتديره جکدير. باخ من ده او گونون حسرتي ايله ياشايرام. او گونو گورنلر خوشبختدير. من ميلي نهضت حاقد اياز ياريمي آذربایجانين خالق شاعيري صمد وور غونون آشاغيداکي شعري ايله باشلايرام:

ائل بيلير كي، سن منيم سن،
يور دوم، يووام، مسکنيم سن،
آنام دوغما وطنيم سن،
آيريلارمي کؤنول جانان،
آذربایجان، آذربایجان!

تهران، 19 منهر، 1358-جي ايل، س. جاويد.

وطن چاغيرير مني

هر بير كسه دوغولوب، بوياباشا چاتديغي يئر هميشه عزيز اولور. آذربایجان منيم اوچون تكجه اونا گوره عزيز و اونودولماز دئييل كي، بو تورپاقد اونييا گوز آچميشام، هم ده آذربایجانا باغليليغيم، اونون يولوندا چكديگيم زحمت و عذابلار اولو بابالاريمين دا بورالي اولماسي، بورادا اويومالاري ايله چوخ علاقه منددير. من هارادا اولدومسا آذربایجان اورگيمده اولدو. ان بؤيوك درديم يارالاريني ساغالتماق، اونا آغير وضعيتدن چيخيش يولو آراماق اولموشدور و يئنه ده من بو يولدايام. ايران بيزيم وطنيميزدير، آذربایجان بو وطنده منه آنا بئشيكيدير. بئشيك يوروماق، ساخلاماق، احتياج و دردلرينه چاره آراماق هر بير هموطنيم كيمي، منيم ده اوولادليق بورجوم اولموش و يئنه بو بورج بوينو مدادير.

1320-جي ايلين شهريور (1941-جي ايل آقوست-سنتيابر) حادثه لرينده (موتفيق قوشونلارينين ايراندا داخيل اولماسينا ايشاره ائديلير - ا.ر.) من تئهراندا ايديم. كاشان سورگونو باشا چاتميش، ريزا خان اولكهدن قاچميش، زيندانلارين قاپيسي آچيلراق حبسه آلميشلار آزادليغا چيخميشديلار. من عاييلهمله تئهرانا دؤنركن بورادا زيندانان آزاد اولموش چوخلو دوستلاريمي و يولداشلاريمي گوردوكده سئوينجيمين حددې، حودودو بوخ ايدې...

س.ج. پيشهوري، وليزاده (دوكتور بئهود)، ممى نونونهكرانى، رئضوان، علي ماشينچي، شكيبا، مشهدي كاويان، حوسئين وطندوست و س. آذربایجانليلار لاياناشي، چوخلو فارس، لور، كورد، گيلك، قاشقاي و مسيحي دينينه منسوب دوست و تائيشلاري گورمك منده چوخ خوش تاثيرات ياراتدي.

مادى جەتدەن تامين اولونماق، عايىلەنى دولاندىرماق اوچون منە و بىكەخانىما در حال ايشە باشلاماق لازىم ايدى. كىرايەدە قالدېغىمىز ئون بىر اوتاغىنى مطبە چنۇر دىك، قاباغىنا تابلوموزو دا (لۇوح) ووردوق. گونورتايا قدر من، سونرا ايسە بىكەخانىم مريضلري (خستهلري) قبول ائتمگە باشلادىق. 1320-جى ايلين شەريوريندن (1941-جى ايل سننتيابر) 1324-جى ايلين اباينادك (1945-جى ايل نويابر) من و بىكەخانىم تئهراندا ايختىصاصىمىز اوزرە چاليشدىق. پيس قازانمىردىق. من او پوللاري توپلاسايدىم بىكە دئمىش، تئهراندا بىر نئچە مولك آلب، جاہ-جلال قورا بيلردىم. قازاندىغىمىن چوخو ايجتىماعى ايشلرە، جمعيت و تشكىلاتلارا كۆمكلىگە و بىر دە احتياجى اولان دوستلاريمىن عايىلەسىنە ال توتماغا صرف ائىلدى. بلکہ بونلاري يازماغىم اخلاقي جەتدەن دوز دئىل، ولي دوشونورم دئىلسە ياخشىدیر.

زيندان و سورگون حياتىمدان سونرا منىم تئهراندا ايجتىماعى فعالىتىم، اولجە آذربايجاندا آغايى م. شىبوستري، ايسمايىل شمس و باشقالارينىن تشبوتو ايله يارانمىش، تئهراندا شۇعبە سى اولان "آذربايجان جمعيتىندە اولموشدور. همين تشكىلات يارانان گوندىن آذربايجانلا ياناشى، تئهراندا و باشقا ايتلردە ياشايان روشنىفكر (آچيق فيكىرلى) ...

(...زيندان و سورگون حياتىمدان سونرا ايلك) دفعە آذربايجانا گنتدىم. تبريزدن باشقا اردبيل، سراب، مرند، خوي و رضايىدە (اورمىيادا) اولدوم. ميلت موختلىف حيزب، جمعيت و تشكىلاتلاردا موباريزە قالمىشدا و احيديكن داها چوخ موختلىف جريانلار، قوللار و شاخهلرين موجودلوغو بللى اولوردو. موختلىف آخارلارلا گلن بو چاپلاري بىر مجرايا سالماق، گور سنلە چنۇر مەك و اجيب ايدى. بو و اجبىلىگى بيزىم هامىمىزدان چوخ آغايى پىشەورى حيس ائىلدى. تبريزدەكى حادىثە لري، جريانلاري دىقتلە و موننتزم ايزلەين، دفعە لرلە اورا و بوتون آذربايجانا سفر ائىن آغايى پىشەورى هميشە تئهراندا دۇنومدە "آزير" اين خيام خيابانىندا رئاكسىياسىندا و باشقا كلوبلارداكى گوروشلريمىزدە زينداندا دئىگى "آذربايجانين اوز دردى وار، اونا چارە تاپمالييق" سوزلرينى ايندى دئىمك اولار كي، تىز-تىز تکرار ائىلدى. نهايت، زامان گلب چاندى، "آزير" دەكى نوبتى گوروشدە (بو گوروشدە آغايى پادىقان، شمس، شىبوستري، مشەدى كاوييان، نونەكرانى، تاغيزاد، من و آدلاريني اونوتدوغوم بىر نئچە نفر ايشتىراك ائىلدى) پىشەورى يئنى، دموكراتىك و مىلى بىر فىرقەنن يارادىلماسى فيكىرينى اورتايا قويدو و اونون يارادىلماسىنى ضرورى ائىن جەتلر حاقدان موفصل دانىشدى. بىر نئچە نفر تردود ائىسە دە هامىمىز آغايى پىشەورىبە طرفدارلىق ائىدىك. قارار آليندى كي، بىر نئچە نفر آذربايجانا - تبريزە گنتىن. سەو ائىمىرمسە بو 1324-جى ايلين اورديئىهشت - خورداد آبي ايدى (1945-جى ايل آپرلى-ماي). فىرقەنن يارادىلماسىنا حاضىرلىق ايشلري تبريزدە باشا چالدىقان سونرا آغايى پىشەورى تئهراندا قايتدى. منە و بىر نئچە نفرە تئهراندا قالماق، آذربايجانداكى حادىثە لر و ايقاملارلا تئهرانداكى هموطنلري تانىش ائىمك، يارادىلماق فىرقە حاقدان اولاردا دوزگون تصور ياراتماق تاپشىرلدى. من بو ساحە دە ايتىحادىيەدە (همكارلار تشكىلاتى) ايش آپارمالييدىم. كاشاندا تئهرانا گلن گوندىن ايتىحادىيەدە چالشدىم. بو تشكىلاتدا، اونون فعاللاري آراسىندا حورمت و نوفوزوم پيس دئىلدى. بونون سببى ايتىحادىيە تشكىلاتلارينا لازىم اولدوقدا هميشە مادى يارديم ائىمگىم، فەلە و زحمتكئشلرە چوخ و اخت تمنناسىز (مجانى) طيبي خدمت گؤسترمگىم و ايجتىماعى ايشدە فعال اولماغىم ايدى. ايتىحادىيە رەبرلريندن اولان آغايى رىضا روستا ايله قديم دوست ايدىم. او، چوخ صداقتلى، الي آچيق و ايمانلى آدمدىر. من اونو بئلە تانىمىشام.

آغايى پىشەورى هميشەلىك آذربايجانا سياسى ايشە گنتدىگىنن "آزير" اي ايدارە ائىمگى دوستلارينا تاپشىردى. آذربايجانداكى حادىثە لري موننتزم ايشىقلاندىرماقدان "آزير" اين تايى- برابرى يوخ ايدى. "آزير" دەكى سون

گۆرۈشده فیرقەنین آدی، مرام و مقصدی، هدفی، ھانسی قووولرە سۆیکنەجگی، سییاستی، بیر سۆزلە، ھر شئی موداکیرە ائیدیلدی.

آز سونرا آغایی پیشەوری بیر نئچە یولداشلا آذربایجانا یوللاندى.

12 شەریور-فیرقەنین یارانماسی

12 شەریور بیاننامەسی (3 سئنتیابر 1945-جی ایل) اعلان ائدیلمەمشدن اونون مضمونو ایله بیز تئهراندا، آغایی پیشەوری تیریزە یولا دوشمەمش تانیس ایدیک. 12 شەریور بیاننامەسی "آزیر"لە یاناشی تئهرانداکی بیر چوخ روزنامەلردە (قزئتلردە) چاپ اولونموش و بو حاقدە موختلیف مضمونلو خبرلر وئریلمیشدی. * 12 شەریور - آذربایجان دموکرات فیرقەسینین یارانماسی خبری بوتون ایراندا ایلدیریم سورعتی ایله یاییلیدی. ایران و خارجی رادیولارین وئریلیشلری بو خبری تکرار-تکرار وئیردیلر. بو حادیثە دن سئوینلر دە، کدرلنلر دە، غضبلنلر دە چوخ ایدی. البته، سئوینلر صفیندە آذربایجان خالقینا، اونون موباریزەسینە رغبتی اولان موترقی قووولرین نومایندهلری داھا چوخ ایدی. ھامیدان چوخ شادلانان تئهراندا و دیگر ایالت شەرلریندە یاشایان، اورگی آذربایجانلا ووران ھموطنلریمیز ایدی.

من 12 شەریورلە باغلی جلسەلرین، تدبیرلرین چووندا ایشتیراک ائتمیشم و بو مقصدلە آذربایجانا نئز-نئز گئتمەلی اولدو غومدان مطبەدە بیکەخانیم تک چالیشمالی اولوردو. فیرقە یارانمیشدان خئیلی اول آغایی پیشەورینین، دیگر یولداشلاریمیزین تکلیفی و تاکیدی ایله بیر نئچە نفر ایش آپاران، تئهرانداکی ایجتیماعیتدە تانیان آدمالار اورادا - تئهراندا قالمالی و فعالیتی داوام ائندیرمەلی اولدولار. او جوملەدن، من دە تئهراندا قالدیم. منیم فعالیت ساحە م ایتیحادییە عوضولری سیراسیندا تبلیغات-تشویقات آپارماق و میلیتی، خصوصن آذربایجانلیلاری 12 شەریور حادیثە سی ایله، یئنی یارانمیش آذربایجان دموکرات فیرقەسینین مرامی، مقصدی و اونون یارانماسینی دوغوران سببلرلە تانیس ائتمک ایدی. حقیقتی آنلایان ھموطنلریمیز آز مودتدە تئهراندا فیرقەنین بؤیوک تعصوبکئش دستەلرینی یاراتدیلار. ھمین دؤوردە تئهراندا و تیریزدە چاپ اولونان روزنامەلردە فیرقەیە رغبت گۆسترلرین تعصوبکئشلیک و احساساتلا یازیلیمیش موراجیعتلرینە چوخ راست گلر سینیز. آذربایجاندا حیزب-تودە عوضولرینین و ایتیحادییەنین آذربایجان دموکرات فیرقەسینە مولحق (بیرلشمە) اولماسیندا شیرکت ائتمیشم و بو ایشی یولونا قویانلاردان بیری اولموشام.

نهایت، زامان گلیب چاتدی. باشقا یولداشلاریم کیمی، من دە حیس ائدیردیم کی، دؤولت بیزیم ایستەدیگیمیزی نەاینکی وئرمیەجک، عکسینە او آزادیخاھلارا دیوان توتماغا حاضیرلاشیر. زورا زورلا جاواب وئرمکدن باشقا یول قالمامیشدی. تیریزدە میلی حؤکومت یارانمیشدا دک اوراداکی بوتون سیاسی و فیرقوی ایقدماتلارین چووندا شیرکت ائتمە د، منیم عابیلەلیکجە اورایا کؤچمگیمە احتیاج یارانندی و بو حاقدە آغایی پیشەورین، شبوسترین، پادئقاندان بیر نئچە ایسماریچ و مکتوب آلدیم. وطن منی چاغیریردی. دار و مسئولیتلی زاماندا اونا کؤمگە گئتمک ھر بیر وطندوستون، او جوملەدن منیم دە بورجوم ایدی.

همیشه ايجتيماعي-سياسي فعاليتي بيكه خانيمدان گيزلتمگه چاليشسام دا (اونو ناراحات ائتمهك اوچون) بو دفعه تبريزه يولا دوشدويمو و چوخ گومان اونلاري دا ياخين واختدا اورايا اپاراجاغي اچيب سويلهديم، عئيني زاماندا كوچ اوچون حاضيرليق گورمگي تاپشيرديم.

من تبريزه گلرکن ميلي كونقرئس ايشه باشلامالي، مجلس ميلي تشكيل تاپمالي، دوشمنين زور اكيلغيينا سيلاحي مقاومت گؤسترمگه باشلانيماليدى. تبريزه گلن گوندن ايشين چولوغو و وضعيتين گنتديكجه كسكيلشمهسي گؤستردى كي، من اوزوم اوشاقلاري تئهراندان گتيرمگه هئچ جور ايمكان انده بيلمه جگم. بو ايشي تئهرانداكي دوستوم موهنيس چمنليه حواله ائتديم. او، بيكه خانيمي اوشاقلارلا بيرليكه قاتارا مينديريب يولا سالي و بير نچه گوندن سونرا ائو اساسيه ميمز يوك ماشيني ايله گتيريلدي. عاييله ليكه بير نچه گون مشهدي كاويان گيلده قالدق، سونرا ائو كيرايه ائتديك. ميلي حؤكومتين سوقونادك (منيم حبس ائديلب تئهرانا اپاريلماغيما دك) تبريزه ياشادق. نهنضدن سونرا آغابوزورگ ادلي دللال واسيطه سيله شاهپور خيابانيندا حاجي ماحمود كرباسيز ادهنين بوش قالميش ائوينده ياشادق. كرباسيز اده تئهراندا ياشادغيندان اونون ائويني تبريزده كي قوهومو واسيطه سي ايله كيرايه ائتديم و هر آي 80 تومن ائو كيرايه سي اؤده بيرديم. علاوه اولاراق 4 ايل بوش قالميش و پيس گونه دوشموش ائوي تميز ده ائتديرديم. ائوين اچريسينه بير خئيلي ائو اساسيه سي وار ايدي. من قوهومو واسيطه سي ايله كرباسيز ادهيه خبر چاتديرديم كي، بو اساسيه لري هارا قوياق، كيمه وئرك. اوندان خبر گلهدى كي اوچون كرباسيز ادهنين ائو اساسيه لري موصاديره كوميسسياسي واسيطه سي ايله دؤولتين خئيرينه گؤتورولدو. خوشبختليكدن موصاديره اولونوب اپاريلان بوتون اساسيه لرين ترتيب اولونموش و ايمضالانيب موهورلنميش سيباهيسينين بير صورتيني بيكه خانيم آليب اوزونده ساخلاميشدي. سونرا بو سند بيزي كرباسيز ادهنين شريندن خيلاص ائتدي

* س. جاويدين بو دؤور سياسي فعاليتي حاقدا باخ: "ايران بين دو انقلاب". تئهران، 1380، ص. 270، 374؛ همچنين باخ: "قيزيل صحيفه لر". تبريز، 1325، س. 371. س. جاويدين بو زمان س. ج. پيشه وري ايله تبريزه گنتديكي و فيرقه نين ياراديلماسيندا ايشتيراك ائتديكي حاقدا "خاطيرلر" ده صؤحبت اچيلمير. لकिन بو حاقدا "از سيد ضيا تا بختيار". (ص. 270) ج. حسنينين "گونئي آذربايجاندا سوئت-آمريكا و اينگيلتره قارشيدورماسي". (س. 384)

آذربايجان ميلي حؤكومتينده فعاليتيم

1324-جو ايلين آبان آييندان (نويابر 1945) باشلاياراق آرتيق آذربايجانين ياشايش منطقه لرينده فدايي دسته لري ايله دؤولت مأمورلاري آراسيندا اوز-اوزه دايناما و فدايلرين بير-بيرينين آرينجا منطقه لري آزاد ائتمه خبرلري تبريزه گليب چاتيردي. اصلينده فدايلرين آزاد ائتمه حرکاتي نيظام و برنامه اوزره گنديردى و م.ك. (ميلي كونقرئس) بو ايشه بيللاواسيطه رهبرليک ائتديردي. ميلي كونقرئسين طلبي ايله چاغريلان 6 آذر 1324-جو ايلده (28 نويابر 1945) تبريز شهريندن آذربايجان مجلس ميلي سينين بيرينجي دؤوره سينه نومائنده گؤستريلنر آراسيندا 22863 سسله (سيباهيدا 5-جي) نومائنده سئچيلديم. آذربايجان ميلي مجلسي ميلي حؤكومتي تشكيل ائتمگي آغايي پيشه ورييه حواله ائتميشدي. پيشه وري حؤكومته داخيل اولان وزيرلره (نازيلرله) تک بهتک گؤروشوب، صؤحبت ائتديکن سونرا وزيرلرين سيباهيسيني م.ك. نظردين كنجيردي و سونرا تصديق اوچون م.م-ه (ميلي مجلسه) تقديم ائتدي. تقديمات بئله ايدي:

باش وزیر - آغایی سئیید جعفر پیشهوری
داخیله وزیري - دوکتور سالاموللا جاوید
خالق قوشونلاری وزیري - جعفر کاوییان
فلاح (کند تصروفاتی) وزیري - دوکتور مهناش
معاریف وزیري - محمد بیریا
صحییه وزیري - دوکتور اورنگی
مالیه وزیري - قولامریضا ایلهامی
عدلییه وزیري - یوسف عظیم
یول، پوچت و تئلئرقاف وزیري - کبیری
تیجارت و ایقتیصاد وزیري - ریضا رسولی (ایش و زحمت وزیري سونرا اینتیخاب اندیلدی).

آغایی زئین العابدین قیامی ریس دیوان و آغایی فیرو دین ایبراهیمی آذربایجان مودعی-عوموم اینتیخاب اولدولار.

آغایی پیشهوری منیمله صؤحبتینده منی داخیلی ایشلر وزیري تعیین ائتمک فیکرینده اولدوغونو دئدیگده بیر قدر تعجب لندیم. منه حؤکومتده ایختیصاصیم اوزره بئهداشت (صحییه) موناسیب ایدی و او ساحه ده پیس چالیشماز دیم. لاکین آغایی پیشهوری منه موراجیعتله: "جاوید، من بیلیرم کی، سن طیب ساحه سینین آدمیسان، لاکین سنی داخیلی ایشلر وزیرلیگینه اونا گؤره نامیزد وئردیم کی، حاضریدا قوراجاغیمیز دؤولته هر شئیدن اول پاکلیق و میلئتین امنیتی حیفظ ائدیپ آذربایجاندا آسوده لیک یاراتماق گرکدیر. اوغرو، قولدور، الی اگر، میلته خیانت ائدنلره بیزیم وجودا کتیردیگیمیز دؤولته یئر اولمامالیدیر" - دئدی. من آغانین سؤزونون اوسته سؤز دئمهدن راضیلاشدیم. بو ایشین چتینلیگینی، گنجه-گوندوز چالیشماق لازیم اولاجاغینی بیلیردیم. من طیب ایدیم، هئچ واخت اینتیظاماتا مخصوص اولان اینضیباطی ایشده چالیشمامیشام.

داخیلی ایشلر وزیرلیگینی تشکیل ائدرکن تانیدیغیم، ایمان، عقیده و الی تمیزلیگینه بلد اولدوغوم آداملاری وظیفه گتیرمگه چالیشدیم، مانع لرده چوخ اولوردو...

داخیلی ایشلر وزیرلیگینده باشلادیغیم ایلک ایش تبریزده و آذربایجانین بوتون شهر و ناحیه لرینده نیظام- اینتیظامی برپا ائدیپ، اگینتیلره یول وئرمه مک ایدی. نهضتیمیزین ماهیتینی دوزگون آنلامایانلار گومان ائدیردی لر کی، حاکیمیه گلیمیش خالق دؤولتی بوتون وارلیلارین، ثروت صاحیلرینین وار- یوخونو زورلا آلاجاق و پایلاشدیراجاقدیر. بو جور دوشونلر ماغازالارا، آبنارلارا هوجوم چکیب تالانچیلیغا، اوغرولوغا رواج وئرمک ایسته ییردی لر. قارنی بیرتیق کاظیملار مئیداندا آت چاپدی رماق ایسته ییر، تیرییه کی لر قالیانلارینی پوسکورتمگه، اخلاق پوزغونلوغو ایله مشغول اولانلار آچیق-ساجیق ایش گؤرمگه مئیلله نیردی لر و س. بیزه رغبت گؤسترنلرین کؤمگی ایله آز مودنده انله ساغلام موحیط یاراتدیق کی، تکجه بیزی ایسته ینلر یوخ، دوشمنلریمیز ده بونو اعتراف ائتمک مجبوریتینده قالدیلار. تئهرانداکی روزنامه لرین و خارجی رادیولارین بیر چوخو بو حقیقتلری اعتراف ائتمه لی اولدولار.

داخیلی ایشلر وزیري تعیین اولونان گون آغایی پیشهوریدن آدیغیم ایلک تاپشیریق تبریزده بیزه موقاویمت گؤسترمدن تسلیم اولموش پادئفانداکی (حربی کازارمادا) قوشونون باشچیسی سرتیب علی اکبر دئرشانی، قرارگاه رسی سرهنگ (پولکونیک) وره رامي و دیگر 7 نفر یوکسک روتبه لی حربچینی شخصیتلرینه

ذرهجه توخونمادان ساغ-سالامات طياره ايله يولا سالماغيم اولدو. تئهرانا چاتان كيمي شاه اونلاري قان توكمه مكدە گوناھلاندير ييب حبس انتدير ميشدي.

میلی حؤكومتين حاكيمينده اولدوغو بير ايل عرضينده آذربايجاندا امين-آمانليغين و اينسان حوقوقلارينين قوروندوغو، بوتون ايشلرين قانون چرچيوه سينده آپاريلديغي هاميا معلومدور. يوخاريدا قئيد اولوندوغو كيمي، بونو آذربايجانا گلن خاريجيلرين بؤيوك چوخلوغو دئيميش و يازميشلار. او غورلوق، زوراكليق، تيريهك و فاحيشه ليگه قارشي موباريزه ده قازانيلميش اينكار اولونماز او غورلار آذربايجان ميلي حؤكومتينين، پوليس و فدailerين يورولماز و ويجدانلي زحمتينين نتيجه سينده مومكون اولموشدور. نظره آلماق لازيمدير كي، بو ايشلر كؤهنه رئزيمدن بيزه ميراث قالميش، ايمكانسيز بير شرايطدا، اجر اچيلارين چوخونون تجروبه سيز اولدوغو و دوشمن احاطه سينده (هم داخيلي و هم ده خاريجي) ياشاماغا مجبور قالدغي ميميز بير وضعيتده ايقدام تاپيردي. من بير داها اينانديم كي، اينسانلار آزادليغا چيخيدقا، اؤز موقددراتينين صاحيبي اولدوقدا، آرزو و ايستكلري رئاللاشديقدا آغلاكلمز خاريقه لر ياراتماغا، گوزل نومونه لر گؤسترمگه قادير اولور. ميلي نئهضتدن سونرا كي گونلرده الدهه انديلميش موفقيتلر، او غورلا اجرا اولونان بؤيوك سياسي، مدني، ايقتيصادي و ايجتيماعي تدبيرلر، اونلارين نتيجه لري دئديكلريمه پارلاق ثوبوتدور. دوشمنلريميز، بدخاهلاريميز بو او غورلاري لكه له سهر ده، همين تاريخده اولانلاري تحريف ائتسه لر ده، حقيقت حقيقت اولراق قالير. بو حقيقتلر بو گون كؤلگه ده ساخلانيليب گيز له ديلسه ده زامان اونو بير واخت مئيدانا چكه جك، كيمين كيم اولدوغو بيلينه جكدير.

من بير نئچه كلمه ده اؤز فعاليتيم حاقدان دئمگي لازيم بيليرم. منيم نئهضت دؤورونده و اوندان سونرا كي ايللرده فعاليتيمي تحريف اندلري، يالان دانيشيب، بؤهتان دئيلري ساغليغيمدا گورموشم، يقين بو شئي طاني عمله سونرا كي ايللرده ده ال آتانلار اولاجاقدير.

من دئسم ده، دئمسه م ده مني ياخيندان آز-چوخ تانيانلار بيليرلر كي، بوتون حياتيم خالقيمين و وطنيمين آزادليغينا و سعادتينه حصر اولونوب. بو ايشده من عذابي، مشقتلي و آغير بير يول كئچميشم. من هنج واخت پولگير اولماميشام. داردا قالانلارا، بوخسوللارا و دوستلارا ال توتماق، كؤمكليك ائتمك منيم طبيعتيمده واردير. طاماح، باشقاسينين پولونا، ثروتي نه گؤز تيكمك منه ياد كئيفيتدير. نئهضت دؤورونده اليمده بؤيوك صلاحيت و ايمكانلار اولسا دا، قانوندان ذره قدر كنارا چيخماميشام.

میلی حؤكومت زاماني موصاديره اولونموش املاك قانون موجيبينجه (اساسيندا) اجرا انديلميشدير و هاميسي سندلر اساسيندا دؤولتين سرانجامينا كئچميشدي. آذربايجاندا قاجيب و وئريليمش مودت عرضينده (15 گون) وطنه قايتمايان، ميلته، نئهضته دوشمنچيليكده سوچلانانلارين املاكينين موصاديره سي حاقدان آذربايجان مجلس ميلي سينين قراري هاميا معلومدور. من داخيلي ايشلر وزير ي وظيفه سينه باشلاركن قاجماغا حاضير لاشان وارليلاري دوز يولا هيداييت ائتديم، قاجماقدان چكينديرديم و حقيقتن ده اونلارا هنج كس دگيب توخونمادي. بونا عاييد چوخلو ميثاللار چكمك اولار. وزير ايشله ديگيم بير ايل عرضينده ائوده آخشاملاديغيم گنجهلر آز اولوردو، اوشاقلاريمين اوزونو گونلره گوره بيلميرديم. بؤيوك او غلوم آزادي خاريجه (سوونلر) تحصيله گؤنرنده اونو يولا سالماغا بنله واخت تاپماديم.

شئیطنانی عمل پوزدو ایشلری

سوئترین ایرانندان نئفت پایي ایسته‌مه‌سی صؤحبئینی 2-3 ایل ایدی کی، ائشیتیمشدیم. شاهین قواما قدر ایش باشینا گنیردیگی باش وزیرلرین هامیسی و مجلس بو ایشه "یوخ" دئدی. 1324-جو ایلین بهمن (1946-جی ایل فنورال) آییندا احمد قومولسلطنه‌نین باش وزیرلیگه گل‌مه‌سی ایله سوئترلله ایرانین نئفت سؤده‌لشمه‌سی قیزیشدی. قوام موسکوا یا دعوت اولوندو. سوئت رهبرلری ایله گؤروشوکدن سونرا موسکوا رادیوسوندان من بئله بیر خبر ائشیتدیم کی، قوامین موسکوا سفریندن سونرا ایرانین سوئترلله دوستلوغوندا یئنی مرحله آچیلیر. من بو خبری میلی حؤکومت رهبرلیگینه و آغایی پیشهورییه چاتدیردیقا او، "دئیهن، بو شئیطان قوام موسکوانین ساققیزینی اوغورلایا بیلیر" - دئدی. سونراکی حادثه لر گؤستریدی کی، قوام اوز حیلله گرلیگی ایله بو ایشی گؤره بیلیمشدی. 1325-جی ایلین ایلك گونلرینده (1946-جی ایل مارت) سوئترلرین بیزیم حرکاتا قارشى موناسیبتلرینده سوپوقلوق حییس اولونماغا باشلادی.

گونلرین بیر گونو (فروردینین 15-20-سی اولاردی) تبریزده‌کی سوئت کونسوللوغو ایله آذربایجان میلی حؤکومت رهبرلیگینین (پیشه‌وری، شبوستری، جاوید، پادیقان و جاهانشاهلو) گؤروشو اولدو. سوئت نوماینده‌لیگی بیزه تئهرانا گوزشت ائتمگی، شاه دؤولتی تابعلیگینه کئچمگی و شاهنشاه قوشونونا موقاویمت گؤسترمدن اونون مانعه‌سیز اول زجانا، سونرا آذربایجانا داخیل اولماسینا حاضیرلاشماغی مصلحت گوردو و بو "مصلحت" این موسکوادان وئریلدیگینه ایشاره اولوندو. بو "مصلحت" بیزیم هامیمیزی هم مایوس ائتدی، هم ده غضبلندیردی. باشدا پیشهوری اولماقلا هامیمیز بو "مصلحت" ه ناراضیلیغیمیزی بیلدیردی. پیشهوری، شبوستری، پادیقاندان سونرا من ده صؤحبته قوشولوب سوزلریمی دئدیم

(س.جاویدین همین گؤروشده‌کی چیخیشینین سننوقراماسی جمیل حسنلین کیتابیندا وئرلمیشدی. همین چیخیشدان بیر پارچا، کچیک ایختیصارلا وئرلیر - ا.ر.).

1946-جی ایل آپرئل، تبریز.

آذربایجان میلی حؤکومت رهبرلیگی تبریزده‌کی سوئت نوماینده‌لری ایله گؤروشده دعوت اولونور.

گؤروشده سوئت نوماینده‌لیگی موسکوانین "مصلحتلری" نی میلی حؤکومت رهبرلیگینه چاتدیریر و اونلاری قومولسلطنه‌نین "دموکر اتلیغی" نا ایناندرماغا چالیشیر و تئهرانلا دانیشیق‌لاردا بومشاق موقوع توماغا و گوزشتله گنتمگه چاغیریر. تسلیمچیلیگه چاغیران بو موقوعه آذربایجان میلی حؤکومت رهبرلیگی اوز ناراضیلیغینی و اعتبارینی بیلدیریر. همین گؤروشده دوکتور سالاموللا جاوید ده چیخیش ائدیر... داخیلی ایشلر وزیري دوکتور جاوید سوز الدی. او قئید ائتدی کی، "... اگر صؤحبت قان تۆکمەن دینچ دانیشیق‌لار یولو ایله مثالی حل ائتمکدن گنیرسه، سیزی ایناندریرام کی، سون نتیجه‌ده بیزیم فیکیرلشدیگیمیزدن اون دفعه آرتیق قان تۆکوله‌جک. بو گون قوام بوتون مسالهلری بیزیمله دینچ یوللا حل ائتمگه حاضیردیر، صاباح... او، بوتون واسیطه‌لرله چالیشاجاق کی، بیزیم میلی حرکاتیمیزی محو ائتسین. من ان بؤحرانلی و اختدا قهرمان فدایله قوشولوب پارتیزانلیق ائتمگه حاضیرام، لاکین هنج وخت مورجع حؤکومه تابع اولما یا جاغام. سیز باخشى بیلیرسینیز کی، اینگیلتره قوام حؤکومتینه کۆمک ائتمه‌سه، بیز بئترینجه گوجه مالیک کی، تئهرانا هوجوم ائدیپ اونو دنوبرک و دموکراتیک رژیم قوراق.

بئله‌لیکله، آذربایجان خالقی بوتون تهلوکلردن بیردفعه‌لیک خیلاص اولسون".*

*-وئرلمیش پارچا ج.حسنلی نین "گونئی آذربایجاندا سوئت-آمریکا و اینگیلتره قارشیدورماسی (1941-1946)". باکی، 200، ص. 383-384-دن ایقتیساس ائدلمیشدیر

بیزی تئهرانلا دانیشیق‌لارا ایتله‌ییردیله. بیز نهضتین ایلك گونوندن تئهرانلا مثالی صلح یولو ایل، دانیشیق‌لار واسیطه‌سی ایله حل ائتمک ایسته‌ییردیک، بو شرط ایله کی، تئهران بیزیم میلیتین احتیاج و طلبلرینی نظره آلسین. وعدلر سؤزده یوخ، عملده ایجرا ائدیلسین. دانیشیق‌لار حاکیم-محکوم سوییه‌سینده یوخ، برابرلیک،

قارشیلیقلی آنلاشما ایله آپاریلسین. آغایی قوامین عملرینده ایسه بونلار گۆرونموردو، شاه ایسه آذربایجانداکی اولایلاری "ایرانین باش آغریسی" آدلاندیریردی.

بیز ایستهمسک ده، ایستهمسک ده آذربایجان نومایندهلیگی دانشیقلاار آپارماق اوچون تئهرانا یولا دوشدو. آغایی پیشهوری بو سفره تام کۆنولسوز گئدیردی و هم ده فیشار (قان تضییقی) اونو اینجیدیردی. پیشهوری باشدا اولماقلا آ.م.ح. نومایندهلیگی تئهرانا یولا دوشرکن آرتیق سوونت قوشونلاری آذربایجاندا چیخماغا باشلادی و بو ایش مای بایرامینا قدر تام باشا چاتدی. سوونت قوشونلارینین ایران اراضیسینی تام ترک ائتدیگینی گۆرن قوام دانشیقلااردا آغایی لاپ یوخاری "پیللهیه" قویدو. آذربایجان نومایندهلیگی تئهراندا 10-15 گون واخت ایتیرسه ده (بو مودت عرضینده من پیشهورینین تکلیفی ایله مووقتی اولراق آذربایجانین باش وزیري وظیفهسینی داشیبیردیم) هنج بیر نتیجه آلینمادان تبریزه قاییتدی. بیز پیس سونلوقا دوغرو گئتدیگیمیزی حیس ائدیردیک. بؤیوک دؤولتلرین، خصوصن سوونتلرین "مصلحتی"، سونرا ایسه تضییقی آرتیق هدهیه چئوریلیمشدی. بو وضعیتله راضیلاشمايان و اعتبارسینی بیلدیرنلره (او جوملهدن، من) سوونتلرله دوستلوقون علنیهداری دامغاسینی وورودولار. بو حاقدایولداشلارین بعضیسی ایله، او جوملهدن باش وزیرین موعاوینی، میلی دارولفونونون ریسی آغایی جاهانشاهلو ایله جیدی صؤحبتیم اولدو.

من اعتبار ائدیرم کی، اوزون مودت باکیدا تحصیل آلدانان 1325-جی ایلین اوللرینه قدر (1946-جی ایل مارت-آپرئل) سوونتلرین ایرانداکی مظلوم خالقلاار، او جوملهدن آذربایجانلیلارا نیسبت خئییر خاھلیغینا و کؤمکلگیگینه اینانیردیم. آ.م.ح. هئیاتنده منیم کیمی اینانانلار چوخلوق تشکیل ائدیردی. قوامین موسکوا سفیریندن سونرا هر شئیین بیردن-بیره دییشمهسینی، خئییرخاه سایدیغیم طرفین عملریندهکی خئییئلیگی گۆردوکده دوشونجهمه بؤیوک ایشتیباھ (سهولر) اولدوغونو آنلادیم. بونو تکجه من یوخ، همکارلاریم، دوستلاریم و یولداشلاریم دا آیدین باشا دوشدولر. لاکین گنج ایدی. "سونراکی پنشانچیلیق فایدا وئرمز دئییب آتالاریمیز. "دوستون دؤنوکلوگو، مئیداندا بیزی تک قویوب گئتمهسی و اوسته لیک طرفه دانشیق سیز تسلیم اولماق تکلیفی ایله باغلی گؤستردیگی تضییق و فیشارلار مندهکی حوسن- رغبتی غضبه و نیفرته چئویردی. بونو او زمان نه من، نه ده دوستلاریم بیرباشا دئییه بیلمز دیک، سوونت تئرورونون قودرتینی هامی بیلیردی، اوسته لیک منی اوولادیمین - آزادین دا طالعی دوشوندوروردو. من پیشهورینین تکلیفی و انجومنین راضییلیغی ایله آذربایجانین اوستانداري (والیسی) کیمی تئهرانا تقدیم اولوناندا، هامیدان چوخ جاهانشاهلونون منه قارشی کودورتی داها دا آرتدی. فیکیر ائدیرم کی، او اوزونو اوستاندار وظیفهسینده گۆرمک ایستیبیردی. سونرالار اویرندیم کی، او، بونا نایل اولماق اوچون بعضی ایقاملار دا ائتمیشدیر. منیم بو وظیفهیه (اوستاندار لیغا) نامیزدلیگیم وئر یلیدیکه و تئهران بونو تصدیقله دیکده، صداقتله دئییرم بو ایش منیم اورگیمدن دئییلدی. اوستاندار اولماق بو قاریشیق و عاقیبتی قارائلیق گۆرونن بیر زاماندا مسؤولیتلی ایشی عؤدهیه گؤتورمک، میلئت قاباغیندا جاواب وئرمگه حاضر اولماق دئمک ایدی.

تکرار اولسا دا دئییرم: منیم آذربایجان اوستانداري وظیفهسینه نامیزدلیگیمی انجومن آذربایجاندا آغایی پیشهوری ایرملی سوردو و انجومن بو تکلیفی سس چوخلوق ایله تصدیق ائندی 2. بو وظیفهیه تعین اولونماغیم علنیهینه اولانلار دا وار ایدی. انجومن آذربایجانین منیم والیلیگه تعیناتیم حاقدای پیشناهادینی (تکلیفی) تئهران قبول ائتدیکن سونرا، بو پیشناهاد قانونیلشه بیلردی. تئهران "نم-نوم" ائتمه دن انجومن آذربایجانین پیشناهادینی تصدیقله دی. مصلحت بئله اولدو کی، من آغایی پیشهوری ایله قرار دادی ایضالامیش م. فیروزلا بیرلیکده دانشیقلاار آپارماق و آذربایجانین چوخ واجیب احتیاجلارینی دؤولته بیلدیرمک اوچون تئهرانا گئدیم. من م. فیروزون دستگی ایله تئهرانا یولا دوشدوم.

1 قئيد: جاھانشاھلونون "ما و بيبگانگان" آدلي خاطرلر كيتابيندا دوكتور جاويد حاقددا اولمازين بۇھتان و ايفتيرالاريني ديله گتيرمەسي چوخ احتمال كي، بو قيسقانچليقلا باغلي اولموشدور.

قئيد: ايراندا سياسي-اجتيماعي خاديم كيمي تانينان مريم فيروز اوز. خاطرلر يندن جاھانشاھلو حاقيندا يازير: "جاھانشاھلو مؤحك عقيدهلي آدام دئييلدي. كولك هانسي طرفه اسسه ايدي، او دا او طرفه اگيلردى. او، اولدن بئله اولوب و بئلهدير. هارادا اولسايدى اوزونو گورر، خئيريني دوشونردى. من اونو آروپادا گورنده ده او، بئنه اولكي خيصلتبنده ايدي. من بئله اينسانا قبيمت قابل دئييلم. طبيعى كي، يازيلاري دا اوزو كيميدير، بو يازيلار منيم اوچون دگر سيز دير".

مريم فيروز فرمان فرمانيانين "خاطرلر" كيتابيندان. تهران 1373. 4-102

2-م. بئنهون اوزونون "از سئييد ضيبيا تا بختيار" (تهران 1380) كيتابيندا يازير: "فيرقه رهبرلر يندن بيرى اولان س. جاويد، س. ج. پيشهورينين تكليفي ايله آذربايجان اوستانداري وظيفه سينه قويولموش. س. 269.

تھراندادي گوروشلریم

من بو دفعه تھرانا آذربايجان اوستاندارليغينين باشچيسي كيمي گلديگيمدن بورادادي گوروشلریم و صؤحبتلریم رسمي مضموندا ايدي. منيم تھرانا گلگيم، بورادادي دانيشيقلاريمين ايستيقامت و مضمونو آدف مكددا موداكيره انديلميش، شخصن آغايي پيشهورينين گؤستريش و مصلحتي اساسيندا انجام تاپميشدير. تھرانا سفريم 17 گون چكدي. اساس مقصد تبريزده ايمضالانميش قرارداددا آچيق قالميش موباحيئه لي مسالهلرين حلي حاقيندا، آذربايجانا دؤولتين يارديمي و دؤولتين آذربايجانا وظيفه اجراسينا گؤندر مچكي آداملار حاقددا فيكير موباديلهسي انديب، راضيلغا گلگم ايدي. تھرانا قالدغيغيم مودتده منيم بوتون خرچيمي دؤولت يوخ، تھراندادي دوستلریم چكدي.

دؤولت مقاملاري ايله ايلك گوروشوم م. فيروزون ايشتيرايي ايله باش وزير قواملا اولدو. او، مني ويزارتئ خاريجه نين (خارجي ايشلر نازيرليگي) يايلاق عيمارتينده (كنچميش آلمان سفيرليگينين پل-رومي ده يئرلشن بيناسيندا) قبول ائتدي. اونون منه ايلك سوالي بو اولدو: "تبريزده باغلانميش مووافيقتنامه سيزين مونساييتينيز نجهدير؟" من ايسه جاوابيندا: "اگر مووافيقتنامه صميميتله اجرا اولونار سا بو، هر ايكي طرفين خئيرينهدير" - دئديم.

من قوامين اوزون-اوزادي و هر بيرينين آلتيندا حيله و مكر ياتان "اؤبود- مصلحتلري" نه قولاق آسماق مجبوريتينده ايديم. او، صؤحبتينه كيچيك بير فاصيله وئرن كيمي، من ده اوز نؤوبده "هوجوما باشلاديم. آذربايجانين احتياجلاريني سايديم و كؤمك ايستهديم، دؤولتين آذربايجانا مونساييتينده ديشيكلين اوزون ايقداملارينداكي صميميليكه اولچوله جگيني دئديم. قوام داخيلي ايشلر ويزارتينه (نازيرليگين) گنتمگيمي و احتياجلاري اونلارا دا بيلديرمگي مصلحت گوردو. 14 تير 1325- جي ايلده (ايلول، 1946) قوام آذربايجان اوستاندارليغي حاقددا شاهين ايمضالاديغي حؤكمو منه تقديم ائتدي. همن تاريخدن 25 آذر 1325- جي ايله مكد آذربايجانين اوستانداري اولدوم. قوامولسلطنه ايله گوروشدن سونرا صباحي گون يئنه م. فيروزون موشاييعتي ايله داخيلي ايشلر ويزارتينه گنتميم. آذربايجانا ايل عرضينده وئريلمهسي دا يانديريلميش قند، چاي، سيقار و س.- نين اهالييه چانديريلماسيني، پارچا و ماشين لاستيكلرينين گؤندريلمه سيني، تبريز شهر يداريسي (بلديه) اوچون واجيب آبداليق ايشلرينه 800 مين تومن پولون آيريلماسيني قرار لاشديرديق. تھرانا قالدغيغيم مودتده بو ايشلرين بعضيسينه انجام اولوندو.

سونراكي گونلر يمه ميلی بانكين ريسي آغايی ايتنهاج ايله، ائلجه ده پوچت-تئلئقراف، كند تصروفاتي، صحيه، مالييه، يول، معاريف ويزار تينده گوروشلريم اولدو، موداكيرملر آپاريلدي. بو گوروشلرده عملدن چوخ وعدلر وئريليردي. ..

محمدريضا شاهلا اوز-اوزه

منه خبر وئرديلر كي، شاه سنينله گوروشمگي گوندهليگينه ساليب. من ده اوز نؤوبده شاهلا گوروشمك و حلي هلهليك مومكون گورونمگين مسالهلري اونون نظر-ديقتينه چاتديرماق ايستگينده اولدو غومو دئديم. منه بيلديرديلر كي، گنيدگين ليباس (پالتار) شاهلا گوروشه لاييق دئييل. من ايسه جاواييندا "اولانيم بودور" - دئديم. مصلحت اولدو كي، منه بير دست ليباس تيكديرسينلر و بئله ده اولدو. من يئنه م. فيروزون موشاييعتي ايله شاهين سارايينا گلديم، قبول اوتاغينا بير ايستكان چاي ايجديكن سونرا دربار ريسي (شاه سارايينين ريسي) آغايی شيكوهي بيزي اوتاغينا چاغيرتديردي. او، باشدان آياغا مني سوزدوكن سونرا اونونلا بيرليكه شاهين قبول اوتاغينا طرف آديملاديق. عؤمرومه ايلك دفعه ايدی كي، عذابدان باشقا بير زادينني گورمهديگيم درباردا ايديم و اونون برلي-بزكلي كوريدورو ايله يوز مينلرله آزاديخاهي قارائليق زيندانلاردا مين بير عذابلا قتله يئتيرن ريضا خانين او غلو محمد ريضا شاهين گوروشونه گنديرديم. 1325-جي ايل 20 تير (1946-جي ايل ايبون) ساعات 10-دا من شاهين اوتاغينا داخيل اولدوم. صؤحبتيميز چوخ چكمهدي، جمعي 30 دقيقه او، مندن تبريزده باغلانان مووافيقتنامه حاقد سورشودو. من صؤحبتين ايستيقامتيني آذربايجانين ضروري احتياجلارينا يؤنلتمك ايستركن گؤزله نيلمه دن سوال وئردي: "او قولا م يحييا كيمدير و هار ايلدير؟" من ايسه جاواييندا: "اعليحضرت، او، سرابليدير، اوزو ده ياخشي آدامدير" - دئديم. او، مؤوضو عنو داوام ائتديرمه دي، باشقا مسالهيه كئچدي. من آذربايجانين ضروري احتياجلاري مسله سيني تكرار اورتايا چكديكه: "دنديكلرينيزله باغلي گؤتوروله جك اولچولر باره ده سيزه مووافيق دؤولت مقاملاري معلومات وئرجهك" دئمكله صؤحبتني يئكونلاشديردي. شاهين قبول اوتاغيني ترك ائتديم. من بو گوروشو معناسيز و نتيجه سيز سايديم. گوروشده اوزونو غورلهي آپاران شاه بير ايلالتين اوستانداري ايله يوخ، سانكي مغلوب اولموش بير ميلتتين نوماينده سي ايله لاقنيدجه سينه و راييظه سيز صؤحبت آپاريردي. من قوام و شاهلا گوروشلريمدن سونرا جيدي بير فلاكتله اوز-اوزه داياناچاغيميزا شوبه هم قالما دي.

شاهلا گوروشون صاباحي م. فيروز منه بيلديردي كي، تنهرانداكي سوونت سفيري اي. ساتچيكوو مني گوروشه دعوت ائديب. من بو گوروشه ده آغايی فيروزون موشاييعتي ايله گنئديم. بو، سوونت سفيري ايله منيم 2-جي گوروشوم ايدى. اولنجي گوروش 1323-جو ايله (1944) سوونت ايتيفاقيندان ايرانا گلْميش ايتيحادييه (همكارلار تشكيلاتي) نوماينده لري ايله اولموشدور. سوونت سفيري قوام و شاهلا اولان گوروشلريمله ماراقلاندي. من ده بو گوروشلرده آغايی فيروزون ايشتيراكي ايله اولان صؤحبتلرين مضمونومو سفيره چاتديرديم. او، منه "مؤحك دايانماغي، قوشونا موقاويمت گؤستريلمه سينه ايمكان وئريلمه سينه" دئديكه جناب سفيرين مصلحتينده كي منطيقسيزليك، حوقابازليق مني تعجب بلندير مگه بيلمزدي. "مؤحك دايان، قوشونا ايسه موقاويمت گؤستريلمه سينه ايمكان وئرمه؟؟!" (دوشانا قاچ دئيير، تازيبا توت) من سوونت سفار تيندن چوخ پريشان، اودوزان، ايشين ايشدن كئچديگيني باشا دوشن بير آدام كيمي آيريلديم.

تئهراندا قالدیغیم مودتده اور اداکي آذربایجانلی آزادیخواه‌لارلا، آذربایجانلی تاجیرلرله، آذربایجان‌دان قاچمیش مولکدارلارلا، روزنامه‌نوویسرلرله (قازئت موخبیرلیگی)، شورای ایتیحادییه‌نین (همکارلار ایتیفاقی شوراسی) فعاللاری و عوضولری ایله گۆروشلریم اولدو. بو گۆروشلر حاقدان زمان تئهران روزنامه‌لری، او جومله‌دن "ایران ما"، "کیهان"، "اطلاعات"، "آتش" و س. مونتظم خبرلر درج ائتمیشلر. "ایران ما" روزنامه‌سینده تئهرانداکي آذربایجانلی آزادیخواه‌لارلا گۆروش حاقدان "دوکتور جاوید پبش همشهریه‌ای خود" سرلوه‌هللی یازیسینی اوخویارکن منیم دؤولت اورقانلاری طرفیندن چوخ دیقتله ایزلندیگیمی آنلادیم.

"پارک هتل" ده کؤهنه آزادیخواه دوستلاریم (ابولفظ لیسانی، علی اکبرکاو و س.) 150 نفرلیک بیر قوناقلیق تشکیل ائتمیشدیلر. من آغایی م. فیروزو دا قصدن اورا آپاردیم کی، سونرا " وئدره باغلاماسینلار ". بور اداکي ایشتیراکچیلارین اکثریتی آذربایجانلیلار ایدی. اونلارین چوخو میلی حؤکومت و آدف حاقدان چوخ خوش سۆزلر دئییب، میلی احساسات نیشان وئردیلر. آغایی م. فیروز دا بور ادا صؤحبت ائتدی. من آخیردا دانیشدیم. آذربایجانداکي وضعیت، آدف باشچیلیگی آلتیندا آذربایجان میلی حؤکومتین تاریخن قیسا مودتده گۆردویو ایشلری سایدیم. بیلیردیم کی، آدف هئچ واخت تجزییه طلب دئییل. آذربایجانداکي حرکاتی گۆزدن سالماق اوچون بو قوندارما عمل اورتایا آتیلیب. من دئدیم کی، آذربایجان ایرانین باشیدیر، بو باش ایران ایستیقلا لیتینین ضامیندیر.

تئهرانی ترک ائتمزدن اول منه رادیو ایله چیخیش ائتمک تکلیف اولوندو و من بو تکلیفی سۆز سوز قبول ائتدیم. همین چیخیشین یازیلی متنینی ساخلادیغیم اوچون اونو خاطرلریم داخیلینده دیکر ائتمک ایستردیم.

تئهران رادیوسو ایله چیخیشیم:

"عزیز هموطنلر! من چوخ شادام کی، آذربایجان نئهضتینه موخالیف اولانلارین، بو نئهضتی ماجراجولارین، تجزییه طلبلرین حرکاتی آدلاندیرانلارین دوشونجه‌سینه ضید اولاراق تئهران رادیوسو ایله آذربایجان خالقی آدیدان ایرانلی قارداشلاریمین حوزوروندا دانیشیرام.

"دوکتور جاوید اؤز همیئرلیلری قارشیسیندا".

آذربایجان نئهضتی اولدن مورتجملر و ناصالح ایران حؤکومتی علئیهینه باشلانمیشدیر. بعضی مورتجع عونصورلر بیزی تجزییه طلب (ایراندان ایریلمه) آدلاندیریب، اولمازین ایفتیرالارینی یاغدیدیلر. مرکزی دؤولت ایله باغلادیغیمیز قرارداد گۆستردي کی، بیز هئچ واخت تجزییه طلب اولوب آذربایجانلی ایراندان آیرماق ایسته‌مهمیشیک. آذربایجانلیلار همیشه ایرانین آزادیلیگی و راحتلیگی یولوندا چالیشمیشلار و آلتی آی یاریم عرضینده بو نئهضتین ایرانین نیجاتی، حقیقی دموکراسییا چاتماسیندان باشقا بیر نیتی اولمامیشدیر. آذربایجان آزادیخواه‌لارینین ایستکلری قانون-اساسی چرچومه‌سیندن کنار دئییلدی. او اؤز اعلامیه‌لرینده یازیب مرکزی حؤکومتدن ایسته‌دیکلرینی طلب ائتسه ده، حؤکومت بونلاری قبول ائتمکدن بویون قاچیردی. آذربایجان آزادیخواه‌لاری ناچار قالیب اؤز آزادیقلارینی اؤز اللرینه آدیلا. آذربایجانلیلار، هئچ واخت راضی اولما بیلمزديلر کی، ستارخان، باغیرخان، حئیدر عمو اوغلو و خیابانینین قانی باهاسینا آلینمیش مشروطه بیر دسته

مورتجع و ماجراجولارين آلتينه چئوريله. آذربايجانلي آزاديخواهلارين زيندانا ساليئماسينا، حوقوقونون پامال اولونماسينا سويوق قانليقلا تاماشا ائتمگي باچار انماز دي. كئچميش حؤكومتلرين آذربايجانين ايستكلرينه ديقت آيبر ماماسي بؤيوك آذربايجان نئهضتئين يارانماسينا سبب اولدو. آذربايجان اولجه ايالت انجومنين، ويلايت و شهر انجومنلرينين يارانماسيني و ظولملرين آرادان گنتمه سيني مركزي حؤكومتن ايسته بير دي. آذربايجان آزاديخواهلارينين اولجه محلي اولان تاكتيكاسي سونرا معلوم اولدو كي، كاميلن دوز و يئر بنده اولان بير تاكتيكا ايدي.

آذربايجانليلار اوز نئهضتلريندن سونرا آز بير مودتده باچار ديقلاري ايشلري، فؤوق العاده ايصلاحاتلاري حياتا كئچيردي. او جومله دن، دانيشگاهين (اونيوئرسيننتين) تاسيسي، يئني مدرسه لرين آچيلماسي، پروريشگاهين دوزلمه سي، تزه كارخانالارين تاسيسي، كئچن حؤكومتلر دؤورونده خيانت و سو- ايستيفاده نتيجه سينده باغلانميش كارخانالارين يئندن ايشه ساليئماسي، يوللارين تعميري، يئني شوسسئ يوللارين چكىلمه سي و بو كيمي خالقين دردينه دگن ايشلرين گؤرولمه سي دنديكلريميزه عياني ثوبوتدور.

آذربايجان خالقي آز مودتده ثوبوت ائتدي كي، بو خالقدان نه اينكي اوز ايشلريني ايصلاح ائتمك ايستعدادي واردير، هم ده او، ايرانين آزادليغي اوچون علمدار (باير اقدار) اولماغا لاييقدير.

آغايئ قومولسلطنه ايش باشينا گلديكن سونرا آذربايجان آزاديخواهلاريني دانيشيغا دعوت ائتدي. آذربايجانليلار دؤولتين و آغايئ قومولسلطنه نين حوسن- نيتينه و اعتمادين اينانيب كمالئ- رغبت و مئيل ايله دانيشيغي قبول ائتديلر. بونولا دا آذربايجانليلار ايرانلي قارداشلارينا و دونيايا ايثبات ائتديلر كي، بو ميلت ايرانين آزادليغيندان باشقا بير شئي ايسته مير، باشقا نيتي ده يوخدور. آغايئ قوم طرفيندن آغايئ فيروزون تبريزه گلمه سي و قرار دادين ايمضالانماسي ايران آزادليغي و وحدتي يولوندا گؤتورولموش آديم ايدي.

عزيز هموطنلر ! من آذربايجان آزاديخواهلاري آيدندان بوتون ايرانلي قارداشلارا خطاب اولاراق دئييرم:

آزاديخواهلار، ائي غيور ايرانليلار، مملكتين آزادليغي و خوشبختليغي اوچون بيرليكه چاليشين! هئچ واخت ايتيحاد و بيرليكي اوزونوزدن اوزاق ائتمگين! سعي ائدين گله جك 15- جي مجلسه حقيقي و آزاديخواه وكيللر سئجه سيز كي، اونلار زامانين سيفاريشي ايله قانونلار ترتيب ائتسينلر، دموكراتيبايا و مو عاصير اوصوللارا موافيق اولسونلار، بونولا دا مملكتين ترقئ و اينكيشافينا داها آرتيق كؤمك ائتسينلر !

بيز آذربايجانليلار نئجه كي، تاريخي دؤورلرده آزادليغي اله آلماقدا بيرينجي جرگه ده علمدار اولموشوق، بوندان سونرا دا آزاديخواهلارين بيرينجي جرگه سينده اولاجاغيق. جناب اشرف قوامين اوصول-دموكراسي سيني مو دافيعه ائتمگه حاضيريق. دؤولتي راديودان حيزب-دموكراسينين تاسيسي حاقدان اعلان ايثبات ائدير كي، جناب قوم دموكراسي اوصولونو تعقيب ائدير. جناب قوم دموكراسي اوصوللارا عمل ائدرسه بوتون آزاديخواهلار، خصوصن آذربايجان آزاديخواهلاري اونو مو دافيعه ائدر و بونولا دا آزادليق علئيهينه اولان مورتجولرين نقشه لري آرادان آپاريليب محو و نابود اولار.

ياشاسين ايران آزاديخواهلارينين ايتيحادي (بيريگي)!

ياشاسين موستقيل ايران!

ياشاسين آذربايجان خالقي كي، ايران آزادليغينين علمداري اولموش و يئنه اولاجاقدير !"

اوستاندار کیمی تئهرانا دعوت اولونماغیم، تصدیقیم و بورادا موختلیف دؤولتی مقاملارلا و آیری-آیری دایرهلرله گۆرۆشلریم 17 گون چکدی. قاتارلا تبریزه دؤنرکن منیمله بیرلیکده مرکزی دؤولتین بیر کومسیونو دا گلیردی. مرکزی دؤولتدن انتدیگیم چوخلو طلب و تکلیفلر موقابیلینده نقدلشن اوستاندار و تبریز فرماندارلیغینا وئریلن مینیک ماشینلاری اولدو...

تئهرانا نؤوبتی سفریم

تبریزده آ.م.ح. ایله مرکزی دؤولت نومایندهسی آغایی فیروز آراسیندا ایضالانمیش قرارداددا بیر سیرا مسالهلر تام حل اولونمامیشدی، موباحیته لی مادهلر، دوزهلشله احتیاجی اولان نؤقطهلر وار ایدی. بو حاقدا تئهرانا قطعی و سون دانیشیقلا آپارماق اوچون آذربایجان نومایندهلیگینین تئهرانا گنتمهسی لازیم اولدو. نومایندهلیگین ترکیبی آف-مک-دا و آذربایجان ایالت انجومنینده گنیش موداکیره اولوندو. بو موداکیرهده ایجتیماعتین بوتون قیشرلریندن (طبقهلریندن) - فهلهلر، کندلیلر، ضیالیلار، روحانیلر، تاجیر و مولکدارلارین نومایندهلری شیرکت اندیردیله. دانیشیقلاری باشا چاتدیرماق و موشرک راضیلیغا گلکم اوچون تئهرانا آشاغیداکی ترکیبده نوماینده هئیاتی اینتیخاب اولوندو (سئچیلدی):

سالاموللا جاوید - آذربایجان اوستانداری (نوماینده هئیاتینین باشچیسی)

حاجی میرزعلی شبوستری - آذربایجان انجومنین ریسی

گنئرال ماحمود پناهیان - باش قرارگاهین ریسی

صادیق پادیقان - آف مک صدرینین موعاوینی، انجومن ریاست هئیاتینین عوضو.

سرهنگ مورتضوی - حربی ایشلر اوزره موشاویر

مایور توغرای - حربی باش قرارگاهین نومایندهسی.

یوخاریدا قنید اولونانلاردان علاوه، علی اکبرشهابی نومایندهلیگین کاتیبی تعیین اندیلدی. سوروجو عبدول ده بیزیمله ایدی. تئهراندان خبر گلدی کی، نومایندهلیک دئییلن واخت گلسین. من آرادا اولان واختدان ایستیفاده اندیب احتیاج و طلبلری اؤیرنمک اوچون سراب، اردبیل، آستارا، خالخال، اهر، منشکین شهرلرینه سفر اندیم، وضعیتله یئرلرده تانیش اولدوم. اهردن تبریزه دؤنرکن تئهراندان خبر گلدی کی، نومایندهلیک گلسین. آغایی پیشهوری ایله گۆرۆشدوم، مصلحتلشدیک، گۆتور-قوی اندیک. وضعیتین آغیرلاشدیغی گنئدیگجه بیزه یاخشی معلوم اولوردو، فقط چیخیش یولونو تاپماقدا چوخ واخت فیکیرلر اوست-اوسته دوشموردو. قوشونون ساکیت گلهجگینه و اینتیخاباتین عدالتله کنجهجگین، آزادیخاهلارا جزا وئرلمیهجگینه گومان یوخ درجهسینده ایدی. اؤز گوجوموزله سون قطره قانیمیز قالانا قدر ووروشماغا ایسه نه "دوست"، نه ده "دوشمن" یول وئریردی. بیر سۆزله، بیز تئهرانا دوشرکن آذربایجانین طالعی بیلاتکلیف (تکلیفسیز، آیدین اولمایان) ایدی. آذربایجان آزادیخاهلاری مئیداندا تکلمیش و هر طرفدن هوجوم و فیشارا معروض قالمیشدی. بنله بیر واختدا منیم باشچیلیق انتدیگیم نوماینده هئیاتی تئهرانا یوللاندى.

بیز یولا دوشمزدن اول تبریزده بؤیوک بیر جلسه (ایجلاس، توپلانتي) اولدو. فیرقه مسئوللاری، تاجیرلر، ایتیحادییه (همکارلار تشکیلاتی) نوهایندهلری، اصنافلار، بوتون زومرلردن بورادا وار ایدی. هامییا اؤز فیکرینی بیان ائتمک ایمکانی وئریلدی. نوهاینده هییاتینه باشچیلیق ائدن شخص کیمی منه خئیلی سواللار وئریلدی. من سواللاری جاوابلانديرديم و دندیم: "هئچ وخت آذربایجانی و آذربایجان خالقینی اونودا بیللمرم و من هر هانسی مقاما آذربایجان نهضتی نتیجه سینده چاتا بیلیمشم. چالیشاجام کی، تثبیت اولونموش مووافیقنامه موجیبینه (اتناسیندا) آذربایجان خالقینین منافی قورونماقلا برابر، تئهران دؤولتی ایله ده دوستلوق رابیطه سی یارانسین و ساخالنیلین".

بیز 19 موردادا (أقوست) تئهرانا گلدیك. ایلك گؤروشوموز یئنه آغایی قواملا اولدو. اونونلا بیرلیکده موظف فیروز (باش وزیرین سیاسی ایشلر اوزره موعاونی)، امیر احمدی (وزیر جنگ - حربی نازیر)، گئنئرال هیدایت (سرلشگر - اوردو باشچیسی) و گئنئرال رزم آرا ایشتیراک ائدیردی. بیز ایلك گؤروشده باغلانمیش قرارداددان ایندییه دک حاقیندا راضیلیق اله اولونمامیش حربی پروبلملری، او جومله دن افسرلیک مکتیبین یارادیلماسینی، قوشوندا وئرین درجه لرین (روتبه لرین) موعینشدیریلمه سینی، آذربایجانلی سربازلارین (عسگرین) آذربایجاندا قالیب خیدمت ائتمه سینی، اوردو کی حربی رهبرلرین و درجه (روتبه) صاحیبلرینین مساله سینی موذاکیره یه چیخارتدیق. موذاکیره بیر نچه گون چکدی و راضیلیق بئله اولدو کی، حربی مکتبه اوخویانلار تحصیللرینی تئهراندا کی حربی مکتبه داوام ائتدیره بیلرلر. حربی روتبه لرین تصدیقی، آذربایجانلی سربازلارین و قوشون ریسلرینین، روتبه لی حربیلرین مساله سی سونرایا ساخالنیلدی. اصلینده قارشى طرف بو مساله لرین موذاکیره یه چیخاریلماسینی ایسته میردی. منیم و گئنئرال پناهیانین تاکیدی اونلاری مساله نین گونده لیگه سالینماسینا راضیلیق وئرمله مجبور ائتسه ده، ایسته دیگیمیز نتیجه یه یاخین بیر شئی آلینمادی. سونرا کی گؤروشوموزده نیگهبانلیق (ژاندارم) مساله سی موذاکیره یه چیخاریلدی. بو مساله نین موذاکیره سینده کوردوستان رهبری آغایی قاضی محمد ده بیزه قوشولدو. بو موذاکیره ده آغایی قوام و فیروزدان باشقا سرتیب گل پیرا و سرهنگ موبشیری ده ایشتیراک ائدیردیلر. اولکی موذاکیره یه نیسبتن بو دفعه موباحیته آز اولدو. راضیلاشدیریلدی کی، آذربایجان و کوردوستاندا فدایلردن 4 مین نفر نیگهبانلیغا قبول ائدیلسین. نیگهبانلیغین ریسی مرکز دن، موعاونی ایسه آذربایجان و کوردوستان انجومنلرینین تقدیماتی ایله مرکزین تصدیقیندن سونرا تعیین اولوناجاقدی. قارارا آلیندی کی، نیگهبانلیقلا باغلی خرچلرین یاریسی مرکزین حسابینا، یاریسی ایسه یئرلی بودجه دن اؤدنیلسین.

سونرا کی گؤروشلریمیز مالیه مساله لری ایله باغلی اولدو. بو گؤروش و موذاکیره لره مالیه وزیر یه هجیر ایشتیراک ائدیردی. اونون باشچیلیق ائتدیگی نوهاینده لیگه گؤمروک، دارایی، دمیر یول ایداره سی، موحاسیبات بؤلمه سی مسئوللاری دا داخل ایدیلر. مالیه مساله لرینده جیدی ایختیلافیمیز اورتایا چیخدی. بیز آذربایجانین ایلیک بودجه سینی 5-6 میلیون تومن نظرده توتدو غوموز حالدا قارشى طرف بونو یارییار یاشاگی سالماق فیکرینی اورتایا آتدی.

موذاکیره او قدر موباحیته لی کئچدی کی، آغایی پادیقان، هجیر ایله سؤزلشمه لی اولدو و جلسه اوتاغینی ترک ائتدی.

سونرا کی گؤروشوموزده زنجان مساله سی اورتالیغا کئتیریلدی و تبریزده باغلانمیش قرارداد اساسیندا زنجانین تئهرانین سرانجامینا وئریمه سینین تئخنیکی جهتلری حاقدان راضیلاشمالی اولدو.

دؤولت مقاملاری ایله گۆروشلرده و موذاکیره لرده بیز ایسته دیگیمیزه نایل اولای بیلیمزدیک. هر شئی سونرا یا ساخلانیلیر و یا یاریمچیق حل اولونوردو. حیس اندیردیک کی، قارشی طرف بیزیم تکلیفلریمیزه و حلی نظرده توتولان مسالهره ینتیشمکدن داها چوخ موختلیف بهانه لرله واختی اوزاتماغا چالیشیر.

نوماینده لیگیمیز تهر اندا اولان مودته بیز بیر چوخ شخصلرین، حیزلرین، جمعیت و بیرلیکلرین قوناغی اولدوق، گۆروشلر و موذاکیره لریمیز اولدو. آذربایجانا باغلی اولانلار وضعیتدن کدرله دانیشیر، آغیر وضعیته سالینمیش میلیمیزه و بوتون ایران دموکراسی سینه نیجات و ئرمک یوللارینی آراییب تاپماغا چالیشیردیلار.

فیرقه نین یار اندیغی گونو - 12 شهر یوری (3 سننتیابر) فنید ائتمک اوچون من "پارک هوتلده" قوناقلیق مراسیمی دوزلندیردیم. آغایی قومولسلطنه نی، م. فیروزو و تهر اندا کی سیاسی حیزیلرین (پارتیالارین)، ایتیحادییه و جمعیتلرین رهبرلرینی، مطبوعات ایشچیلرینی بو مراسیمه دعوت ائتمیشدیک. بو او واخت ایدی کی، آغایی قوام دموکرات دونو گنیمیشدی. او یار اندیغی حیزبه ده "دموکرات" کؤینگگی گنیدیر مرک اونو "حیزب دموکرات ایران" آدلاندیریپ بونولا دا سوونتلره "یاخینلیغی" نومایش ائندیرمگه جان آتیردی. وضعیت او یئره گلیب چاتدی کی، حتا محمد ریضا شاه قوامدان شوبه لنمگه باشلادی. قوامین بیزیم وئردیگیمیز 12 شهر یور ضییاقتینده حیزب دموکرات ایران، حیزب توده یی ایران، آذربایجان دموکرات فیرقه سینی، کوردوستان دموکرات فیرقه سینی، حیزب سوسیالیستی و داها بیر نچه حیزبی واحد جبهه یار اتمغا چاغیر ماسی شاهی و شاهپرستلری برک تشویشه سالدیغیندان، آز سونرا قوام حؤکومتی ایستعفا یا گنتمگه مجبور اندیلدی. سونرا کی حادثه لر گؤستردی کی، بونلار هامیسی قوام-شاه او یونو ایمیش. بو، توده چی وکیللری مجلسدن قوروماق، قوام کابینه سینده شاهین خوشونا گلمه یلری (و جومله دن، موظفر فیروزو) کنار لاشدیرماق و آذربایجانا شاه قوشونلارینین باسقینینی تزلشدیرمک اوچون لازیم ایمیش.

آذربایجان دموکرات فیرقه سنین یار انماسینین بیر ایلیگی موناسیبتی ایله تشکیل اولونموش ضییاقتده کؤهنه دوستوم مرحوم الموتینین ددیگی سؤزلری خاطر لاتماق ایسته ییرم. زنجانین تهر اندا قوشونلارینین تابع لیگینه وئرلمه سی حاقدان راضی یقلا علاقه دار قواما اوز توتاراق آغایی الموتی دندی: "بیر گون چؤلده سویوقدا قالمیش اوشوین دوه، صاحبینه اوز توتوب قیزینماق اوچون هنج اولماسا باشینی ایستی چادیرین ایچریسینه سالماغا ایجازه ایسته ییر. مرحمتلی دوه صاحبی اونا باشینی ایستی چادیرا سالماغا ایجازه وئریر. فورصدن ایستفاده ائدن دوه یاواش-یاواش بوتونلوکله چادیرا سوخولور. آغایی قوام، من قورخورام کی، قوشونون زنجانا آیاق آچماق ایستگی سونرا تدریجن بوتون آذربایجانین ایشغالی ایله نتیجه لنسین". آغایی قوام و م. فیروز بو چیخیشدان ناراضی قالسالار دا، سؤز دئیلمیشدی و دؤولتین سونرا کی عمللری گؤستردی کی، دوز دئیلمیشدی. همین گون (12 شهر یورده) گون اورتادان سونرا کنجیر دیگیمیز میتینگ و آخشام قوناقلیغی حاقیندا مقاله لر تهر اندا روزنامه لرینده، خصوصن "رهبر" روزنامه سینده موفصل درج اولونموشدو.

دوکتور ر. رادیمیش دن سونرا من چیخیش ائندیم و دندیم کی، آذربایجان دموکرات فیرقه سی بوتون صنیف و طبقه لرین فیرقه سیدیر، ملتین فیرقه سیدیر. آذربایجان خالقی نظری بحثلر دنسه عملی ایشه باشلامیشدیر، خوشبختلیکدن آذربایجان خالقینین رهبرلری باشا دوشموشدولر کی، بوتون طبقه لرین وحدتینی یار اتماق لازیمدیر، چونکی اونلار ایستر فهله، ایستر مولکدار، ایستر توجار، ایستر سه ده کندلی اولسون، فرقی یوخدور، هامی سینین دوشمنی بیردیر. شهر و کندلریمیزین ویرانه لیگیندن اونلار عئینی درجه ده عذاب چکیرلر. ایمکانلی تاجیرلریمیز اوولادلارینی تحصیل آلماق اوچون اوزاق تحصیل اوجاقلارینا یولا سالیرلار. عجباً، بونو آذربایجانین اوزونده تشکیل ائتمک اولمازمی؟! البته، ایسته سهر اولار.

بو موترقى تشكىلاتلار يىن وحدتيني يار اتديغيميز زامان مووفقيتدن صوحبت آچا بيليريك. سالييم دؤولت قورماق اوچون بوتون صينيف و طبقلر يىن نومايندهلرينين وحدتي لازيمدير. بئله بير شراييطه نايى اولدوقدان سونرا هر جور صينيفي فرقدن آسيلي اولمايلاق آيري-آيري مسالهلري يولونا قويماق اولار (منيم چيخيشيم "رهبر" روزنامه سينين 21 06 1325-جي ايل تاريخلي نؤمره سينده چاپ انديلميشدي).

قوام شاهين گؤستريشي اساسيندا يئني حؤكومتى تشكىل انديكدن سونرا من تئهراندا قاليب آذربايجانين خئيرينه هر هانسي عملي بير آدديمين آتيلجاغينا اينامي تام ايتيرديگيمدن تبريزه قايتمالي اولدوم. آغايى پيشهورى منيم تئهراندا چوخ قالماغيدان خوشلانماميشدي. من ايسه اورادا قالدغيم مودتده بوتون قاپيلاري دؤيدوم، خواهيشلر اننديم، وضعيتي تئهرانداكي دوستلارا و همشهرليلريمه باشا سالديم. بو خئيلي واخت طلب انندي.

من تبريزه قايداركن آغايى پيشهورى ايشه چيخماميشدي، مريض (خست) ايدي. من اونا باش چكمك و تئهران سفري حاقدامعلوماتي چاتديرماق اوچون ائوينه گئتديم. او، يونگولوارى خسته ايدي، لاكين چوخ كئفسيز و عصبى گؤرونوردو. منه دئدي كي، اوزونو مودافيعه مقصدي ايله جوزى ميقداردا سيلاح وئرمك تقاضاميزي بئله "دوستلار" رد انديلر. او، وضعيتين آغير اولدوغونو، مئيداندا كؤمكسيز، كيمسه سيز قالدغيميزي و اوسته ليك اللرده اولان سيلاحلارين بيغيشديريلماسي حاقدام بويروقلارين دا وئربيلديگيني دئدي و قهرلندي.

قوشونون زنجانا داخيل اولماسي ايله زولفوقاريلر، امير نوصرتلر، جامال ايماميلر آت اويناتماغا باشلاديلار. ايلك قتل و قارتلرين، تالان و اوزباشيناليقلارين خبري تبريزه چاتار-چاتماز مايوسلوق علامتلري گوجلنمگه باشلادي.

من تئهراندا تبريزه دؤندوبوم گوندن چاليشديم كي، هئچ بير آرتيق ايش، وضعيتي كسكىنلشديرن عمله يول وئريلمسين، دوشمنين اينه بهانه دوشمه سين. تئهراندا منيمله بيرليكه گل ميش و قوشون گلنه قدر آذربايجان نيگهبانليغيني (ژاندارماسيني) تشكىل ائتمگه موموظف (وظيفه لي) اولموش آغايى سرهنگ شمس مولكون تهلوكه سيزليگيني و معيشتي ايله باغلى ايشلري ياخشى تشكىل ائتديرديم. آذربايجان انجومينده گئنئرال پناهيبان، كاوييان و قولامپحيا دانيشياندا عيبارت بير كومسيون ياراتديق كي، آغايى شمس مولكله بيرليكه نيگهبانليغي تشكىل ائتسينلر. قرار بئله ايدي كي، 6 مين فدايى نيگهبانليغا كؤچورولور و اونلار امنيتي قورويورلار. لاكين سون مرحله ده معلوم اولدو كي، بو حاقدام رسمي گؤستريش مركزدن (تئهراندا) گلمله يدير.

قرار دادام عمل انديب طرفلرده موناسيب يوموشاقليق ياراتماق مقصدي ايله نئهضت زاماني حبسه آينميشلارين بير قيسيمني تئهراندا حبسه ساخلانيلان فيرقه چيلر و فدايلرله موباديله انديلدي. سردشت و بانده اسير گؤتورولموش 40 نفر مركزي دؤولتتين افسري (ضابطي) آغايى قاضي محمده اولان خواهيشيميز اساسيندا بيزه تحويل وئريلدي. من همين 40 نفرين تئهرانا يولا سالينماسيني فدايى باشچيسي محمونده تاپشيرديم. بوتون بو ايقداملاري موناسيبتلرده ياخشى اساس ياراتماق اوچون ائتديرديك. لاكين قارشي طرف باغلاديغي قرار دادين بوتون بندلريني پوزماقلا خبيث عمللريني هم آچيق و هم ده گيزلين داوام ائتديرمگه ايدي.

قوشون تېریزه گلیر

آبان آیینین سونو، آذین اوللرینده (نویابر-دئکابر) وضعیت چوخ مورکبلشدی. آذربایجان ایکی یول آیریجیندا قالمیشدی: یا سون داملا قانیمیز قالانا، سون آذربایجانلی اولنه قدر ووروشماق و قوشونو بیزیم جنازه لرین اوستوندن کئچمکله آذربایجانا بوراخماق، یا دا دؤولتی باغلانیمیش قرارداداکی شرطلره رعایت ائدیپ، اینتیخاباتی آرام بیر شراییطده کئچیرمک. آزادلیغین دادینی دامیش میلّت ووروشا، اولمگه، اولدورمگه حاضر ایدی. کونوللو اولومه حاضر اولان دستهیه یازیلانلارین سایي دایمادان آرتیردی. بنله بیر وضعیتده آغایی پیشهورینین تیریزدن آپاریلماسی و بوندان اول اونون فیرقهنین صدرلیک وظیفهسینی موقتی اولراق م. بیر یایا تاپشیرماسی تکجه وظیفه و روتبه صاحیبیلری، فیرقه فعاللاری آراسیندا یوخ، هم ده خالقین ایچریسینده تشویشی گوجلندیردی، چاشقینلیغی، باشی پوزوقلوغو آرتیرمیش اولدو. من، آغایی شبوستری، آغایی ف. ایبراهیمی و بیر چوخ یولداشلاریمیز اولسک ده وطنده قالماغی، خالقا بیرلیکده اولماغی قرارلاشدیردیق. تئهرانا اولان سون سفریمده حیس ائدیم کی، منیم اوستاندار وظیفم او یونبازلیقدیر. سۆز و کئچمهین، چوخلو تکلیف و طلبلریندن یوزده بیرینه ده عمل اولونمایان اوستاندار نه کاره دیر؟ قواملا، شاهلا و هر هانسی دؤولت مقاملاری ایله گوروشلرده طلب ائدیگیمسالهلرین حلینی قوشونون آذربایجانا گلهمسی و اینتیخاباتا باغلاماق اصلینده باش آلماتاق و اختی اوزاتماق و ساییس-حسابسیز جینایتلرین تورهجگی گونلری گوزلهمک ایدی. من باشقالاری کیمی تیریزی ترک ائدیپ اوزومون و عاییلهمن امنیتی حیفظ ائده بیلردیم. تکرار ائدیرم، منیم و منیمله برابر باشقا یولداشلارین شوروییه گنتمک شانسی هئچ ده او بیریلردن بیس دئییلدی.

من، اولن، آذربایجان آدیخالاری سیراسیندا زحمتی اولان آدمالردانام، تانیه ن شوروییه بلد اولان و حکیملیک ایختیصاصیما مالیک، دئمهلی، اورادا دا عاییلهمی دولاندرماق ایمکانی اولان، بارماقلا ساییلان بیر نچه آدمادان بیریم. اوسته لیک آیری دوشدویوم بویوک او غلوم آزادا قووشماق ایمکانیم دا وار ایدی. فقط من وطنده قالماغی، موباریزهنی بورادا داوام ائدیرمگی، اینسانلارین خئیرینه هر هانسی بیر اقدام ائتمگی اوستون توتدوم. بو یولدا شاه جلالدارینین الی ایله شهادته یئتیریلمیشلردن منیم هئچ نهیم آرتیق دئییلدی. من او واخت دا، ایندی ده بنله حساب ائدیرم کی، وطن و میلّت یولوندا، اونون آزادلیغی اوچون اولمکدن بویوک شرافت یوخدور. من بو سۆزلری تیریزده قالماقدا منی ایتیهام ائدن، اولمازین یالان دانیشیب، ایدورمالار یازان "دوستلار"، اولارین اینده آله چئوریلیمیش حیزبی مطبو عاتا عونوانلاندریرام. من وطنی اونا گوره ترک ائدیپ، عاییلهمی گوتوروب گنتمه دیم کی، اوستاندارام و یا قوام کیمی حیله گر، چوخ اوزلودن، محمدریضا شاه کیمی غداردان نه ایسه تلطیف آلام. منیم اولاردان آدیغیم تلطیف ائو دوستاغی، حبس و تعقیبلر، اولومله اوز- اوزه دایانماق اولدو کی، من اولجهدن بونلاری گوز اونونه آلمیشدیم.

زنجان آیینی، مییانا توتولدوقدان سونرا من قوام- اولسلطنه دن تئلقرام آدییم (تئلقرامین صورتینی وئریمک!). مضمونو تقریبین بنله ایدی کی، مجلسه نوبتی سئچکیلری کئچیرمک اوچون قوشون آذربایجانا یوللانیر، قوشونا مانعچیلیک توره نمه سین، ساکیتلیک قورونسون. من ده آغایی شبوستری و آذربایجان ایالت انجومنی رهبرلیگی ایله مصلحتلشیب تئلقراما جاواب وئریم کی، ساکیتلیگین برقرار اولماسی و اینتیخاباتین لازیمی سوییه ده و ساکیت کئچیریلیمه سی دؤولتدن، قوشوندان آسیلیدیر. قوشونون گلشینه آذربایجان طرفیندن مانعچیلیک اولمایاجاق، هر هانسی خوشاگلمز حادثه یه یول وئریمه جک. (تئلقرامین صورتی) فوتو.

آذربایجان والیسی س. جاویدین دئکابرین 11-ده (آذین 20-ده) سحر ساعات 9-دا باش نازیر قوامولسلطنه یه گوندردیگی تعجیلی تئلقرامدا قارداش قانینین تۆکولمه سینه یول وئریمک، قتل و قارتلرین قارشیسینی آماق اوچون مرکزی دؤولت قوشونونون تیریزه و آذربایجانا تئز گوندریلیمه سی خواهیش ائدیلمه سینه باخمایاراق قوشون قصدن تیریزه 3 سوتکا 8 ساعات (80 ساعات) گنج - دئکابرین 23-ده ساعات ای 7.00-دا گلیب چیخمشدیر. بو ایسه

قاتیلر، اوغرو و تالانچیلار گنیش میقیاسلی جینایت تۆرمده، اوزباشینالیقار انتمگه کیفیت قدر ایمکان وئرمیشدیر. آذربایجان انجومنین باشچیسی م.ع.شبوسترپی، آذربایجان والیسی (اوستانداری) س.جاویده باش نازیر احمد قوام-اوسلطنهنین دئکابرین 12-ده (21 آزرده) وئردیگی جاواب تئلئقرا میدا قوشونون تنز-گنج گلمه سیندن سۆز آچمیر، "آزاد" سئچکیلر اوچون آذربایجانا گلن قوشونا موقاویمت گۆستر بلمه سسی، آسایشین قورونماسی اوچون "اویود- نصیحت" وئرلییر

تبریز و بوتون آذربایجان نئهران قوشونونون گلشیینی گۆزلهدیکلری حالدا، 1325-جی ایل آزرین 20-ده آخسامدان باشلامیش (1946-جی ایل 11 دئکابری) ناملوم سیلاحلی دستلر، قولدور، اوغرو و جانیلر کوچهلرده گۆرونمگه باشلادیلار. قتل و قارتلرین ایلک خبری بیزه چاتدی. من، آغایی شبوسترپی، فیرقه نین و انجومنین فعاللاری و رهبر ایشچیلری کوچهلره تۆکولوشدوک، آداملاری ساکیتلی، صبیرلی اولماغا، تشنوجه (شولوخوغا) یول وئرمه مگه چاغیردیق. میلت بیزی انشیتدیگی حالدا، ناملوم سیلاحلیلارین زور اکیلیگی و اوزباشینالیگی آرتدی، حادثه لر نظارتدن چیخدی. آزرین 21-23-ده تبریز کوچهلری آزادیخاھلارین قانینا بویاندی، ماغازالار، ائولر، بازار-دوکان تالان ائیلدی، اینسانلارین ناموسونا تجاوز، قتله ینتیریلیمیش آداملارین جسدینی نوماییش ائتدیرمگه قدر آچاق جینایتلره ال آتیلدی. آزرین 21-ده من و آغایی شبوسترپی قوشونون گنجیکمه سببینی، وضعیتین گنئدیگجه آغیر لاشدیغینی، "موهاجیر"، "فیرقه چی" آدی ایله اینسانلارا دیوان توتولوغونو، وضعیتین نظارتدن چیخدیغینی بیلدیردی و بونا گۆره قوشونون تنز گلمه سینی آغایی قوماندان تکرار-تکرار خواهیش ائتدی. قوشون گلیب چیخما دی کی، چیخما دی. خبر گلدی کی، قوشون گنئرال هاشیمین باشچیلیگی آلتیندا گلیب بوستانابادا دایانیب. آزرین 21-ده آخسام ساعات 14-ده من و آغایی شبوسترپی بوستانابادا گلدیک. گنئرال هاشیمی بیر نچه ساعاتا قوشونون تبریزه چاتاغاغینا بیزی آرخاین ائتدی. بیر گون ده کئچدی، قوشون گلیب چیخما دی. من سونرا یقین ائتدیم کی، بو گنجیکمه ایله اولجه دن حاضر لانیمش نقشه اساسیندا دؤولتین الی ایله تعلیم و تامینات آلمیش قولدورلار قوشون گنئهدک دموکراتلارین آخیرینا چیخمالیمیش. قوشون ایسه آذربایجاندا کی میلت داواسینا سون قویان "خیلاص اندیجی" قووه کی می ایجتیماعیته و دونیا یا تانیتدیریلمالیمیش.

آرتیق 48 ساعاتان چوخ ایدی کی، من اوستاندار لیقدا، تبریز کوچهلرینده، خوشا گلمز حادثه لرین باش آلیب گنئدیگی قاینار نؤقطة لرده الیمن گلنه اندیردیم کی، فیرغین، تالان، زور اکیلیق میقیاسینی گنئیشلندیرمه سین. او گونلری یادیم سالاندا ایندی ده کؤورهلیرم، سارسیلیرام. 22 آزرده من تکرار بوستانابادا گنئدیم، وضعیتینی قوشون باشچیلارینا دانیشدیم. یئنه آغایی گنئرال منی آرخاین اندیب یولا سالدی. تکرار قواما تئلئقرا ائتدیم، قوشونون گوناھسیر آداملارین دادینا چاتماسینی، تنز گلمه سینی خواهیش ائتدیم، لاکین...

قوشون آنجاق آزرین 23-ده، گونورتادان سونرا گلیب چیخدی. قوشونون گلمه سینی بایرام ائندلر، اونون قاباغیندا قوربان کسنلر ده تاپیلدی.

من او آغیر گونلرده گوشلرین آلتیندا، اولومله، تئروور اولونماق و حبسه آلینماق تهلوکه سی ایله دفعه لرله اوز- اوزه گلدیم. اطرافیمیزدا غنیرتلی، قانیندان کئچن فدایلر و اھالینین ساغلام دوشونجه لی اینسانلار اولماسایدی بیز ده او دونیالیق اولاردیق.

بئله لیکله، بیر ایل اول آزادلیغین ایلک موبارک قدملرینی بویوک سئوینجه ایستیقبال ائدن میلت بو گون هر شئیین سونا چاتدیغینا، قازانیلمیش ظفرلرین پوچ ائیلدیگینه شاهد اولدو.

يئنه تعقيب، يئنه زيندان

قوشون تيريزي توتان گوندن قوشونلا گلن سياح ادلي بير مأمور مني مونتظم موشاييغت ائتمگه و ايزلمگه باشلادي. شهرده نيظام-اينتظامي برپا ائتمک و موقصيرلري حبسه آليب جزالانديرماق حاقدان بير اوستاندار کيمي گئنرال هاشيمي ايله صؤحبت ائتديم. نظمييه (پوليس) ريسليگينه اولدن ياخشي تانيديميم آغاي مسوبزادنين تعيين ائديلمه سيني تکليف ائتدیکده گئنرال هاشيمي بو تکليفه دوداق بوزدو. بير نئچه ساعات سونرا منيم خبريم اولمادان سرهنگ (پولکونيك) شقايي بو وظيفهه تعيين ائيلدي. (من سونرا اويرنديم كي، تئهران منيم اوستاندار حؤکومو آرتيق 20 آذر ده لغو ائديميش). من ايشين نه يئرده اولدوغونو آنلاديم. صاباحي گون گئنرال هاشيمي موعمالي شکیلده مندن سوروشدو: "خئير اول، شبوستري گورونمور؟". من جاوابيندا "اؤينده اوتوروب، سيزين بو يروغونوزو گوزلهير، لازيمدير چاغير تديراق" - دئديم. من م.شبوسترييه خبر ائتديم و اوستاندار ليغا گلدیک. گئنرال هاشيمي ده بورا گلدي و چوخ سرت بير حالدا بيزه: "سيزين هر ايکينيزي آغاي قوم تئهراندا گوزلهير، گئندين حاضر لاشين و يوللانين" - دئدي.

من و عاييله (بيکه خانيم و 2 اوغلام) آغاي شبوستري ايله بيرليکده 25 آذر 1325-جي ايلده آخشامچاغي تئهرانا يوللانديق. ايکي نفر نظارتچينين اوزر يميزه قويولماسي گؤستردی كي، آرتيق بيزي نظارتده ساخلاير لار. ستادی ارتئشين (اوردو قرارگاهينين) ايجازه سي ايله بيز تئهراندا اولجه بيکه نين آتاسي گيله دوشدوک. اولار منز يللر ينين 2 اوتاغيني بيزيم ايختيار يميزا وئرسه لر ده، بو 2 اوتاق بيزيم اوچون چوخ داريسقال ايدي: 4 نفر منيم عاييله، آغاي شبوستري و اوزر يميزه قويولموش 4 نفر تيريهک چکن نظارتچي ستادی ارتئشين ايجازه سي اولمادان بيزيم ائودن چيخماغا، کيمينه لهسه گوروشمگه و دانيشماغا ايختيار يميز يوخ ايدي. بوتون آغير ليق (هم داريسقال ليق، هم مخاريج و هم ده بازار ليق ايشلري) مشه دي علينين و فرهنگين (قاييناتام و قاينيم) عاييله سي نين اوزرينه دوشدو. من ايشين اوزاناجيني بيليب ائو اساسيه منزين تيريزدن يولا ساليئماسيني دوستوم مير محمود کر يمييه چاتديرا بيلديم. ائو اساسيه منز گليب چاتدي. من و آغاي شبوستري ائو صاحيبينه يوک اولماغيميزدان چوخ ناراحات ايديک.

تئهراندا ياشايان دوستوم ريزوان بيزيم تئهرانا گلديگيميزي و ائو دوستاقلغيغيندا ياشاديغيميزي اويرنميشدي. او، باشينين ياراسيني دوکتور معصومه خانيم (فرهنگين خانيمي) گؤسترمک بهانه سي ايله مشه دي علي گيله، معصومه خانيمين طيب مطبينه گلدي و کيچيک ايماکاندان (تيريهکي مأمور لارين مورگوله مه سيندن) ايستيفاده ائديب، منيمه صؤحبتلشدی. آذربايجانداکي حاديثه لردن خبر لر وئردی. گونلر کئچدي، هفته لر اؤتدو، بيزيم تکليف يميزه جاواب گلمه دي. بيز 4 نفر تيريهک چکن مأمورون نظارتي آلتيندا داريسقال و بوغوجو (تيريهکين ايبي ائوي باسیردي) منز يله، ائو صاحيبينه بؤيوک اذيتيميز دهيه-دهيه ياشامالي اولدوق. من آغاي شبوستري ايله مصلحتلشيب باشقا منز يل کيرايه ائتمک حاقدان قرار لاشديق و بو حاقدان ايجازه وئريلمه سيني شهر بيانيدن (پوليس) خواهش ائتدیک. لاله زار خيابانينين آخيريندا - شاه ريزادا ائو کيرايه ائتمک خواهش يميز شهر بياني ريسليگينه ردد ائيلدیکده، بيز زيندانا ساليئماغيميزي يئگانه چيخيش يولو سايب بو حاقدان عريضة ايله موراجيغت ائتدیک. بوندان سونرا بيزه باشقا يئرده ائو کيرايه ائتمگه ايجازه وئريلدي. روزولت خيابانيندا يوسف ادلي بير يهودينين حيطينه ايکي اوتاقلي منز يلي کيرايه ائديب، پوليس نظارتي آلتيندا اورا کؤچدوک. مادی وضعيت يميز گئنديکجه آغير لاشير، پولوموز قورتاردي. بيزيم وضعيت يميزين آيدينلاشدير بلماسي حاقدان ائتديگيميز موراجيعلر نتيجه سيز قالدي، فقط تيريهکي نظارتچيلرين سايب آزدليليب 4 نفر دن 2 نفره ائندير يلدی. هر گون دئمک اولار كي، بيزي ايستينطاق ائديب، سورغو-سوالا توتسالار دا، حبسه آليئماغيميزدان و يا آزاد

اولماغیمیزدان خبر یوخ ایدي. بیزه چوخ مخفي يوللا گتیریلن خبرلردن معلوم اولوردو كي، بعضي روزنامهلر بیزیم حاقیمیزدا اولمازین یالان، شایعه و بؤهتانلار یازیردیلار. یاخین گونلرده اعدام اولوناجاغیمیز حاقدا دا یازیلار وئريلمیشدي. بو وضعیتده آغایی شبوستریه قیزی و دوولت قوللوغوندا اولان (حربیچي ایدي) اوغلو تنز-تنز باش چکمه گلیردیلر.

بیزیم خاریجه علاقه میز یالنیز بیکه خانیم و آغایی شبوسترینین قیزی طلعت خانیم و اسیطه سیله اولوردو، من علاجسیز قالیب بیزیم اوزریمیزده نظارته رهبرلیک ائدن آغایی فریودیندن قواما یازدیغیم عریضه نی اونا چاتدیرماسینی خواهیش ائتدیم. عریضه ده یازدییم کی، گوناھیمیز قوشون تبریزه گلنه قدر ایمکانیمیز داخیلینده شولوخلوغون، قتل و قارتین قباغینی آلماغیمیز دیرمی، قوشون بوستاناباددا، قارچمنده و شیبلی گدیگینده فدایلرله اوز-اوزه دایانارکن قارداش قانینین تۆکولمه سینین قباغینی آلماغیمیز دیرمی؟ قواما ائو دوستاقلیغیندا ساخلانیلماغیمین سببینی بیزه بیلدیرمگی یازسام دا جاواب وئريلمه دي.

ائو دوستاغي اولدوغوموز مودت عرضینده روزنامویسلر (ژورنالیسترلر) نهلر یازمامیشدیلار: "سییه خیابانیندا قوراشدیریلمیش اوچ دار آغاجی دوکتور جاویدی، شبوسترینی و بیریبانی گۆزلهین"، "شبوسترینی موحاکیمه ائتمک اوچون اینگیلیسلر اونو کربلایا آپاریلار"، "دوولته ساتیلدیغینا گۆره دوکتور جاویده و شبوستریه تنهراندا عیمارت باغیشلاندي"، "بیکه خانیم دوکتور جاویددن آیریلدي" و س. و ای.آ.

ائو دوستاقلیغیندا قفلتن آياقلاریم شیشدی. بو اورگیمده قوصور باش وئردیگینین علامتی ایدي. پولیسده حکیم ایشلهین و کنچمیشدن یاخشی آدام کیمی تانیدیغیم دوکتور رفیعینی منی مو عایینه ائتمک اوچون ایسته دیم. او گلدي، مو عایینه حاقی آلمادي و اوسته لیک لازیمی داوا-درماني آلیب منه چاتدیردی.

بیزیم ائو دوستاقلیغیندان زیندانا آپاریلماغیمیز حاقدا قواما اونوانلادیغیمیز مکتوبو بیکه خانیم یئرینه چاتدیردی و همیشه کی جاوابی آلدیق: "آغایی اشرف بویورور کی، 7-8- گونه آزاد اولاجاقلار، عجله ائلمه سینلر". بو جاوابی بیکهیه ان آزی 7-8 دفعه وئر میشدیلر. بونون دا نؤوبتی یالان اولدوغونا شوبهه ائتمه دیک. بو آغیر گونلرده مرحوم جمال شیرینلونون، فتحعلی ایپکچیبانین، حسنزاده نین من، شبوستریه و عایله مه گؤستریدی کیری عوضسین کؤمکلگی همیشه مینتدارلیقلا یاد ائده جگم. دوستو، اینسانلیغی دار آياقدا سیناماق لازیمدیر.

1326-جی ایل خوردادین 2-ده (1947-جی ایل اییون) 5 آی 18 گوندن سونرا آغایی شبوستری ائو حبسیندن آزاد ائدیلدی. او، شیرازا سورگون اولوندو (اوغلو شیرزاد دا اورادا ایشله ییر و یاشاییردی). شبوسترینین آزاد اولماسی منی چوخ سئویندیردی. اولن، قایغیم آز الدی و هم ده منیم ده آزادلیغا چیخاغاغیما او مید یاراندي.

آذربایجاندا گن آغیر خبرلر منی چوخ سارسیتدی. ایسفن دین 25-ده خلیل دایینین (آزربادیقان)، خوردادین 2-ده فیریدون ایبراهیمینین، فروردینین 11-ده قاضیلرین (قاضی محمد و سئیف قاضی) موحاکیمه سیز-فیلانسیز اولدورولمه سی، سای-سئچمه آداملارین، دوستلارین اعدام خبرلری منه باشقا دردلریمی اونوتدوردو. میرایوب شکیا (من اونو 1310-جو ایلدن عدالت فیرقه سیندن تانی بیردیم)، ایمانلی دوستوم میرزه نوروللاخان ینکانی، قولو صوبچی، جاویدان، داها کیملر، کیملر موردار اللرله قتله یئتیریلدیلر. من دنمیشم، یئنه دنمیرم: "اونلارین موقدس قانی یئرده قالما یاجاق! اونلارا عشق اولسون، اونلارا رحمت!" الیمه ایمکان دوشنده اونلار حاقدا دا خاطرهلریمی یازاجام. ایراندا چیخان بعضی روزنامه لر شهیدلیک زیروه سینه قالمیش آذربایجانلی ایگی دلرین دارا چکیلمه سینی، گوللنمه سینی، قتله یئتیریلمه سینی بؤیوک آب-تابلا، سئونه-سئونه یازدیقلاری حالدا، علی

ماشینچینین، آبدوللا رحیمینین، ریضوانین و باشقالارینین قانونسوز حبسیندن، قارت اولونان دوکان-ماغازالاردان، عیصمتینه تجاوز ائدیلیمیش بیزیم آنا-باچیلاریمیزدان، آذربایجاندا باش آلیب گئدن قانونسوز لوقلاردان بیر کلمه بئله یازمیردیلار. بو دردلری چکمک منی اولدورمهسهده، قوجالتدی، داخیلن چوروتدو، ازدی، سارسیتدی.

بیکه خانیمین گتیردیگی معلوماتلارا گور، منی ده آزاد ائتمک ایستهییردیلر. کاشانا، قوما، کئرمانا و یا عبدولعظیمه سورگون اولوناجاغیم حاقدان قرارلار اولسا دا، هر هفته شهریبانییه ایلتیظاملا تئهراندا قالماغیما ایجازه وئریلیدی. منی آزاد اولماق حاقدان امری 1326-جی ایل موردادین 10-دا (1947-جی ایل آقوست) سرهنگ حسن وزیري گتیردی. 7 آی 17 گونلوک ائو دوستاقلیغیم بئلهجه سونا یئتدی. بو ائو حبسینین منی خئیری بو اولدو کی، یادداشیمداکیلاری کاغیذا کؤچورمک ایمکانی الیه ائتدیم، تیرییهکی نظارتچیلردن گیزلی 11 دفتر دولدوردوم. 1349-جو ایله (1970) بو قنیدلری هم فارسجا و هم ده آنا دیلینده قرامئر جهندن نیظاما سالدیم. گومان ائدیریم یئنه ال گزديرمگه احتیياج واردير. اگر ساغ قالسام اوزوم، ساغ قالسام، بو ایشی دوستلاریم، یولداشلاریم حیياتا کؤچیررلر، تنظیملهیب، تصحیح ائدیپ چاپ ائتدیررلر. بو منی شؤهرت اوچون یوخ، میلنیمه بلکه بیر فایداسی چاتا بیلمهسی اوچون گرکدیر .

خالقیما برائت ایستگی ایله

نهنضتین سوقوطندان سونرا دؤولت منی 228 گون تئهراندا زیندانی ائتدی، فرق اوندا ایدی کی، من بو حبسی ائوده، اینسانلاردان، جمعیتدن تجرید اولونموش شکیلده، حتا رادیویا بئله قولاق آسماغا، عایله عوضولریمدن باشقا کیمسه ایله گوروشمگه حوقوقوم اولمادیگی بیر شراییطده کؤچیردیم. حاماما بئله تیرییهکی نظارتچیلرین موشاییعتی ایله گئتمهلی ایدیم. هر حالدا، ائو دوستاقلیغیندان خیلاص اولماغا دا شوکور ائتمک گرک ایدی. دوستلارلا، تانیشلارلا گوروشدوم. آذربایجانداکی قیرغینلار حاقدان، اوراداکی بو غوجو موحیط حاقدان معلوماتلاندیم. مادی وضعیتیمیز سون درجه آغیر لاشدیغیندان بیکه ایشه، من ایسه ایدارلره و لازیمی آداملارا گوروشه پولا قناعت ائتمک اوچون پییادا گنديرديک. بو آغیر گونلرده دوستلاریمین کؤمکلیگینی، خصوصن دوکتور جمین کؤمکلیگینی قنید ائتمهسم، اینصافسیرلیق اولاردی. من سونرالار اویرندیم کی، شاهان اونون آداملاری منیم و شبوسترینین زیندانا سالینماسینی تکلیف ائتمیشلر، قوام ایسه بو زیندانی ائو دوستاقلیغینا چئویرمکده بیزه "کؤمک" ائتمیشدی. من قوامین قبولوندا اولاندا او، بو «مرحمت» ای منیم باشیما قاخدی.

من ائو حبسیندن قورتاران گوندن سونرا تام آلتی آی چالیشدیم کی، آذربایجانداکی حبسلر، سورگونلره و تعقیبلره سون قوبولسون. بو اینسانلارین گوناھی اوز حوقوقلارینین بیر ذره سینای ایستهملری اولموشدو. منی اوزاقدان گزیب دولانماغی مصلحت گورنلر چوخ ایدی. لاکین منیم دؤیمهدیگیم قاپی قالمادی. قواملا گوروشمک و اونون وئردیگی وعدلری یادینا سالماق، نهنضت ایشتییراکچیلارینا برائت آلماق ایستهییردیم. سرتیب صفاری، سرهنگ حسام وزیري، فیروودین کفیول، وزیرتئی کئشورده دوکتور اقبال، قوشوندا حربی حاکیم سرتیب بقایی، سنپهوبود امیر احمدی، باش پولیس ریسی عظیمیایا، بیر سؤزله دؤولت مقاملارینین چوخونا موراجیعت ائتدیم، گوناھسیر اینسانلارا برائت ایستهدیم. هامیسی منیم دندیکلریمین چوخونو تصدیق ائتسه ده، عملده هئچ بیر موثبت ایقدام ائتمهدیلر.

آزادلیغا تزهجه چيخديغيم گونلرده مني يئنیدن محكمهيه چاغيرديلار. معلوم اولدو كي، تبریزده نهضت واختي ائويني کيرايه ائتديگيميز تهر اندا ياشايان حاجي ماحمود کرباسيزاده مني محكمهيه وئريب. گویا من اونون ائوينده کيرايهده ياشايان واخت چوخلو فرشيني، ائو اشيالاريني، بيلميرم داها نهلري منيمسه ميشم. قضيهيني بيکه خانيملا دانيشديم. خوشبختليکدن همين واخت آغايي کرباسيزاده نين ائويندن ميلي حوکومت خزينه سي خئيرينه موصاديره اولونوب آپاريلميش بوتون اساسيه لرين تصديقلنميش سيباهي سينين صورتيني بيکه خانيم گؤتوروب ساخلاميشدي. بو سند شر آتارين بؤهتائيندان بيزي خيلاص ائتدي.

من 1326-جي ايل آبانين 6-دا (1947-جي ايل نوياير) تبریزده كي ائو معاميله سي مساله سي ايله باغلي آغايي قاضيزاده ايله گوروشدوم. سۆز آراسي آغايي قواملا گوروشمک ايستگيمي اونا بيلديرديم. او بو گوروشون باش توتماسينا کؤمک ائدهگيني منه بيلديردی. دئمه آغايي قاضيزاده قوامين ياخين آدامي ايميش. ايکي گون سونرا قواملا گوروشه جگيم حاقدان ايجازه کاغيديني منه شخصن اوزو وئردی.

1326-جي ايل آبانين 8-ده قوام مني قبول ائتدي. من اولکي گوروشلرده دئييلنلردن، تهر انلا باغلانيلميش قرار داددان صؤحبت اچماق ايسترکن او، صؤحبتين ايستيفامتيني باشقا سمته يؤنلئتدي. 10-15 دقيقه چکن بو گوروشده من گونا هسيز اينسانلارين باغيشلانماسيني خواهش ائتديم. او، بو حاقدان سيباهينين دفتر خاناي ائو ريلمه سينه اعتيراض ائتمه سه ده، جمعي 20-22 نفرين باغيشلانماسيني بوينا گؤتوردو. (تاغي کریمی، حوسنين فهمي، رحيم خاکپور، موظفر تور ايزاد، رحيم جادينیکو، دوکتور مهتاش، محمد حوسنين بؤرهاني و س.). من قوامين گوروشونه گنتمزدن اول باکيدان تانيديجيم و عاييله وي دوستوم دوکتور بئهودو (وليزاده) باغيشلاماغي دا قوامدان خواهش ائتمگي بيلديردیکه بئهودو بونا اعتيراض ائتدي. او، تهر اندا گيزلي شراييطده ياشايدی، ديله ديشه دوشمک ايسته ميردی. من ده اونون سؤزونه قولاق آسديم، آديني اورتايا چکمديم. بير نچه گوندن سونرا ائشيتديم كي، بئهودو و مشهدي ريسواني شاه ريسا خيابانيندا علي ذولفوقاري آدلي بير ساتقين پوليسه معرفچيلیک ائديب (تانيديريب). اونلاري کلنتريبه (پوليس) آپار سالار دا مشهدي ريسواني آزاد ائديب، دوکتور بئهودو زيندانا سالييلار. من گنديب اونا ضمانت دورماق ايستگيمي بيلديرديم، ضمانتيم قبول اولونمادي. دوکتور بئهودو نهضت واختي من تهر اندان تبریزه گنيزدير ميشديم. او، چوخ شرفله حوکومتئ ميلييه خيدمت ائتدي. اونون آزادليغا بوراخيلماسي اوچون سرلشگر رزمارين قبولونا دوشدوم. او، منه بيلديردی كي، اعلا حضرت تبریزده دير، اورادان قايتيديقدان سونرا چوخ گومان كي، عفوي-عومومي اولاجاق و بنله ده اولدو. عفوي-عومومي هاميا شاميل ائديلمه سه ده، بير عيده (بير قيسم) آدم آزادليغا بوراخيلدي، او جومله دن دوکتور بئهودو دا. ائو دوستاقلينغيدان آزاد اولدوغوم گوندن اعتيبارن 6 آي هر گون ايزلنديگيمي بيليرديم. ائله هفته اولموردو كي، پوليس، سازماني امنيت (تهلوکه سيزليک ايداره سي)، ارتش (حربي) ايدار ملري هر هانسي سياسي مساله ايله باغلي مني سورغو-سوالا و يا ايضاحاتا چاغيرماسين. من عاييله مي دولانديرماق اوچون بيکه خانيمين آدينا اولان مطبه خسته قبول ائتمگه باشلاديم. گلن چوخ آز ايدي. سياسي وضعيته گوره خسته لر ده مندن اوزاق گزمک مجبور يتينده ايديلر. باجيم خوشقدمين اري تبریزده فدایي باشچيسي کيمي اعدام اولوندوغوندا اونو و اوشاقلاريني ساخلاماق دا منيم بوينا دوشموشدو. مادي وضعيته يوزلتمک اوچون کيرايه ائودن جان قورتارماق لازيم ايدي. دوستلاريمين کؤمکليگيندن شرمنده (خجالتلي) وضعيته دوشموشدوم.

بیز تبریزده و کاشاندا توپلاديغيميز پول حسابينا بير حيط آل ميشديق. همين حيطي ساتديرديم، بيکه نين آدينا بيمه دن ده (سيغورتادان) بير ميقدار پول آلدیم. باکيدان جواتليق دوستوم اژدر عليزاد، اکبر و وحدت کاشي بير ميقدار منه بورج وئرديلر. خولاصه 21 مين تومنه بير منزل آلدیق. پولون هاميسيني وئره بيلمه ديگيمزدن

آلدیغیمیز ائوین ایکی دنگینی ائو ساتانین گورووندا قویدوق. سونرا کاوهنن واسیطهسی ایله بیمه‌دن پول گۆتوروب ائوی گوروولوقدان چیخارا بیلدیک.

منزیل کیرایه‌سیندن آزاد اولماق، یئنی منزلین بیر حیصه سینی حکیم منطقه سینه چئویرمک و خسته‌لر قبول ائتمک تدریج و وضعیتیمیزه کۆمک ائتمه‌ده، آلدیغیم بورجلاری تنز اؤدمک فیکری منی ناراحت ائدی. 28-1327-جی ایللرده قازاندیغیمیز پولون بیر حیصه سینی سورگونه گۆندریلمیش نهضت ایشتیراچیلارینا، شهید اولموش یولداشلارین عایله‌سینه کۆمک ائتمگه صرف ائدیردیم. مطبه گلن نهضت ایشتیراچیلاری و اونلارین عایله عوضولری مو عایینه و مو عالیجه حاقیندان آزاد ایدیلر. ایمکانیم اولاندا بعضیینه داوا (درمان) آلماقدا کۆمکلیک ائدیردیم. من چوخ واخت اونلارین اوزونه دیک باخماقدان خجالت چکیردیم. میلی نهضتین و میلی حۆکومتین رهبرلریندن بیری کیمی بو گونه دوشمگه منیم ده گوناھیم وار ایدی.

من بو قئیدلری نهضتین سوقوتوندان 25 ایل سونرا سهمانا سالماغا باشلادیم. چوخ تأسوف ائدیرم کی، یاشیمین آرتماسی و حادثه‌لرین چوخلوغو ایله باغلی بعضی شئی‌لری اونوماغا باشلامیشام و یا دقیق یادیم سالانمیرام. بئله حساب ائدیرم کی، میلی نهضتیمیزده ایشتیراک ائدن هر بیر کس اؤز خاطیره و قئیدلرینی یازیب ساخلامالیدیر. بو، نهضتین تاریخینی یازانلارا چوخ گرک اولاجاقدیر.

منی یاخیندان تانیانلار بیلیرلر کی، دوستلوقدا، موناسیبتده ثابت و صداقتلیم. ایکی اوزلولوگو، دالجا دانیشماغی، ریباکارلیغی باغیشلاماغی چتین باچارام. من نهضتین مغلوبیتیندن سونرا تئهراندا ائو حبسینده ساخلانیلدیغیم و سونرا آزادلیقدا اولدوغوم و اخت دوستلارین، یولداشلارین، خصوصن تئهرانداکی آذربایجانلیلارین منیمله گۆروشمه‌لرین، بیرگه درلشمگیمیزه حیزب توده‌یی ایرانین رهبرلیگینده و سیراوی عوضولری سیراسیندا ناراحت اولانلار وار ایدی. حیزبین روزنامه‌سینده، اونلارا یاخین قزنت و مجله‌لرده منیم علنیهمه یالان و بؤهتانلار دا یازیلیردی. اؤزلری "اوغرولار یوواسی" (دوکتور مصدق بئله آدلاندیریردی) اولان ایران مجلسینه وکیل گتیریلنده بونو خیانت حساب ائتمه‌دیکلری حالدا، منیم والیلیک دؤورونده ناحاق قان تۆکولمه‌مه‌سی و زواللی خالقیمین خیلاصی نامینه چالیشماغیمی "ساتقینلیق"، "خاینلیک" آدلاندیرماقدان بئله چکینه‌دیلم. سیز نهضتدن سونرا بعضی روزنامه‌لرده و مجله‌لرده گئدن یازیلارا دیقت ائتمه‌نیز، بو نالاییق ایشین نیشانه‌لری ایله راستلاشارسینیز. منه پیس تاثیر ائدن بیر جهت ده نهضتدن اول تئهراندا وضعیتیمین هر جهتدن یاخشی اولدوغو و نهضت و اختی رهبرلیکده چالیشدیغیم و اخت اؤزلرینی چوخ یاخین و جانی‌یانان گۆسترلرین بعضی سنین نهضتدن سونراکی آغیر گونلریمده اوزاق دورمالاریدیر. من بو خاطیره‌لرده اونلاری "مندن قاچانلار" بۆلمه‌سینده موفصل یازیب، ایفشا ائتمک نیتینده‌یم. دوکتور علی اکبر امامی، احمد باه‌ادوری، محمد دشتی و توده‌چیلرین "سول" قانادینا داخل اولان بیر دسته بو زومره‌دندیرلر.

سنوینمگیم عبت ایمیش

نهضتدن سونرا حبس، تعقیب، هده-قورخو و کاسییلیغا معروض قالدیغیم آغیر گونلرده بیر خوش خبر گلدی کی، باکییا نهضت و اختی تحصیل آلماقا گۆندریلنلرین بیر عیده سی قاییدیپ گلیر. بیزه چاتان خبره گۆره اولغوم آزاد و آیوب شکیبانین اولغو داریوش دا اونلارلا باهم گلمه‌لییدی. من بو خبری بیکه‌خانمیا چوخ دولایی

يوللا چاتديرماغا چاليشسام دا او، يئنه برک كؤورلدي، گؤزلريندن لئيسان آخماغا باشلايدي، اللريني گۆيه قالديريپ يالواردي. لاکين دئييلن خبر دوز چيخمادي. من بو احوالاتي گؤروشنده آغايئ فتحعلي ايپکچيانا دانيشديم. او، منه مصلحت گؤردو كي، آزادا و کاظيما (شبوسترينين اوغلونا) مکتوب گؤندريب، تحصيللريني باشا وورماقلاريني و ايختيصاصا موکمل صاحيب اولماقلاريني يازيم. من ده بو عاغيللي مصلحته قولاق آسيب مکتوب يازديم. سونرالار اؤيرنديم كي، منيم و بيکه خانيمين آزادا گؤندريگي مکتوبلارين چوخو اونا گنديب چاتمايپيرميش.

آزادين گلهمسي حاقد شاد خبرين او غورسوزلو غوندان سونرا گؤزلمه ديگيم حالدا مني يئنيدين ايستينطاقا چاغيرديلار. آغايئ شبوستريني ده شيرازدان گتيزديرديلر. بو ناقايل چاغيريشدان بير گون سونرا موسکوا راديوسو بئله بير خبر يايدي كي، آذربايجان دموکرات رهبرلريندن دوکتور جاويد و شبوستري تئهراندا يئنيدين حبسه آلينميشلار. ائو دوستاغي اولارکن اوزريمده نظارتچي اولان سيد محمدي ايکي ژاندارمانين موشاييعتي ايله مني يئنيدين دادیستانئ ارتئشه (حربي محکمه يه) گتيردي. من حبس و تعقيبيلر دن ياخام قورتارديغينا ترهجه شوکر ائتديگيم بير واخندا يئنيدين "کؤهنه حمام، کؤهنه تاس" اويونو باشلاندي. من بو دفعه كي حربي محکمه يه چاغيريشي سرتيپ دئر خشانينين (او، نئهضت عرفه سينده تبريزده كي حربي شاه قارنيزونونون ريسي ايدي) موحاكمه سي ايله باغلي اولدو غونو ظن ائتديم. لاکين ظنيم دوز چيخمادي.

مني اولجه سرهنگ (پولکونیک) مؤحق دينين يانينا گتيرديلر. من او جنابدان نه اوچون چاغريلديغيمي سوروشدوقدا او، خصوصي بير ادا ايله: "ناراحات اولمايین 10، اوزاق باشي 15 ايلدن آرتيق وئرمزلر" دئمکله مني خوفلانديرماق ايسته دي. من حبس و تعقيبيلر واختي بئله هدملري چوخ ائشيتنديگيمدن کنفيمي پوزمادان اونا جاواب وئرديم: "آغا، اولومو گؤزونه آلان آدم 10-15 ايلليک حبسه ناراحات اولماز" - دئديم. سرهنگ يئنه خصوصي بير ادا ايله: "بونو آپارين آشاغي، اورادا بونو گؤزله مين وار" - دئدي. مني آشاغي آپارارکن پيله لرده سرهنگ آغايئ بقايي ايله راستلاشديم. من اونا: "آغايئ بقايي، بيزيم خيدمتلر يميزين حاقي بودور مو؟" - دئديم. او، باشيني آشاغي ساليب کئچدي. مني ايسه کاميونا مينديريب ناملوم ايستيقامته آپارديلار. ماشين بيزيم ائوين يانيندان کئچديگيندن نظارتچيلردن خواهش ائتديم كي، بير آنليغا ماشيني ساخلاسينلار، ائوه خبر وئريم كي، مني يئنه آپاريرلار... نظارتچيلر خواهشيمي رد ائتدي (يانيمدا پول اولسا يدي، ايش دوزملردي). بئله ليکله، هارا آپاريلديغيمدان خبر سيز اولان يازيق بيکه يئنيدين ايستينطاق اورقانلارينا، زيندانلارا آياق دؤيمه لي اولجاقدی.

مني حربي محکمه يه مخصوص تجريدخانايا سالدیلار. ائله همين گون آغايئ شبوستريني ده شيرازدان گتيريب باشقا تجريدخانادا ساخلادیلار. صاباحي گون مني حربي محکمه يه گتيريلديکده بوراداکي سورغو-سوالدان معلوم اولدو كي، شاه آذربايجان حاديه سينده قوام و موظف فيروزدان شوبه لنيب. گويا قوام و فيروز بعضي "سيرلي" مسالهلري اولجه دن نئهضت رهبرليگينه خبر وئريب. من ايستينطاقين ايلک گونونده بيلديرديم كي، م. فيروز تبريزه گلنه قدر، قوام ايسه اوستاندارليق حؤکمونو وئرنه دک اونلار لا هئچ بير تماسيم اولماييب. اونلارين اوزونو ايلک دفعه بو مراسيمده گؤرموشم.

مني آختارا-آختارا حربي محکمه يه گليب چيخميش بيکه يه ويجدانسيز مأمورلار دئميشديلر كي، چوخ گومان كي، دوکتور جاويدي گولله سينلر. خانيم ايسه جاوابيندا اونلارا: "ميلت يولوندا اولمک دوکتور اوچون ايفتخاردير" - دئميشدير.

اول بيزيم موحاكيمه منزي تبريزده، "شاهيد"الرين ايشتيراكي ايله آپارماق ايسته ميشديلر. اويون باش توتما ديقدا بو قوندارما محكمه نى تئهراندا قوردولار. 1326-جي ايل بهمنين 11-ده (1948-جي ايل فئورال) منيم و آغايئ شبوسترينين محكمه سي باشلاندي. سرتيپ كوپال آيري-آيريليقدا منه و شبوسترييه آذربايجان حاديثه سينده قوام و فيروزون "عمللري" حاقدان بيلديكلريميزي گيزلتمه دن صميميتله اعتراف انتمگي، بو حاقدان اعلاحضرته يازماغي مصلحت گوردو. كوپال تنز-تنز بو جومله نى تكرر لايبيردي: "اولموش حقيقتي گيزلتمه نيز بو ايش اوزاناجاق و نتيجه سيزين اوچون آغير اولاجاق". من و آغايئ شبوستري شاهان مکتوب يازديق و قوامين، انلجه ده م. فيروزون مخفي عمللري حاقدان هنج نه بيلمه ديگيميزي بيلديرديک.*

*بعضي مؤلفلر حاقسيز اولاراق بو مکتوبو شاهان ساتيلما، اوندان مرحمت ديلگي کيمي شرح انديرلر (ترتيباتي-رئداكتور).

1326-جي ايل بهمنين 13-ده آغايئ شبوستري يئنه مندن آييريپ باشقا تجريدخانايان سالدیلار. من سرلشکر رزمارا ايله گوروشمک ايسته ديم و بو حاقدان مکتوبومو اونا چاتديرديلار. بهمنين 23-ده رزمارا، سونرا ايسه سرتيپ بقايي مني قبول انديلر. هر ايکيسي بيزه يئنه حقيقتي آچيب سويله مگي و شاهان 2-جي مکتوبلا موراجيعت انتمگي تكرر مصلحت گوردولر. بيز ايسه نه اولمايان "حقيقتي" دئديک، نه ده شاهان 2-جي مکتوب يازديق.

يئنه موتهيم کور سوسونده

بيزيم موحاكيمه منز 1326-جي ايل ايسفندي اوللرينده باشلانما ليدي. "جينايت ايشي" تكميلشمه ديگيندن بير قدر گنجيكي. بيزي 4 مأمورون موشاييعتي ايله حربي محكمه نين تجريدخاناسيندان تئهران شهر بياني (پوليس) ايدار هسني زيندانينا گتيرديلر. سون و يئكون ايسنينطاق سرقورد (مايور) صدوقي آدلي بير آدام آپاريردي. او، 2 ساعات آغايئ شبوستري يني، 2-3 ساعات ايسه مني سورغو-سوالا چكدي. حيس اولونوردو كي، صدوقي بيزيم محكوم اولونما غيميزا و "ياغلي" جزا آلماغيميزا مثيللي ايدي. اوستوندن 16-17 آي كئچديكن سونرا او، مندن يئنيدن كو هنلميش احوالاتلاري سورغو-سوال انتمگه باشلادي. اردبيل فدايلري ايله رابيطه م، خ. آذربايجان ايله آرميزداكي "رمزي" تئلقرافلار، موقاويمت قووولرينه گؤسترديگيم كؤمكلېك، نه بيليم داها نهلر، نهلر حاقدان دانيشما غيمي و گوناھكار اولماغي بوينو ما آلماغي تاكيد انتمه ده، بير فايدا آلينامادي. او، بير قدر عصييلشميش حالدا بيزي حبس اوتاغينا آپارماغي مأمورلارا امر انندي. بيكه خانيم و شبوستري يني قيزي طلعت خانيم بيزيم يئنيدن گوناھسيز يئر ه حبس اولوندو غوموز حاقدان شاهان توتموش عاييديتي اولان ايداره باشچيلارينا قدر شيكايت انتمكده ايديلر.

موتهيم کيمي منه وکیل توتماغا ايجازه وئريلسه ده، بونون اوچون پولوم چاتميردي. بونو بيلن ايتيحاديه ده كي (همكارلار تشکيلاتيندا) غيئر تلي يولداشلاريم 1500 تومن پول توپلاييب وکیل توتماق اوچون بيكهيه وئر ميشديلر. بيز همين پول حرجي شاهقولونو وکیل توتدوق. همين گونون صاباحي سروان فاضيلي آدلي بير شخص بيلديردي كي، او، مني پولسوز مودافيعه انتمگه حاضيردير و بئله ليکله سروان فاضيلي منيم وکيليم اولدو. او، جينايت دوسيام ايله اطرافلي تانيس اولدوقدان سونرا بيزه قارشي ايتيهاملارين دوزلتمه و اساسسيز اولدو غونو بيلديردي، اورک-ديرك وئردي. 1327-جي ايل فروردينين 18-ده (1948-جي ايل آپرئل) بيزي نؤوبتي دفعه موحاكيمه انتمگه باشلاديلار. توفنگلي سربازلارين موشاييعتي آلتيندا مني و آغايئ

شبوستريني موحاكيمة ائتمگه گتيرديلر. بيزيم بارهميزده حربي جينايت مجلهسينين 319، 312 و 409-جو مادهلري اوزره جينايت ايشي قالديريلميشدي. ايسنينطاقدان سونرا بو ايشه علاوه انديلميش 12-جي مادهيه اساسن بيزي اعداما دا محكوم انده بيلرديلر. بيزي مودافيعه ائتمك اوچون وكيللريميزين ايختياريندا لازيمي مدركلر (سندلر) دئمك اولار كي، يوخ ايدي. وكيل مني محكمهدهكي اوخودوغوم يازيلي ديفاعيه اساسيندا مودافيعه ائتمك مجبوريتينده ايدي. قوام و فيروزون "مخفي" فعاليتيني "ايفشا ائتمك" (اصلينده بو حوقابازليق شاهلا قوام آراسيندا عمله گلמים ضيديتله باغلي ايدي) منظور و ايله باشلانان موحاكيمة شبوستريني ايله منيم ميلي دولتهكي فعاليتيميزه عاييد ايدي. محكمهنين 5 جلسهسيندن سونرا سرهنگ شقاقينين باشچيلغي آلتيندا آپاريلان موحاكيمة بيزيم هر بيريميزي 2 ايل زيندانا محكوم ائتي (بيكه و طلعتين سايسيز-حسابسيز عريضه و شيكايتلريندن سونرا). بئلهليكه، يئنيدن يولوموز زيندانا دوشدو... زيندانا يئمك، پال-پالتار گتيرمكدن، دولت مقاملارينا "مرحمت" عريضهسي يازماقدان يورولموش بو بيچاره (بيكه و طلعت خانيم) يئنه ده عذاب-اذيته دوشدولر.

بيزيم ياتديغيميز زيندانا ايراندا ياشايان موختليف ميلتلرين نومايندهلري اولسا دا، توركلر و فارسلا (بلكه ده فارس ديليلر) داها چوخ ايدي. گؤزله نيلمهدن زيندانا فارس-تورك موباحيئه سي قيزيشدي و داوايا چئوريلدي. بو ايشه، منجه، دولتين الي وار ايدي. زيندانا آرابير گتيريلن "مجهول" آداملار بورادا ميلتچيلگي قصدن قيزيشديريب، سونرا آرادان چيخيرديلر. دولتين بو دست-خطي تيريزده "موهاجير-يئرلي" احوالاتيندان منه تانيش ايدي. زيندانا بو احوال-روحيهنين علئيهينه وار گوجومله موباريزه آپارماغيمدان زيندانبانلارين خوشو گليردي. بونا گؤر، منيم كيمي آداملاري تئز-تئز بير نفرليك تجريدخانايا ساليرديلر.

زيندان حياتيندا گونو باشا وورماق بؤيوك مسالهدير. من داريخماق و فيكيردن آزاد اولماق اوچون بعضن جورابلاريمي دفعه لرله سؤكوب، سونرا يئنيدن توخويوردوم (جوراب توخوماغي آباچيدان اوئر نيميشديم). بعضن ده چؤرك خيردالارين توپلاييب، اوندان خمير دوزلديب گون تقويمي دوزلديرديم. چوخ واخت ياديمدا قالان تصنيفلري زومزومه ائدير، شعر يازماغا دا هوس گؤستريديم. ايمكان دوشسه بو شعرلري شاعير دوستلاريمين مصلحت و تصحيحندن سونرا بلكه چاپ ائتديرديم. شعرلريم بير قايدا اولراق ايجتيماعي مضموندا اولوردو و آرابير بيكه خانيمين منيمله كئچديگي عذابلي يولون لؤوحه لريني ده كاغيذ اوزرينه كؤچوروردوم. بو يازيلاري آرخيو سانديغيمدا زيندان حياتيمين "اينجيلري" كيمي قورويوب ساخلاميشام.

1327-جي ايلهده اعلاحضرت آذربايجان خالقينا "مرحمت" گؤستريب نهضت ايشتيراكچيلارينين بير قيسمينين عفو انديلمهسي حاقدان امر وئردي. بو امر بيزه ده شامل اولوندو. 1327-جي ايل مورادين 6-دا (1948-جي ايل ايبول) من و شبوستريني زينداندان آزادليغا بوراخيلديق. "آتش"، "قيام"، "اطلاعات"، "صداي مردم" روزنامهلري 16.4.1327-جي ايل تاريخلي نؤمرلرينده عفو فرمانينين منه و شبوسترييه شامل انديلمهسيني بيزيم شاه صداقتلي اولماغيميزلا علاقه لنديرمگه چاليشميشلار. من تأسوفله نيرم كي، سونرالار بعضي آغزي گؤيچكلر ده بو قوندارماني تكرر ائتميشلر. من و شبوستريني آزادليغا چيخيدقان سونرا ايستهديك كي، بو اويدورمايا جاواب يازيب روزنامهلرده چاپ ائتديرك، ولي بيزي ايستهينلرين مصلحتينه قولاق آسيب بو ايشي ائتمهديك. اولن، دوغوردان دا هئچ بير روزنامه سياسي جنبه ايله حبسه آينميش و ايندي آزادليغا چيخميش آدامين جاوابيني چاپ ائتمزد. ديگر طرفدن، بئله بير جاواب ايشلري يئنيدن كورلاياردي. من گلهجده حقيقتين اوز يئريني توتاجاغينا امينم.

زینداندان چیخدیقدان سونرا ایراندا او واختکی سیاسی موحیط ائله ایدي کی، سانکی من کیچیک حبس اوتاغیندان بۆیوک حبس اوتاغینا گتیریلیمیشدیم. بیر یئرده صؤحتلشمک، سۆز دانیشماق، مستقیل فیکیر سؤیلمک مومکون دئییلدی. هر شئی شاهانه چرچیوهده اولمالییدی. زینداندان چیخدیقدان سونرا اوزریمده "گۆز" اولدوغونو و هر آن ایزلندیگیمی حیس اندیردیم. سویو پوفلهیبیب ایچمکدن باشقا چاره قالمامیشدی. دوست-تانیشدان اوزاق گزمک، بازار-کوچهیه آز چیخماق مجبوریتینده ایديم. نفس آماغین بنله چتین اولدوغو بیر شرایبده منی چوخ ناراحات ائدن حقیقتی بیلمه‌دن بیزیم آذربایجان نئهضتینین سوقوتونا باعیث اولماقدا گوناھلانديريلمایمیز ایدي. بعضیلری بنله دوشونوردو کی، بیز قوشونا یول وئرمکله نئهضتی سوقوتا اوغراتدیق. حتا بنله فیکیرلر ده سسله‌نیردی کی، گویا من و شبوستری ایران دؤولتیندن بۆیوک میقداردا پول آلیب قوشونو آذربایجانا بوراخمیشیق. بو جور دوشونلرین چوخو شخصی غرضلییه قاپانان و یا بورنونون اوجوندان اوزاغي گۆرمه‌نلر ایدي. حادیثه لره یاخشی بلد اولانلار و اونون گنیشینی ایزله‌نلر یاخشی باشا دوشورلر کی، نئهضتین سوقوتو نه مندن، نه شبوستریدن، نه ده نئهضتین دیگر رهبرلریندن آسیلی ایدي. او زمانکی بین الخالق وضعیت بیزی بوجاغا سیخدی، الیمیز هر یئردن اوزولدو، مئیداندا الیوش، تک قالدیق. دؤولت ده بو وضعیتدن ایستیفاده ائدیپ نئهضتی سوقوتا اوغراتدی. آذربایجان نئهضتینه کیم خیانت ائتدیگینی گلهجک گۆستره‌جک. بو حاقدایندی دانیشماق، بحث آچماق مومکون اولماسا دا، گلهجکده دئمک و یازماق مومکون اولماق. او زمانین آداملاری، خصوصن مووریخلر (تاریخچیلر) و نئویسندهلر (یازیچیلر) یقین کی، حقیقتی خالقا چاتدیراجاقلار.

سییاسته قاریشان آداملار حاقدایمیشه چوخ یازیرلار. سییاسته قاتیلان آداملار حاقدایم مووقفیتله ایره‌لیله‌دیگده، قالیب گلدیگده تعریفلر، چوخ یاخشی سۆزلر، مغلوب اولدوقدا ایسه پیس سۆزلرین یازیلماسی و دئییلمه‌سینه من طبیعی باخیرام. بیخیلانا بالتا ووران چوخ اولور. منیم حاقدایم دوشمنلریمین و یا مندن اینجیک اولانلارین یازیسینا جاواب وئرمگی اوزومه آرتیق ایش حساب اندیرم. دوشمن، سنی ایسته‌مه‌ین شخص سنین حاقدایخشی سۆز دئییه بیلمز.

یاخشیلیغی اونوتماق اولماز

ریضا شاهین زیندانیندا یاتارکن منیم عاییله‌مه کۆمکلیک الینی اوزاتمیش دوکتور خر اطنین یاخشیلیغینی هئچ واخت اونودا بیللمرم. اونون بیکه‌خانیمی ایختیصاصی اوزره ایشه دوزلتمه‌سی و گۆستردیگی مادی یاردیم آغیر گونلرده قولوموزدان چوخ توتدو، چتینلیگیمیزی بیر قدر یونگوللشدیردی. منه یاخشیلیق ائندلرین بیر قیسمی ایله ایدنیا، عقیده و مسلک مسالهلرینده فرقلی مؤوقعه اولساق دا، اونلارین اینسانلیق نامینه ائتدیکلری کۆمکلیگی و رحمدیللیگی یوکسک قییمتلندیریب، مینتدارلیق اندیرم. آداملار اولوب کی، اونلار عاییله‌من دوشدوبو آغیر وضعیت و باشقا جهتلری نظره آلیب منیم زیندان جزامین آزالدیغی یاخشی یاخشی و آزالدیغی یاخشی کۆمکلیک ائدیبلر. اونلارین بیر چوخونون آدی، کیملیگی یادیمدا و قئیدلریمده قالیب. اونلارین هامیسینی کاغیذا گتیرسم یقین کی، اوزون سییاهی آلینار. بونولا بیرلیکده آشاغیداکی آداملارین منه و عاییله‌مه گۆستردیکلری مادی و معنوی کۆمکلیگین تمناسیزلیغینی و اونلارین عالیجنابلیقلارینی یادا سالیب آدلارینی قئید ائتمک بورجودور:

دوكتور خراطيان، دوكتور محمد خلعتبري، كاوه نعيمى، نورالدين ايمامى، فتحعلي ايپكچييان، اژدر عليزاد، اغا صدر كئرمانشاهى، شيرينلو، ماشينچى، ايسماييل داداشزاده و س. بونلارين بىر چوخوندان آلديغىم بورج پوللاري قايتارديغىما چوخ شادام، ولي انله دوستلاريم دا اولوب كي، من نه قدر تاكيد انئسم ده، وئردىگى پولو گئري آلمايىبار. اوزون مودت دؤولتدن آلا بىلمەدىگىم تقاعدون دوزلمەسىندە آغايى ن. ايمامى واسيطەسى ايله آغايى ووثوقىنين (او دؤولت مقامىندا ايشلەپپىردى) كۆمكىلىگى عوضسىز اولموشدو. دوغرو دور، نئھضت زامانى من دوستوم موظف تورابزاده ايله بىرلىكدە آغايى ووثوقىنين عايىلەسىنە كۆمكىلىك انئمىشىدۇم. آغايى ووثوقى ھمىن ياخشىلىغى منىم يادىما سالسا دا، من "اونوتدوغومو" بىلدىردىم. آغايى ووثوقى بىزە قوناق گلەك آرزوسونو بىلدىردىكدە من اونو ممنونىتلە انئومىزە دعوت انئدىم. اونونلا بىرلىكدە ياخين دوستلاريمدان حاجىخان طلايىنى، مەشەدى آبباس ھىدايتى دە چاغىردىم. بىزىم اىلك گۇرۇشە صۇحبىتىمىز توتدوغوندىن و بىر سىرا مسالەلرە، او جوملەدن، مىلى روحيەدە، دوشونجە طرزىندە ياخينلىق اولدوغوندىن 10-15 گوندىن بىر نۆوبە ايله بىرىمىزىن انئونىدە گۇرۇشمىگى قارارلاشدىردىق. صۇحبىتىمىز اوللر سىياسى آخاردان اوزاق ايدى. سونرا ايشتىر اچىلار بىن سايى آرئدى.

بو واخت گئئئرال زاھىدىن كودئئاسى (دؤولت چئورىلىشى) اولكەدەكى سىياسى موحيطى يئنىدىن كسكىنلاشدىردى. دؤولتىن شوبەھلى بىلدىگى اداملار، او جوملەدن، من دە يئنە تەقئبلرە معروض قالدىم. كودئئانين صاباحى عقىدەسى شوبەھلى اولانلار يئنىدىن حبسە آلئندىلار. من دە يئنىدىن زىندان سالىندىم. اولجە شەرىيانى (پولىس)، سونرا نىظامى حبسخاناسىندا ياتمالي اولدوم. زىنداندا حىزب تودە عوضولرى ايله بىر كورىدوردا ساخلانئلىردىم. زىندانداكى حىزب تودە عوضولرىنە دوكتور باھارنورى ادلى شىخس باشچىلىق انئىردى. اونون گۇستريشى ايله زىندانداكى تودەچىلرىن بىر چوخو منە كچ باخىردىلار. 15-16 گون حبسە قالاندىن سونرا دوستوم سرھنگ فەھمىننىن ضمانتى ايله آزاد اولدوم. تقصيرىم ثوبوتا يئئىرىلمەدىگى اوچون تام آزادلىغا بوراخىلدىم... سونرا اؤىرنىدىم كي، زىندانداكى تودەچىلرى منىم علئىھىمە قالدىرماغا چالئشان دوكتور باھارنورى زىنداندا ساتقئىلىق انئدىگى اوچون حىزب تودە عوضولوگوندىن خارىج انئىلىب.

ترەجە نفس آلىب، آلاھا شوکور دئمىشىدىم كي، 5 آيدان سونرا منى دؤولتە قارشى تەلوكلەلى آدم بىلىب يئنىدىن حبس انئدىلر. بو دفعە منى قصر زىرھى نىن زىندانىنا آپاردىلار. بورادا منىملە بىرلىكدە دوكتور رضوى، موھندىس رضوى، دوكتور شايىقان، صادق وزىرى، پرتو علوى و ادلارنىنى اونوتدوغوم داھا نئچە "سىياسى" محبوس ياتىردى. 5 آي قصر زىرھىندە ياتدىقدان سونرا منە محكمە قورولدى. زاھىدى چئورىلىشىندىن اول و سونرا فعالىتەدە جىنايت تراكىبلى ھنچ بىر عمل و مدرک تاپىلمادىغى اوچون برانئ آلدىم، يئنىدىن آزادلىغا بوراخىلدىم. زىندان، تەقئب و موھاكىمەلر منى لاپ بوغازا بىغمىشىدى. بىر دفعە اىستەدىم دؤولتىن لاپ عالى مقامىنا يازام كي، بابام، مندىن نە اىستەپپىرسىنىز، يا ابدى حبس وئرىن و يا بىر دفعەلىك ياخامدان ال چكىن. اوزومو يئنىدىن ايشە سالاجاغىمدان قورخوب بو موراجىعتى انئمەدىم.

گۇرۇشلر، ادبى مجلسلر

من حىس انئدىم كي، ايكى يول آىرىجىندايم: يا اىجتىماعى ايشلردن ال چكمەيىب يئنىدىن تەقئب و زىندان معروض قالماق، يا دا سىياسىدن اوزاقلشيب قلم و ادبى فعالىتەلە مشغول اولماق. اوزوم بورولدوغومدان،

عاییلهم طاقتدن دوشدویوندن، دوستلاریمی نیگار انچیلیغا و آرتیق زحمتلره سالدیغیمدان 30 جو ایللرین اورتالاریندان (50-جی ایللر) ادبی فعالیت، قلم، یازی ایله میلنیمی اویاتماق یولونا کئچدیم. شهر بیارین تورکجه یازدیغی "حنیدر بابایا سالام" شعرى ادبی حرکاتدا یئنی بیر ولوله یاراتدی، بیزلری میلی حرکاتدا دوغرو یئنیدن ایستیکامتلندیدردی. بو حرکات ادبی مجلیسلردن، انلردهکی گۆروشلردن باشلادی. تعقیب و زیندان دؤوروم باشا چاتار-چاتماز تئهراندا یاشایان دوستلارلا گۆروشه جان آتماق مئیلی منی راحت بوراخمادی. 30-جو ایللرین اورتالاریندان باشلایراق چوخلو گۆروشلریم اولدو. اونلارین هامیسی حاقدا صؤحبت آچسام، یقین کی، بیر نئچه کیتاب اولار. یادیمدا قالان و منیم ذهنیمده ایز قویان بعضی گۆروشلر حاقدا دانیشماغی اؤزوم اوچون واجیب ساییرام. بو گۆروشلرین چوخو سیاسی مضموندان داها چوخ ادبی-علمی ماهیت داشیسا دا، آذربایجانچیلیق محوریندن ده کنار دئییلدی. بو گۆروشلرده منیم طرف موقابیلیم مرحوم سهند قاراچورلو، محمد علی فرزانه، دوکتور کاتیبی، گنجعلی صباحی، میرمههدی اعتماد و باشقالاری اولموشلار. قاراچورلونون "دده قورقود بویلاری" حاقیندا یازدیغی کیتاب، اعتمادین شعرلری، فرزانهنین "بایاتیلار" کیتابی و منیم یازدیغیم "آذربایجان فولکلورو نومونهلری" بو گۆروشلرین موداکیره هدفی ایدی. نؤوبتی گۆروشلریمیزین بیریnde آغایی کاتیبی کانادادا یاشایان و آذربایجان ادبیاتی ساحه سینده اینگیلیسجه علمی اثر یازماق ایستهین سکینه بئرئنجیان ادلی بئر آذربایجانلی قیزین بیزیمله گۆروشمک و اونا ماتئریال جهتدن کؤمکلیک ائتمک ایستگینی چاتدیردی. سکینه ایله گۆروشدوک. من و دوستلاریم ایمکان داخیلینده الیمیزدن گلن قدر اونا کؤمک ائتدیگ. چوخ تأسوف کی، او، دونیاسینی واختسیز دییشیب و یازماق ایستهدیگی اثر یاریمچیق قالیب.

طاغوتی (شاه) دؤوروندهکی ادبی گۆروشلریمیزده اساس مقصد آذربایجان دیلینده کیتاب، یازی چاپ ائتدیرمگه یول تاپماق ایدی. او دؤورده آذربایجانجا بئر جومله بئله چاپ ائتدیرمگه ایجازه وئریلمهدیگی اوچون آرابیر آنا دیلینده گیزلی چاپ اولونان کیتابلارا "رمزی" آدلار و ایضالار قویوردوق. ایسلامی اینقیلابدان سونرا چاپ ائتدیردیگیم "دوستلارلا گۆروش" کیتابییدا شهر بیار، سهند، خانیم جؤودت، یحیا آریبانپور، م. اعتماد، یحیا ایسلامی، باغابان، یحیا ایبراهیمپور، جاواد هئیت، حبیب ساهیر، هاشیم ترلان، ساوالان، رحیم جادنیکو، م. دنرفشی، حسن احمدی و بئر چوخ یازچیلار حاقدا معلومات، اونلارین اثرلریندن نومونهلر وئر میشم. بو آذربایجانلی ادیبلری خالقا تانیتدیران ایلك معلومات کیتابی ایدی.

من حبسن نؤوبتی دفعهچیکدیقا عاییلهمن مادی وضعیتینی یئنه یاخشی دئییلدی. اونا گۆره ده دوستلاریمین کؤمگی ایله طیبی مطبی یئنیدن برپا ائتدیم، قباغینا تابلو (لؤوح) ووردوم. اوللر سیاسی وضعیتیمه و حبسه دوشمگیه گۆره آداملار، حتا همشهریلریم بئله مو عایینه و مو عالیجه اوچون چوخ آز موراجیعت ائتدیردیلر. بئر گون رحمتلیک حاجی علی اکبر ابریشیمین قارداشی منی گۆروب دئدی: "دوکتور، سیز حبسه اولاندا داداشیم (قارداشیم) رحمت گنتمزدن اول وصیت ائتدی کی، اونون واریداتیندان بئر میقدار کاسیب-کوسوبون داوا-درمان آلماسینا خرچلنسن. او، بو ایشین آنجاق سیزین داواخانایا یازدیغینیز نوسخه لر اساسیندا آپاریلما سینی و هر آیین سونوندا پولون حسابلا ییب داواخانایا پرداخت (کؤچورولمه) اولونما سینی وصیت ائدی. رحمتلیگین بو وصیتی ایمکانسیر خسته لره درمان آماقدا اهمیتلی کؤمک اولماقدان باشقا، منیم ده قولومدان توتدو. داوا-درمان مجانی اولدو غوندان خسته لری سایی گون به گون آرتیردی. 8 ایل من بئلجه ایشله دیم، ایقتیصادی وضعیتیمده خئیلی ایره لیه ییش اولدو.

بوخاریدا دئدیگیم کیمی، من جبهه نی دییشدیم - سیاسی فعالیتدن ادبی-علمی فعالیتنه کئچدیم. دوستلاریم و هم فیکیرلریمله مصلحتلشیب "آذربایجان دیلینین صرف و نحو" کیتابینی حاضیر لادیق، 1334-جو ایله چاپا وئردیک. آذربایجان دیلینده کیتاب چاپی قاداغان اولدو غوندان کیتابین اوزرینده آدمیزی یوخ، شرطی "جاد"

ایمضاسینی قويدوق. سیرالاریمیزا گلنلرین سایي آر تیردي. مرحوم نصروللا فتحی، علی آذری، دوکتور کاتیبی، میرمئهدی اعتماد، باغچابان، قاراچورلو، فرزانه و س. گوروش و توپلانلیلاردا خصوصي فعالیت گؤستریردیله. نصروللا فتحینین حاضیرلادیغی "یادی از حیدر بابا" کیتابی چاپ اندیلیب، اوخوجولارا چاتدیریلدی. بو کیتابدا ن. فتحینین موقدیمه سیندن علاوه مرحوم باغچابانین، علی آذرینین، کاتیبینین، فرزانهنین مقاله لری "روشن" ایمضاسی ایله 1343-جو ایله چاپا گئتدی.

1340-جی ایلدن (1961) باشلایاراق ادبی مجلسلرین و اورا گلنلرین سایي دورمادان آرتماغا باشلادی. بو ایله قورخولو جهت او ایدی کی، رژیتم مأمورلاری آرمیزا جاسوس ساللا بیلردی. اسگیم توستولو اولدوغوندان بو منه باها باشا گلردی. اونا گوره ده، بنله بیر قایدا قويدوق کی، مجلسیمیزه گلن هر بیر یئنی آداما مجلس عوضولریندن بیر ضمانت وئرسین. گنج شاعیرلرین شعرلری قاراچورلو طرفیندن ایصلاح اندیلیردی. شعر بؤلمه سینده سهندین زحمتی بؤیوک ایدی. من 1343-جو ایله (1964) "دیلي تکباشینا اویرنمه" کیتابینی، اوندان بیر ایل سونرا "فولکلور نومونه لری" نی چوخ چتینلیکله چاپ انتدیره بیلدیم. 1347-جی ایله م. اعتماد ائوینده ایستعدالی شاعیر دست پیشینی بیزیمله تانیس ائتدی. شاعیر مجیزاده (ساوالان)، آشیق ایبراهیمپور، میلی حؤکومت شاعیرلریندن موظف دئرفشی دستمه یزه قوشولدولار. گوروشلر نؤبه ایله ائولرده کچیریلیردی. بعضن باکیدان آدیغیمیز "ادبیات و اینجه صنعت" قزنتی و "آذربایجان" مجله سینده (ژورنالیندا) چاپ اولونموش شعرلری اسکی ایفبایا کؤچوروب گوروشلرده اوخوردوق. تئهراندا یاشایان بیز آذربایجانلیلار میلی وارلیغیمیزی ایثبات ائتمک و دیلیمیزی ایشلتمک اوچون مباریزه منزی ادبی گوروشلر آدی آلتیندا داوام آنتدیریردیک.

اوستاد شهریار لا گوروشوم

آذربایجانداکی میلی نهضتین سوقوتوندان سونرا اوستاد شهریارین "حیدر بابایا سالام" شعری قدر میلته میلی روحو دیرچلدن ایکینجی بیر قودرت بلکه ده یوخ ایدی. شهریار و اونون آنا دیلینده یازدیغی شعرلری تکجه آذربایجاندا یوخ، بوتون ایراندا یاشایان تورکلره قول-قاناد وئردی. بونا باخمایاراق، تبریزده کی محیط شهریار اوچون چوخ دار و سیخینتیلی ایدی. بیز تئهراندا یاشایان آذربایجانلیلار اونو بو محیطدن چیخاریب اوز دؤره مزه گتیرمک و اونا داها گنیش مئیدان وئرمک قرارینا گلدیک. شهریارین تئهرانا گلمه سی بورادا یاشایان آذربایجانلیلارین میلی آخارا داها چوخ جلب اولونماسی دئمک ایدی. دئمهلی، شهریارین تئهرانا گلمه سی ادبی جمبه دن باشقا سیاسی جمبه ده داشیبیردی. بو گلش تئهرانی آذربایجانلیلارین ایتیحادینی (بیرلیگینی) آرتیریب، اونلاری بیر-بیرینه داها چوخ یاخینلاشدیراردی. بو مقصدله قودرتلی و غنیرتلی شاعیریمیز سهند (قاراچورلو) تبریزه یوللانیدی. شهریار تئهراندکی دوستلاری و پرستیشکارلاری آیدندان تئهرانا دعوت ائتدی. او، بو دعوتی قبول ائتدی.

1345-جی ایلین تیر آییندا شهریار سهندله برابر تئهرانا گلدی. مرحوم قاراچورلو اونو اوز منزلینه آپاردی. شهریارین تئهرانا گلشی آذربایجانلیلارین بورادکی ادبی محیطی اوچون بؤیوک حادیه، توی-بایرام اولدو. اونون گوروشونه تکجه بیز آذربایجانلیلار یوخ، هم ده فارس و دیگر خالقلارین تانیمنیش آداملاری، قودرتلی قلم صاحبیلری گلیردیله.

شهرییارین گۆروشونه منه اؤولادیم قدر یاخین اولان دوستوم حسن مجیزادو (ساوالان) ایله گئتدیم. ساوالان شهریارین تئهرانا گلمه‌سی شرفینه یازدیغی گۆزل شعری اوخودو. علی ماشینچینین ائوینده شهریارین شرفینه وئرلمیش قوناقلیق - ادبی مجلسه چئوریلدی، چوخلو شعرلر اوخوندو، فیکیر موبادیله‌سی آپاریلدی.

شهرییارین شرفینه نؤوتی قوناقلیغی من دوزلندیم. شهریار تانیان شاعیرلری و شهریار لا باغلی آداملاری بو ضیافتده دعوت ائتمیشدیم. دعوت اولونمایان، لاکین شهریارین شعرینین اوسونوندا اولان هموطنلریم ده بو ضیافتده ایشتیراک ائدیردیلر. شهریار قوناقلیقدا منه بویوک لطف گؤستریب دئدی. "من سیز دوستلارین دعوتی ایله تئهرانا گلدیم و بو گنجه میلی آتامیز دوکتور جاویدین قوناغیم". بیزیم ائوده‌کی قوناقلیقدا مجیزاده، خوشکابی و بیر نچه جاوان شاعیر یازدیقلاری شعرلری اوخودولار. خوشکابینین یازدیغی شعر چوخ گۆزل اولدوغوندا تکرار ائدیردیلر.

شهرییارین شرفینه چوخلو قوناقلیقلا وئریلدی. دوکتور کاتیپی، دوکتور رئضوانی، شهریار شعرینین چوخلو پرستیشکارلاری نچه-نچه ضیافتلر، مجلسلر، شعر گنجهلری دوزلندیلر. شهریارین تئهراندا قالدیغی گونلر آذربایجان شعری گونلرینه چئوریلدی. من، رحمتلیک سهند، ساوالان، خوشکابی، کاتیپی بو قوناقلیق و گۆروشلرین دئمک اولار کی، چوخوندا ایشتیراک ائتدیک. شهریار بیر نچه ایل تئهراندا قالدیقدان سونرا یئنه سنویملی شهری تبریزه دؤندو.

شهرییارین ایکینجی دفعه تئهرانا گلشینی دوکتور هئیت تشکیل ائتدی. بو بویوک جراح، میلی تعصوبکئش اینسان تبریزه شخصن اؤز و گندیب شهریار تئهرانا گتیردی. او، شاعیری بیر نچه مودت اؤز ائوینده ساخلادی و بیزلرین اذیتینی قبول ائتدی. جاواد هئیتین ائوین، شهریارین گۆروشونه گلن شاعیرلر اولکی شعر مجلسینی بورادا تکرارلادیلار. بو دفعه اوخونان شعرلر دیل جهندن داها تمیز و مضمونلو ایدی.

آغایی هئیتین ائوینده شهریار سهنده حصر ائتدیگی شعری اوخودو، مجیزاده اوخونان شعری ناوارا آلدی (کاسته یازدی).

تئهراندا دربندین آب-هاواسی، اولرین گۆرکمی تبریزی چوخ خاطر لاتدیغیندا شهریار بورادا اونا منزلیلر توماغی هئیتدن خواهیش ائتدی. هئیت بو خواهیشی سهنده، سهند ده منه چاتدیردی. من سئچدیگیم ائوی هئیته، سهنده گؤستردیم. خوشلارینا گلدی. شهریار دا ائوی چوخ بگندی. ائوی آغایی هئیتین آرزوسو ایله اونلارین ائوینین لاپ یاخینلیغیندا توتموشدوق. شهریارین دربندده‌کی ائوی بیر گون ده قوناقسیز اولموردو. شهریارین شرفینه وئرلن قوناقلیقلا و دوزلن مجلسلر اوستادی لاپ الدن سالمیشدی. گۆرکملی آذربایجانلی شرفشوناس عالیم روستم علییو ده شهریارین گۆروشونه گلدی. روستم علییو گۆرکملی عالیم ایدی. او، آنا دیلیندن و روسجادان علاوه فارس، عرب، اینگیلیس و فرانسیز دیللرینی ده بیلیردی. آذربایجان ادبیاتی ایله بویوک علاقه سی وار ایدی. فیردوسینی، سعدینی گۆزل بیلیردی و اونلارین اثرلرینین چاپیندا خیدمتلری اولموشدو. او، شهریار بویوک محبتی اولان اینسان ایدی.

اۆز يازيلاريم باره سينده بير نئجه سۆز

من پئشه اعتيباري ايله حكيم و بو صنعتته بؤيوك مئيلي، محبتي اولان ادامام. طيب اوزره موكل تحصيل آديغىما باخمايلاق، هميشه بيليگىمي آرتيرماغا چالشميشام. طبابته عاييد تكجه يئني كيتابلاري يوخ، بيزدن اولكي عاليم و طبيبلرين ده يازديقلاريني مو طاليعه ائتمكدن ذوروق آلميشام.

مىلى نئھضتدن سونراكي خفهلنميش موحيط، ان باشليجاسي تعقيب، زيندان، خفييه ايزلهمهلري مني سياسي موباريزه مئيدانيندان ادبي موباريزه مئيدانينا آتدي. بونا گوره من مئيليمي آذربايجان ديلى و ادبياتينا، خصوصن فولكلور ساحه سينه سالدیم. بير مودت اول دئديگيم كيمي شعر ده يازماغا هوس گؤستيرديم. بير نئجه دفتره بيغيلميش شعرلريمين اوزرينده ايشلهمك اوچون بيشميش بير اله احتياج واردي. "خاطيره لريم" باشليغي آلتيندا يازديغيم قنيدلرين ده اوزرينده ايشلهمهلي و بعضي تصحيحه و دقيقلشديرمه لر آپارمالييام. لاکين حبس انديرم كي، حؤوصله م و هوسيم آزاليب، تئز-تئز داريخيرام، بيكئفسيزليک، او لادلا ريمدان آيري دوشمگيم، موحيطين دارليغي بو غور مني. دئيه سن، حسرتيني چكديگيم گونو گوره بيلميه جگم. آلاه بيلن ياخشيدير.

هله ليک يازديغيم اثرلرين آدلاريني چکيرم:

- فداکاران فراموش شده آزادي (5 كيتاب)، تهران، 1345، 1346، 1358، 1351.
- نئھضت مشروطيت ايران و نقش آزاديخواهان جهان، تهران، 1347.
- آذربايجان مىلى نئھضتندن خاطيره لريم، تهران، 1358، 1359.
- دوستلار لا گوروش (دبيات مونخباتي)، تهران 1359.
- ايران سوسيال-دموكرات فيرقه سينين تاريخي (اليازماسي)
- طاغوتي دؤوروندىن خاطيره لريم، تهران، 1358.
- نئھضت مىلى حاقيندا آمريكا خارجي ويزارتينين مکتوبلاري (اليازماسي).
- دو قهرمان آزادي (ستارخان و حئيدر عموغلو حاقيندا). تهران (يلىسيز).
- نومونه های فولكلور آذربايجان، تهران، 1344.
- آذري فولكلور صحيفه لري، تهران، 1359.
- آذري ديلىنه مخصوص صرف و نحو، تهران (يلىسيز).
- تاپماجالار، تهران، 1358.
- گولچهره بيچاره مرد(خطر ديفتيري) تهران، 1340.
- راهنمای پرورش کودکان (1-جي جيلد)، تهران 1344.
- سلامتي کودکان را حفظ كنيد (2-جي جيلد)، تهران 1346.
- ديابت (مرض قند)، تهران 1351.
- ايستعمال دخانيات و سرطان، تهران 1354.

"خاطيره لريم" باشليغي آلتيندا قنيدلري بوراداجا بيتيرمگيم و اونون چاپ اولونماسينا سعي ائتمگيم لازيمدير. اگر بو نيته چاتماق منه قيسمت اولماسا، ياخين دوستلاريم يقين كي، ايقدام اندرلر. خاطيره لريم له باغلي يازديقلاريمين صورتيني باكيذاكي بؤيوك اوغولم آزادا دا چاتديرميشام. بو ايشده منه كؤمك اندنلره مينتدارام. خاطيره لريمدىن علاوه منيم چوخلو يازيلاريم چاپ اولونوب و خئيلي يازيلاريم صانديقا قالماقدادير. اجلدن ماجال اولسا، من اونلارين هاميسيني توپلاييب كيتاب شكلىنده چاپ ائنديرجم. اينشاللاه!

دوكتور سالاموللا جاويد تهران، 1352-1360

خاطیرلریمدن (علاوه لر)

تاریخ بویو دونیادا باش وئرن اینقیلابلاردان دانیشماییب، یالنیز سون 100 ایله آذربایجاندا باش وئرن اینقیلابلاری تدقیق ائتسک، گۆرریک کی، بو اینقیلابلاردا روحانیلرین رولو اؤنملی اولموشدور. زحمتکئش طبقه بو اینقیلابلاردا آغیر زحمت چکمیش و فداکارلیق ائتمیشدیر.

1269-جو (1890) ایله باش وئرن "رنژی" جریانینی نظره آلساق، بو دا اؤز نؤبه سینده ایستیبداد و ایمپریالیزمین علنیه قوزانان بیر اینقیلاب اولموشدور. بو اینقیلابدا بوتون طبقه لر، حتا قادینلار دا ایشتیراک ائتمیشدیر. تبریزده زئینب پاشانین رهبرلیگی ایله قوزانان و بؤیوک فداکارلیقلا گؤرولن ایشلر هنج زمان اونودولماز. حتا ایندی ده زیرک قادینلاری زئینب پاشایا اوخشادیرلار. بو اینقیلابدا میرزه ریضا شیرازینین تمباکونی تحریم ائدیب، فیتوا وئرمه سینین تأثیري فؤوق العاده ایدی. ایراندا بؤیوک-کیچیک، قادین-کیشی، یوخسول-وارلی، بیر سۆزله هامی دوخانیاتدان (سیقارئت چکمکن) ال چکدی. حتا شاهین حرماناسیندا اولان قادینلار قلیانلاری سیندیریب، دوخانیاتی بوشالتدیلار.

اگر ایرانین مشروطه اینقیلابی تجزییه (تدقیق) ائدیلسه، اورادا آرتیق روحانیلرین گۆزه چارپان نقشلری موشخص اولار. هابئله، زحمتکئش طبقه نین فعالیتی و فداکارلیگی آشکارا چیخار. روحانیلردن نجفده اولان عالیملر - حوجتول-ایسلام آخوند موللا کاظم خوراسانی، حاجی میرزه عابدوللا مازاندارانی، آغایی تئهرانی، تئهراندا قباغا دوشن سئید محمد طباطبایی، سئید عابدوللا بئهبهانی و یا تبریزده مرحوم شهید ثقه اولایسلامین فداکارلیگی اونودولماز. مشروطه نین اولینده بوتون طبقه لر، روحانیلر، زحمتکئشلر، اصناف، تاجیر، حتا مالیکلر ایستیبدادین ریشه سینین (کؤکون) قازماق اوچون چالیشیردیلار. تبریزده مشروطه باشچیلاری، ستارخان، حئیر عمی اوغلو، باغیرخان، حوسئینخان باغبان و باشقالاری زحمتکئش طبقه دن ایدیلر.

رشته و ایصفاهاندا زحمتکئش طبقه دن علاوه مالیکلردن ده مشروطه اوچون چالیشانلار وار ایدی (ایصفاهاندا بختیاریلر، رشته سپها). مشهد، شیراز، زنجان، قزوین، اردبیل، خالخال و باشقا شهرله ده، حتا کندلرده بئله مشروطه طرفدارلاری آز دئییلدی.

البته، اینکار ائتمک اولماز کی، مطلق ایستیبدادین کؤکو قازیلدی. مالیکلر حؤکومتی اله آلیب مشروطه آدینا ایللر بویو حؤکمرانلیق ائندیلر. بونون تفررو عاتی باشقا تدقیقاتچیلار طرفیندن یازیلیب. 1917-جی ایله روسیادا اولان اینقیلاب نتیجه سینده چار دؤولتی آرادان گئتدی و حؤکومت زحمتکئش طبقه نین الینه دوشدو. ایراندا چار ظولمو قورتاردی. شورالار حؤکومتی ایراندا اولان بوتون چار روسیاسی ایمتیازلارینی لغو ائتدی. ایراندا آزادلیق مئیدانا گلدیگی اوچون گیلاندا میرزه کیچیک خان، احسانوللا خان رهبرلیگی ایله اینقیلاب باشلاندى کی، بونون دا تفررو عاتی کیتابلاردا یازیلیمیشدی.

تبریزده شیخ محمد خیابانی اینقیلابی و لاهوتی عوصیانی آریا گلدی. خوراساندا کولنل محمد تاغیخان پشیان قیام ائتدی. بو اینقیلابلارین مقصدی ایستیبدادی آرادان قالدیرماق و ایراندا ایمپریالیزمین ریشه سینین قازماق ایدی. تأسوفر اولسون کی، بو اینقیلابلارین هنج بیر اؤز مقصدینه چاتا بیلمه دی. بونون سببلی بیر چوخ تدقیقاتچیلار طرفیندن کیتاب و اثرلرده تدقیق اولونموشدور. اینقیلابلار آرادان گئتدیرسه ده اینقیلابچیلارین اینقیلابی سجیه لری ایران خالقلارینا اؤز تأثیرین بوراخدی و خالقین گوزونو آچدی. دنیا ایمپریالیستلری

اينقىلابلارنى ارادان قالدیرماغا قانع اولمايىب، خالقلىرى اسارتده ساخلاماغا نقشهلىر چكديلىر. اينگىلىسلر اوز اينانمىش نۇكرلرى سىيىد ضىيالدىنن. الى ايله رىضا شاهى ايش باشىنا كتىردىلىر. رىضا شاه اوز اربابلارنىن بويوردوغو كىمى اول اوزونو آزادلىغا طرفدار گۇستردى. روحانىلره حۇرمت قايل اولدو. محرمليكده عزادارلىقدا ايشتىراك اندىب، حتا آياق يالين دسته قاباغىنا دوشدو. ولي، بو وضعيت چوخ داوام انتمهدى. او، حقىقى ماهىتىنى آشكارا چىخارىب بوتون آزادلىقلارنى ارادان قالدردى.

عولما (دين خادىملرى) تحقىر اولونوب، عزادارلىق محدودلاشدىرىلدى. بئلهلىكله، 20 ايله ياخين قولدورلوق و زور حۇكومتى رىضا شاه واسيطهسىله ياراندى. اونون دۇوروندىن چوخ كئچمهدىگى اوچون ياشلىلار اوزلرى همىن حادىته لرده اولموشلار. ايسلام اينقىلابىندان سونرا كنىش صورتده اونون اوزونون و اوغنونون خىانتلرى يازىلمىشىدىر. رىضا شاه ايشتىبادى ايكىنجى دونيا موخارىبه سى نتيجهسىنده ارادان قالدردى. 1320-جى (1941) ايلده مووقتى صورتده نىسىبى آزادلىقلار ياراندى. تنهراندا و باشقا ايلتلرده جمعيتلر و حىزبلر تشكىل اولوندو. آذربايجان باشقا ايلتلره نىسبت دها ارتىق تضىيق گۇرموشدو. دىل و مىلتى اوستاندار (اىالت حاكىمى) موستوفىلر و موخسنىي كىمى رىيس-فرهنگلر طرفىندن تحقىر اولونموشدو. اونا گۇره ده آذربايجان تشكىلاتلارنى دها ارتىق جىدىت ايله فعالىته باشلادى. باشقا تشكىلاتلار ايله بىرلىكده 1324-جى (1945) ايلده آذربايجان دموكرات فىرقهسى تشكىل اولوندو. آذربايجان دموكرات فىرقهسى مركزى حۇكومتىن اىالت و وىلايت انجوملرئىنن (اىالت و وىلايت شوراسى) تشكىلىنى (اساس قانوندا آيدىن شكىله يازىلمىشىدى) ايشتهدى. تأسوفلر اولسون كى، بو پروبلئمه اعتىنا اولونمادى. آذربايجان خالقى تنگه گلىب 1324-جو (1945) ايلده 21 آدره آذربايجاندا حۇكومتى اله آلىب، ايران حودودوندا ايران ايشتىقلايتىنى قوروماق ايله موختارىت اعلان ائتدى. ذىكر اولونان مؤوضوع دفعه لرله آذربايجان حۇكومتى باشچىلارنى و فىرقه مسؤللارنى طرفىندن مركزى حۇكومته يازىلدى و دئىيلدى.

آذربايجان نئهضتى مىلى بىر نئهضت ايدى. بورادا بوتون طبقلر، حتا بعضى وطنپرور مالىكلر ايشتىراك ائتمىشىدىلر. ولي نئهضتىن اصل مقصدى زحمتكئشلره كۇمك ائتمك، كندلىلرئىن راحتلىغىنا چالشماق ايدى. نئجه كى، آز مودتده بىر چوخ ايشلر ايله بىرلىكده خالىسه يئرلردن علاوه، عكس-اينقىلابچى و طاغوتى مالىكلرئىن يئرلرى كندلىلر آراسىندا بۇلوشدورولدو. ايش باشىندا اولانلارئىن چوخو موستضعف (زحمتكئش) ايدىلر.

مركزى حۇكومت بىر مودتدن سونرا حيله ايله آذربايجان مىلى حۇكومتىنن ايشتهدىكلرئىنن چوخونو قبول ائتدى. ولي آمئرىكا ايمپئريالىست حۇكومتى پرده دالىندا (بعضن آشكارا) ايران مركزى حۇكومتىنى ايداره ائدىردى. او، مركزى حۇكومتى مجبور ائتدى كى، آذربايجان نئهضتىنى ارادان آپارماغا عمل ائتسىن. اينگىلىس و آمئرىكالىلارئىن نقشهسى و كۇمگى ايله مركزى دؤولت اوز وعدىنه خىلاف چىخاراق آذربايجاندا سىلاحتى قووولر ايله هوجوم ائتدى. مىنلرجه آزادىخاه آذربايجانلىلارنى قىردى و مىلياردلار ايله مالى خسارته سبب اولدو.

دموكراتلار حاقىندا اولمازئىن تۇهملر يازىلدى و دئىيلدى. ان بۇيوك يالانى قوومولسلطنه اوز بياناتىندا اعلان ائتدى. اونون يازدىغىندان بئله معلوم اولور كى، دموكراتلار زنجان كندلرئىنى (حوسئىن آباد، قاروش، مردلادان، زررىن آباد) قارت ائتمىشلر. اصلينده بو دئىيئلر عكسىنه اولموشدو. مرحوم سرهنگ (پولكوونىك) مورئتضوى و قولامحوسئىنخان اوسانلونون دئدىكلرئىنن آيدىن اولور كى، او كندلر مىلى حۇكومتىن سوقوتوندان اوچ آي

قاباق دموكراتلار طرفيندن بوشالميشدي. بو كندلر تئهران دؤولتي طرفيندن اولان ذولفوقاريلرين الي ايله قارت اولونموشدو. بو كيمي يالانلار و تۆهمتلر دموكراتلار حاقيندا چوخ يازيلميش و دئيلىميشدي.

بئله كي، ويزارتئ-دارايي (مالييه نازيرليگي) طرفيندن صبا آذربايجانداكي بانكلارين تفتيشينه گلنده 11 مليون تومن پولو بانكلاردا گؤروب تعجوبله دئيير: " او كي، شايعه انتميشديلر دموكراتلار خالقي قارت انديب، اولار حتا بانكلاردا اولان پوللاريني بئله آيارمايبلار".

آذربايجان ميلي حؤكومتى بوتون ايشلري ايله بيرليكه ديني و مذهبي احساساتا دا اوز احتيراميني گؤستر ميشدي. حتا اوشاقلار مکتبلرده درس باشلانمزدان اول هر گون آشاغيدا قئيد اولونان شعرلري اوخويوب، درسه باشلايير ديلار.

"ائي بيزي يوخدان يارادان، تانريميز!

سن بيزه لوظفونله عينايت ائله.

بيزلري دوزگون يولا، دوز ايشلره

قودرتي ذاتينلا هيدايت ائله.

بيزلره توفيق كي، تحصيل ائدك،

علمي ادبله بيزه زينت ائله.

خيدمت ائدك بيز اناميز يوردونا،

سن ده اونو حيفظي-حيمائت ائله.

پاك فيكير، آيدين اورك، ساغ بدن،

بيزلره شانينله كرامت ائله".

آذربايجان نئهضتئين موثبت ايشلري حاقيندا بعضي نومونهلر ايسلام اينقيلابيندان سونرا غرضسيز يازيچيلار طرفيندن يازيلميشدير.

"انجومنى آذربايجان " ژورنالي، تئهران 1360 (1981)

قلم دوشمن اليندهدير

اهالي آراسيندا بئله بير دئييم وار: "قلم دوشمن اليندهدير". بو مثلين حقيقتي واردير. بير چوخ يئرده بو حقيقتي گؤرمك اولار. بو واريانتدان دفعه لرله ايرانين مركزي حؤكومتى طرفيندن آذربايجان ميلي حركاتلاريندا ايستيغاده اولونوبدور. فارس شووينيستلري دؤنه-دؤنه آذربايجانين ميلي نئهضتلرينه بؤهتان آتماقلا مشغول اولوبلار. اگر مشروطه حركاتينا باخساق گؤرريك كي، حركاتين ايلك گونلرينده آذربايجانين آزادليق سئورلرين، نئهضتئين رهبري ستارخانا و ايجتيماعيبون فيرقه سينه ده بئله تۆهمتلر وورولوبدور. بو واخت آذربايجاندا فارسجا-توركجه چيخان "موصوور" ژورنالي شووينيستلر طرفيندن تنقيد انديليردى كي، نييه آذربايجان ديلينده يازيرسينيز؟ شئخ محمد خييابانينين قبيامي نتيجه سينده يارانان آزادستان دا تنقيد اولونوردو

كي، نيهه آذربايجانا آزاديستان دئييلير؟ حالبوكي، مرحوم خيياباني بو حؤكومتين آدينين شيمالي آذربايجان حؤكومتينين آدي ايله اوخشار اولماسيني ايستميردي.

آذربايجان ميلي حؤكومتى كي، آذربايجان خالقينين فداكارليغي ايله يارانميشدي و بؤيوك فعاليتي وار ايدي، اونو دا تنقيد ائدير، بؤهتان آتاراق دئييرديلر كي، گويا ايرانين ايستيقلال و اراضي بوتؤولوگو ايله موخاليفتهدير. حالبوكي، ميلي مجلسين (ايالت انجومنينين) نومايندهلري ايرانين ايستيقلال و بوتؤولوگونو قوروماق اوچون "قوران" آند ايچيرديلر. بو بير حقيقتدير كي، نهضتتير رهبرلريندن هئچ بيرينين مقصدي آذربايجاني ايراندان آيرماق دئييلدي. آنجاق مشروطه قانونون (29، 90، 91، 92 و 93) مادهسینه اساسن ايالت انجومنلرينين برپاسيني ايستهبيرديلر.

آذربايجان ميلي حرکاتينا باشقا بير بؤهتان دا آتيرديلر. گويا كي، بو حؤكومت دين، مذهبه حؤرمت و سايق ايله ياناشمير. بو بوشبوغاز لارين ايتيهاملارينا مکتبلرده سحر دو عاسينين اوخونماسي ديشسينديريجي جاو ابدير. آيري-آيري بؤهتانلار كي، ميلي حؤكومت و اونون رهبرلرينين حاقيندا دئييليب، عوموميتله، حقيقتدن اوز اقدير. آذربايجان حرکاتينا منفي موناسيبت بسلمه لرينه باخمياراق، ميلي نهضتتير بير سيرا علئيه دار لاري انلهيه بيلمهديلر بير پارا حقيقتي دنمكدن چکينسينلر.

"کئچميش گلهجک يولون چيراغيدير" آدلي کيتابي يازانلار او کيتابين 391-جي صحيفه سينده قئيد ائديرلر كي، "آذربايجان ميلي حرکاتينين رهبرلري اصل آزادليق ايستهينلر و هاميسي ساوادلي، تمیز، دوزگون شخصيتلر ايديلر. او جومله دن، پيشه وری، جاويد و شبوسترينين بنله شخصيتلردن اولماسينا دوشمنلر شوبهه ائتميرلر". اونلار هئچ واخت خالقين مال و ثروتنه توخونماميشلار. بو حاقدان دئييلن و يازيلانلارا گنجلر تنز اينانماليديرلار. غرضسيز شخصلردن سوروشوب، تدقيق ائديب، بو مؤوضوعنو آيدينلاشديرماليديرلار.

ايندي بورادا سحر مکتبلرينده اوخونان دو عاني اولدوگو کيمي سيزلره چاتديريريق:

ائي بيزي يوخدان يارادان، تانريميز!
سن بيزه لوطفونله عينايت ائله.
بيزلري دوزگون يولا، دوز ايشلره
قودرتي ذاتينلا هيدايت ائله.
بيزلره توفيق كي، تحصيل ائدک
علمي ادبله بيزه زينت ائله
خيدمت ائدک بيز اناميز يوردونا
سن ده اونو حيفظي-حيمائيت ائله.
پاک فيکير، آيدين اورک، ساغ بدن،
بيزلره شانينله کرامت ائله.

"وارليق" 1358. خورداد، نو. 2 (س. 56-57)

دوكتور جاويدىن وصيئنامەسىندىن

حاقدىر، بىر گون يارانان، بىر گون دە اولەجكدىر. تدقیقاتچىلار اینسانىن اورتا یاشايش حدینىن 70 ایل اولدوغونو دئییلر. من ایسه 86 یاشیما چاتمیشام. اولومدن قورخومرام. علیل اولماقدان قورخورام. دوشمنلریم اوچون دە علیل اولماغی آرزو ائتمیرم.

55 ایلیک حکیملیک فعالیتیمدن سونرا وار-دؤولتیم آنجاق ایکی دانگ (بینانین اوچده بىر حىصه سی) یاشايش ائویندن عیبارتدیر. بو مولک اولومومدن سونرا، قانونا اساسن وارینلریمین آراسیندا بؤلونسون. اوچده بىر حىصه سعى حئیدر عمی اوغلو کیتابخاناسینین آبادلاشدیریلماسی اوچون تبریز میلی کیتابخاناسینا وئریلسین، همچنین شئیخ عبدول کریمین کؤچورتدویو "قورآنی-کریم" این چاپی اوچون خرچلنسن. حاجی ستار آغادان خواهیش ائدیرم کی، اگر وارینلریمدن ایراندا اولانی اولسا، منیم وصیئلریمه آشاغیداکي کیمی عمل ائتسینلر.

1. منیم جنازەمی تبریزین "وادی-رحمت" قبرستانیندا، عاییلەوی یئریمیزدە دفن ائتسینلر.
2. منیم اوچون یاس مجلسی قورولماسین. احسانا چکیلن خرج یوخسوللارا وئریلسین.
3. ثروتیمین اوچده بیری کیتابخانانین تکمیلشدیریلمەسی و "قورآن" این چاپی اوچون صرف اولونسون.
4. پالتارلاریم یوخسوللارا پایلانسین.
5. طبیی لوازیماتیم ئئهران و تبریز اونیورسینتئلرینین طیب فاکولتەسیندە اوخیان یوخسول طلبەلرە وئریلسین.
6. اون مین تومن و بىر باهاری-آزادی سیکەسی حاجی ستار آغا حیاتینین یانیندا امانت کیمی قویولوب، دفن مراسیمی اوچون صرف اولونسون. همچنین 5 مین تومن آیتوللا چرندابینین یانیندا امانت اولراق مؤوجوددور، دفن مراسیمی اوچون لازیم گلرسە ایستیفادە اولونسون.

یوخاریداکیلارا بونلار علاوه ائدیلسین:

1. بیکەخانیم وفات ائتدیگیندن اونونلا بىرگە توپلادیغیمیز ائو اشیالاری وارینلریمین آراسیندا بؤلونسون.
2. زئینب خانیمین (ایکینجی حیات یولداشیم) کتیردیگی وسایط و اشیالار اؤزونه قايتاریلسین (بو وسایطین سییاهیسی زئینب خانیمدادیر).
3. زئینب خانیمین کبینی نیکاح قانونونا اساسن اولومومه قدر اگر وئریلمەیبیسە، بو مبلغ اونا قايتاریلسین.
4. منیم اولومومدن سونرا زئینب خانیم ایستیرسە بیزیم ائوین وضعیتي آیدینلاشانا قدر منزیلده (بیکەخانیم و منیم ائویمدن صؤحبت گئدیر) وسایط دولو ایکی اوتاقدایاشایا بیلر.
5. کیتابخانامین تبریزین میلی کیتابخاناسینا هدیه وئریلمەسینه آشاغیداکي دوستلار نظارت ائدە بیلرلر: حاجی ستار آغا حیاتی، آغایی شئیدا، آغایی محمد علی فرزانه، آغایی موهندیس وحدی پور و ایراندا اولان اوغلانلاریم.
6. آغایی علی موحدی پورو بو ایشلرە وکیل ائدیرم.

من علی موحدی پور وکیل اولماغا حاضریم.

دوكتور سالاموللاه جاويدىن وصيئتى (تبریز) 01، 02، 1968